Poštarina plaćena u gotovu

RAD I DRUŠTVO

MJESEČNIK ZA DRUŠTVOVNO-GOSPODARSTVENE PROBLEME

Broj 10-11 God. II.

SADRŽAJ

Prof. Dr. E. SLADOVIĆ: DIRIGIRANO NARODNO GOSPODARSTVO MJESTO EKONOMSKIH ZAKONA U SUVREMENOJ DRUŠTVOVNOJ I PRAVNOJ DRŽAVI

Dr. DRAGO CEROVAC: NOVI SUSTAV UREĐENJA RADNIH ODNOSA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Dr. BOŽIDAR LATKOVIĆ: RAD KAO ČIMBENIK NARODNOGA GOSPODARSTVA

V. DOVSKI: STANBENI DOMOVI NA ZADRUŽNOJ PODLOZI

Ing. VIKTOR HORVAT: SUVREMENE UNUTARNJE SEOBE I KRETANJA HRVATA

Ing. MLADEN BAKOVIĆ: O POTREBI DA SE RADNIK STRUČNO IZOBRAZI

Dr. ZL. GASPAROVIĆ: PRVA HRVATSKA KNJIGA O MATEMATSKOJ BROJITBI

Indeks troškova života za mjesec kolovoz i rujan 1942.

Oblastne odluke

IZDAJE:

HRVATSKA RADNIČKA KOMORA

Odgovara povjerenik Vjekoslav Blašković

LISTOPAD-STUDENI **ZAGREB** 1942.

Prije nego se odlučite na kupnju pogledajte svakako

KRUGOVALNIKE

PHILIPS
SIEMENS
WEGA
GRAETZ
BRANDL
BLAUPUNKT
KAPSCH
SCHAUB
LUMOPHON
OLYMPIC

KOD A. TUČEK ZAGREB, Jelačićev trg 11
Novi broj brzoglasa: 25-474

STRUČNI PREGLED KRUGOVALNIKA I SKLADIŠTE SASTAVNIH DIJELOVA, CIJEVI, GRAMOFONSKIH DOZA I T. D. — ZAMJENA STARIH KRUGOVALNIKA VRŠI SE NAJPOVOLJNIJE

Sabirnice:

Gajeva 25 Brzogl. 33-90

Ilica 37 „ 22-272

Ilica 148-a

Trg Burze 1 „ 24-466

Glavna radionica: Bužanova 26 Brzoglas 93-92.

RADI DRUŠTVO
MJESEČNIK ZA DRUŠTVOVNO-GOSPODARSTVENE PROBLEME

BROJ 10-11 LISTOPAD-STUDENI 1942. GOD. II.

DIRIGIRANO NARODNO GOSPODARSTVO MJESTO EKONOMSKIH ZAKONA U SUVREMENOJ DRUŠTVOVNOJ I PRAVNOJ DRŽAVI

Salus rei publicae suprema lex.

1. Pojam i sadržaj ekonomskih zakona, njihovo shvaćanje i utjecaj. 2. Odnos moderne države prema narodnom gospodarstvu i ekonomskim zakonima. 3. Odnos autoritativnih država s vodjenim (dirigiranim) narodnim gospodarstvom prema ekonomskim zakonima.

(1) Znanost političke ekonomije ili narodnog gospodarstva posvećuje posebnu pažnju osnovnim (vodećim) idejama, podlogama, načelima i »zakonima« po kojima pojedinac-čovjek i njegove uže, odnosno šire skupine vrše različite gospodarske djelatnosti u svrhu pribavljanja i osiguranja potrebnih gospodarskih dobara za podmirenje svojih potreba. Značajno je, da su u razvitku narodnog gospodarstva spoznaje i formulacije teorije političke ekonomije vršile odlučan utjecaj na oblikovanje narodnog gospodarstva kako to pokazuje napose liberalističko-individualistički narodno-gospodarski sustav, koji je u svojem ekstremnom obliku doveo u krizu društvo, narodno gospodarstvo, društvovni poredak i samu državu. Danas se svagdje traži izlazak iz sadanje krize. Kod toga se postavlja pitanje, da li to treba provoditi prema »ekonomskim zakonima« uz načelo pojedinačke koristi (probitka) bez obzira na družtvovne odnose i uz primat narodnog gospodarstva nad državom i njezinom politikom, ili prema sadanjim nužnostima uz načelo općeg dobra i zajedničkih probitaka te uz primat države i njezine politike nad narodnim gospodarstvom u obliku dirigiranog (vodjenog) narodnog gospodarstva uvažujući pri tome i fundirane znanstvene spoznaje, Radi orijentacije u ta dva suprotna stajališta potrebno je u bitnim crtama prikazati pojam i sadržaj ekonomskih zakona i njihovo teoretsko shvaćanje, odnosno iskustva stečena u vezi s njihovom praktičnom primjenom.

Načelno svaka znanstvena grana teži zatim, da spozna zakone stanja i kretanja činjenica, pojava i dogadjaja, koji se zbivaju u onom sektoru naravi iil ljudskog društva, kojim se ona bavi. Izraz »zakon«[1] ima juristički smisao, a preuzele su ga sve znanosti, koje pod njim razumijevaju summūm ljudske znanstvene spoznaje u oblikovanju istine. Spoznaja zakona omogućuje čovjeku shvaćanje postojećega i proricanje budućega. Po tome je razumljivo da su i nastojanja ekonomske teorije bila

[1] Vladimir Mažuranić: Prinosi za Hrvatski pravno-povjestni Rječnik. Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb 1922., svezak X., str. 1642.

od uvijek upravljena na istraživanje i ustanovljenje »zakona ekonomskog zbivanja«. U prijašnje vrijeme pridavalo se »ekonomskim zakonima« pod utjecajem Rousseau-a i njegove naravno-pravne doktrine značaj naravnih zakona. Time se htjelo označiti, da se ekonomska zbivanja dogadjaju u svojem neobuzdanom slijedu i tečaju posve neodvisno od ljudske volje i ljudskog odredjivanja tako, da su protiv tih ekonomskih zakona posve nemoćni državna volja i državni zakoni. Time se htjelo označiti, da se tečaj ekonomskog kretanja ne može skrenuti nikakvim umjetnim društvenim zahvatima iz kolotečine, u koju ga svodi snaga ekonomskih zakona. Najkonzekventnije stajalište u tom pitanju zauzelo je materijalističko shvaćanje povjesnog razvitka, koje je sudbonosno utjecalo na oblikovanje ljudskoga društva u Europi u XIX. stoljeću. No i liberalističko-individualističko shvaćanje ekonomskih zakona promatralo je fatalistički nepovoljne utjecaje na području društvenog (socijalnog) života i to napose u odnosu izmedju glavnice i rada.

Kasnije razvilo se drugo shvaćanje tih »zakona« i iznadjene su druge formule za njegovo tumačenje. Počelo se prema Rodbertus-u i Adolfu Wagner-u razlikovati »posve ekonomske« i »historičke pravne« kategorije. One prve obuhvaćaju pojave i dogadjaje, koji se susreću u narodno-gospodarskom životu i koje ti ekonomski zakoni općenito i trajno uredjuju, a ponavljaju se u svim mogućim pravnim porecima, dok one druge imaju varijabilni značaj, koji u narodno-gospodarski život unose promjenljivi pravni poretci (zakoni, naredbe) i druge socijalne uredbe. Od toga vremena pridaje se tim »socijalnim kategorijama«[2] veliki utjecaj na »zakone o distribuciji«. Prigovori, koji su izneseni protiv toga shvaćanja, postavljaju pitanje, gdje postoji granica izmedju tih dviju kategorija? Načelno nema sumnje o tome, da socijalno stvorene uredbe vrše veliki utjecaj na distribuciju dobara. Dovoljno je promotriti na posljedice, koje u tom pravcu uzrokuje pravni poredak, koji je osnovan na individualističko-liberalističkom načelu uz pridržanje privatnog prava vlastništva, odnosno pravni poredak izgradjen prema komunističkom sistemu uz negaciju privatnog prava vlastništva ili konačno pravni poredak autoritativne države s dirigiranim (vodjenim) narodnim gospodarstvom uz priznanje socijalne funkcije privatnoga vlasničkog prava. Isto tako ne može se poreći činjenica, da su u liberalističko-individualističkom pravnom poretku radničke koalicije s pravom streika i drugim radničkim borbenim sredstvima utjecale na oblikovanje radničkih nadnica i društvene radničke zaštite. No s druge strane ta socijalna (društvena) regulacija nije nikad bila ni mogla biti omnipotentna: u godinama gladi nije se moglo narodu pribaviti jeftin kruh izdanjem državnih zakona niti su streikovi mogli iznuditi veće nadnice, nego je to odgovaralo »ekonomskom položaju«.

Objekt znanosti političke ekonomije je narodno gospodarstvo, t. j. pojave i dogadjaji (činjenice), koje nastaju iz djelatnosti i odnosa izmedju pojedinačkih ljudskih gospodarstva i društvenih (socijalnih) odnosa, s time u vezi. Za spoznaju tih pojava i dogadjaja (činjenica) ekonomskoga i socijalnog života moraju se društvo i gospodarstvo prosudjivati kao cjelina. Opća (teoretska) politička ekonomija preuzela

[2] Stolzmann: Die soziale Kategorie in der Volkswirtschaftslehre. Berlin. 1896. — Dr. Stolzmann: Der Zweck in der Volkswirtschaft. Berlin 1909.

je zadaću, da spozna gospodarsko ljudsko društvo u njegovom totalitetu t. j. da odredi osnovne činjenice i pojmove skupnog gospodarstva (napose položaj i oblike vlasništva, načela organizacije gospodarstva, odnose izmedju države i gospodarstva, izgradnju društva), da istraži oblike i čimbenike proizvodnje dobara (narav, zemljište, rad, glavnica), pojave cirkulacije dobara (oblikovanje vrijednosti i cijene, novac, kredit ili navjeru) kao i društveno-gospodarsku podjelu prihoda (nadnicu, kamate, zemljišnu rentu, prihod poduzetnika). No takvo puko razjašnjenje pojmova i činjenica ne bi dostajalo za spoznaju njihovog bića, jer je potrebno upoznati i uzroke postanka i promjena, odnosno ovisnosti i učinaka. Ako se dvije činjenice nalaze u takvom medjusobnom odnosu, da jedna uvijek utječe na drugu (na pr. ako povećanje potražnje radnih sila dovodi do povećanja nadnice) označuje se s mnogo strana takva ovisnost kao ekonomski i socijalni zakon, i smatra da posljednja zadaća teoretske političke ekonomije sastoji u ustanovljenju ekonomskih ili socijalnih zakona, koji dominiraju u gospodarskom životu.[3]

Mišljenja teoretičara političko-ekonomske nauke mogu se svesti u ove tri glavne skupine, i to:

1. e k o n o m s k i z a k o n i i m a j u z n a č a j n a r a v n i h z a k o n a.

Politički ekonomisti, koji drže da postoji »naravni« tečaj narodno-gospodarskog života, smatraju da u njemu postoje stalne naravno-zakonske norme na koje je isti vezan. Po tome mišljenju postoje prema tome naravni zakoni narodnog gospodarstva.

Prvi zaokruženi sistem znanosti političke ekonomije bila je »Politische Oekonomie« XVIII. stoljeća i njezini sljednici u XIX. stoljeću kao nauka fiziokrata (napose nauka klasičara) i ako se njezino riješenje ne može prihvatiti jer promatra narodno-gospodarske probleme isključivo teoretski smatrajući da u narodno-gospodarskom životu djeluju naravne zakonitosti. Prema shvaćanju fiziokrata (sredina i druga polovica XVIII. stoljeća u Francuskoj, glavni predstavnici François Quesnay, Mercier de la Riviére, Dupont de Nemours, Turgot i dr.) zadaća je nacionalne ekonomije da iznadje i ustanovi naravne zakone pod koje je podvrgnut narodno-gospodarski život, odnosno da prikaže njegov naravni zakoniti poredak. To njezino shvaćanje o naravnom i naravno-zakonitom poretku ljudskoga zajedničkog života društva i narodnog gospodarstva predstavlja rezultat utjecaja engleske filozofije XVII—XVIII. stoljeća (napose Locke), koja je pod naravnim stanjem shvaćala stanje potpune slobode individuuma u kojemu je vladao zakon ljudskog razuma, koji je upravljao ljudska djelanja (pa i sticanje vlastništva) i osnivao harmoničnu egzistenciju društva. Fiziokrati su smatrali da postoji ordre naturel, koji dominira nad društvenim i narodno-gospodarskim životom ljudi nesmetan umjetnim zahvatima izvana, pa zadaća političke ekonomije sastoji zato u tome, da otkrije naravne zakone narodno-gospodarskog života, t. j. narodno-gospodarski droit naturel za svakog pojedinca na stvari, koje su mu potrebne za zadovoljavanje životne egzistencije. Narodno gospodarstvo ispunjuje svoju zadaću najbolje uz predpostavku, ako u njemu neograničeno vlada zakon naravnog poretka bez svakog

[3] Dr. Karl Muhs: Allgemeine Volkswirtschaftslehre (Die Handelshochschule. Lehrbuch der Wirtschaftswissenschaften. Berlin-Wien. Svezak 2, glava V, str. 569).

zahvata (napose od strane države). To je shvaćanje narodno-gospodarskog liberalizma »laisser faire — laisser aller, le monde va de luimême«. Na istom (donekle modificiranom) naravno-pravnom shvaćanju bazira i nauka osnivača klasične političke ekonomije Škota Adama Smith-a iznesena 1776. u njegovom znamenitom djelu o bogatstvu naroda, koja zastupa načelo diobe rada, koje izlazi iz naravi čovjeka. Na isti način nastoji Smith razjasniti naravnu cijenu za koju se zamjenjuju dobra kao i naravnu cijenu rada, koja odredjuje radničke nadnice. Sve to razvija se prema jednim za svagda odredjenim i nepromjenljivim predpostavkama t. j. prema naravnim zakonima narodnog gospodarstva, odnosno na slobodi djelanja svakog pojedinca.

Prema stajalištu fiziokratizma privredni život osniva se na odredjenim naravnim načelima, jer prirodni nagoni sile čovjeka na zadovoljenje njegovih potreba, a znanosti političke ekonomije je zadaća, da upozna te naravne zakone. Dupont i Quesnay smatraju da poznavanje fizičkoga i naravnog poretka mora sačinjavati podlogu ekonomskih znanosti, jer suvereni zakoni naravi uključuju u sebi bitna načela ekonomskog poretka. U koliko se pojedine pojave osnivaju na naravnom poretku, polazi fiziokratizam sa stajališta naravnog prava (le droit naturel). Quesnay konstruirao je 30 maksima na osnovi toga naravnog poretka, prema kojima bi trebalo organizirati državu u političkom i privrednom smislu.

To shvaćanje prema kojemu ne postoje razlike izmedju zakonitosti prirode i zakonitosti ljudskoga društvenog života mora se shvatiti prema duhu tadanjeg vremena, u kojemu je ono nastalo. No prema našem današnjem sociološkom mišljenju ne može se to shvaćanje prihvatiti, jer se zajednički život ljudi, odnosno društvene i narodno-gospodarske pojave ne mogu shvatiti ni protumačiti iz nepromjenljivih naravnih zakona, jer u njima djeluje volja i slobodna odluka ljudi. Uredbe i poretci društvenog značaja, koji služe oblikovanju i uredjenju zajedničkog života, ne predstavljaju radi toga nikakav naravni poredak, nego ljudsko djelo i proizvod ljudskog duha. To znači, da se narodno-gospodarski život ljudi ne razvija prema nepromjeljivom naravnom mehanizmu niti se zakoni narodno-gospodarskog života mogu razjasniti istim metodama kao primjerice zakon teže, zakon akceleracije pada ili cirkulacija svemirskih tjelesa.[4]

Zasluga je historičke škole znanosti narodnog gospodarstva (političke ekonomije), — koja se razvila sredinom XIX. stoljeća kao reakcija na neodrživost naučavanja klasične škole (nosioci Justus Möser, Adam Müller, Haller, Friedrich List i dr.) — da je obrazloženo otklonila shvaćanje o naravnim zakonima narodno-gospodarskog života, a naglasila ideju, da je narodno-gospodarstvo samo dio ljudske kulture. Na narodno-gospodarski život utječu snage društvene naravi čovjeka: duh vremena, političko-državna egzistencija, svakovremeni pravni poredak, moralno-religiozno shvaćanje i dr.

Predmet (znanstveni objekt) narodno-gospodarske spoznaje spada medju one realne pojave, čiji je nosilac čovjek sa svojim idejama (mislima), htijenjem i radom pa je po tome najuže povezan sa činjenicom

[4] Dr. Gerhard Albrecht: Einführung in die Volkswirtschaftslehre, Jena 1935., str. 110.

ljudskoga (čovječanstva). Po tome je taj predmet u opreci s onim faktičnim činjenicama, koje proučavaju kemičke, biološke, astronomske, geološke i dr. znanosti, jer potonje proučavaju činjenice i pojave, koje spadaju vanjskoj prirodi, a nastale su i egzistiraju bez ljudske suradnje i naprama njima pripada čovjeku samo pasivna uloga. Sve ove potonje činjenice i pojave proučavaju prirodne znanosti, koje ih nastoje spoznati u njihovoj naravnoj zakonitosti. U opreci prema tim činjenicama i pojavama nalaze se one, koje su u vezi s ljudskom voljom i oblikovanjem kao primjerice činjenice i pojave povijesti, državnog života, prava i narodnog gospodarstva, koje proučavaju duhovne znanosti (Karl Diehl, Wilhelm Dilthey), odnosno povjesne kulture znanosti (Heinrich Rickert). Narodno gospodarstvo i njezine uredbe spadaju jednako kao i sve ostale kulturne manifestacije (jezik, običaji, pravo, država, religija i dr.) medju duhovne tvorbe kao proizvod ljudskog rada. Pogrješka fiziokrata i klasične škole narodno-gospodarske znanosti sastoji upravo u tome, što izvodi zakonitost narodno-gospodarskog života iz naravnog odredjenja ljudskog društva t. j. iz društvenog ordre nature s tom konzekvencijom, da nastoji narodno-gospodarske društvene pojave i odnose podvrgnuti pod osnovne naravne zakone i ako to ne odgovara realnoj, nego umišljenoj (konstruiranoj) stvarnosti. Znanost narodnog gospodarstva mora se medjutim baviti realnom stvarnosti narodno-gospodarskog života, koji ovisi od uvjeta postavljenih od ljudi.

Prema Jentsch-u[5] indukcija i dedukcija zajedno daju »zakone« po kojima se vrše gospodarski dogadjaji (promjene). To su ljudski zakoni, koji označuju ono, što treba da se dogodi, ali se često ipak ne dogodi, jer konkretno manjka snaga, koja može iznuditi odredjeni čin (propust), odnosno jer se izmijenila prvobitno postojeća prinudna volja. Posve je drugačije djelovanje naravnih zakona, koji ustanovljuju ono, što će se uz odredjene pretpostavke zaista dogoditi. No u prenesenom smislu zakon o gravitaciji, koji kao naravni zakon vrijedi za svemir, ima isti smisao kao državni zakon, odnosno ekonomski zakon uvažujući pri tome okolnost, da narodno-gospadarska nauka nije egzaktna nauka kao primjerice matematika, astronomija, mehanika ili kemija. No potonja okolnost ne isključuje po Jentschovom mišljenju naravnu zakonitost gospodarskih zbivanja. Pojam egzaktnosti iziskuje da se mogu naučno odrediti zakoni, pomoću kojih se mogu unaprijed predviditi dogadjaji (pojave, djelanja). Iskustvo pokazuje, da i naravni zakoni nijesu savršeni, a osim toga i u naravi nastaju nepredvidjeni dogadjaji, jer čovjek nije još dospio da posve prodre u tajne naravnih sila. Isto tako mogu se prema njegovom shvaćanju i narodno-gospodarski dogadjaji samo nesavršeno proračunati, ali to ne umanjuje njihovu vrijednost isto onako kao primjerice ni sadanje rezultate meteorologije.

Obzirom na diobu zakona u kauzalne i empiričke, ističe se sa strane političkih ekonomista, da su ekonomski zakoni zapravo empirički zakoni (a ne kauzalni) tako, da predstavljaju nižu vrst zakona, koji opisuju ustanovljene i formulirane pravilnosti u odnosima, koji nastaju kod narodno-gospodarskih pojava. Tim zakonima bavi se prema nekim teore-

[5] Carl Jentsch: Volkswirtschaftslehre. Grundbegriffe und Grundsätze der Volkswirtschaft. Sechste Auflage. Herausgegeben von Dr. Anton Heinrich Rose. Leipzig 1920., str. 18. i sl.

tičarima (C. Menger) onaj dio ekonomske teorije, koji se označuje kao empiričko-realistička teorija, koja ne razjašnjuje apstraktne, nego konkretnije realne tipove i tipične odnose. Zato neki (Fr. J. Neumann) ubrajaju medju empiričke zakone one ekonomske i socijalne zakone, koji ne izlaze isključivo iz rada ljudi za vlastitu korist, nego i iz drugih poticaja i nepoznatih uzroka, pa ovamo ubrajaju primjerice Malthusov zakon o pučanstvu, zakon ekonomskog razvitka (na pr. razvitak od naturalnog u zamjenbeno gospodarstvo), zakon o opadanju prinosa i dr.

Istraživači naravnih zakona[6] postavljaju kauzalne zakone, dok noviji politički ekonomisti nastoje odrediti funkcionalne zakone, koji označuju diferencijalne formule (jednadžbe), kojima se ustanovljuju odredjeni medjusobni funkcionalni odnosi nekih veličina (kategorija).[7] Ta ovisnost znači primjerice u matematici, da se u odredjenom odnosu promjenom jedne veličine mijenja i druga, a takve uzajamne ovisnosti karakterizira i narodno-gospodarski i društveni (socijalni) život. Tako se primjerice navodi da se porast pučanstva i prometna sredstva nalaze u medjusobnoj funkciji, jer čim u odredjenom području naraste broj pučanstva, postavljaju se zahtjevi za gradnju željeznica i puteva, a ova prometna sredstva opet privlače nove naseljenike i dr.

Diehl[8] zabacuje opće ekonomske naravne zakone kao i opće stalne ekonomske zakone, koji vrijede u svim narodno-gospodarskim ustavima, jer je narodno-gospodarstvo ljudska kategorija, a svaka njegova epoha ima svoje posebne pojave tako, da se ne može iskonstruirati vječna naravna zakonitost njihovog zbivanja, dok treće shvaćanje o promjenljivim ekonomskim zakonima zabacuje kao pogibeljno, jer omogućuje logičnu dedukciju generalizacijom,

2. ekonomski zakoni izvode se iz narodno-gospodarskih načela.

Ovo mišljenje izvodi opće narodno-gospodarske zakone iz odredjenih narodno-gospodarskih načela, koja po njemu trajno vrijede za sve narodno-gospodarske ustave kao primjerice načelo nestašice, ekonomsko načelo, gospodarsko načelo koristi (egoizma) i dr.

Na mjesto »ekonomskih zakona« postavljaju mnogi teoretičari (Lotze, Sigwart, Stephinger, J. Bonar i dr.), »opća pravila«, »ekonomska pravila«, koja se osnivaju na pukom načinu izražavanja, a oblikuju se na temelju opažanja i historički preuzetog iskustva, — za razliku od »ekonomskih načela«,[9] koja predstavljaju rezultate znanstvene dedukcije, odnosno »pobuda i motiva narodno-gospodarskog rada.«[10]

[6] Werner Sombart: Die drei Nationaloekonomien. Geschichte und System der Lehre von der Wirtschaft. München-Leipzig 1930.

[7] Ewald Schams: Die »zweite« Nationaloekonomie. Bemerkungen zu Werner Sombarts Buch »Die drei Nationaloekonomien«. (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Tübingen. 1930., svezak 64, str. 453 i sl.).

[8] Karl Diehl: Volkswirtschaft und Volkswirtschaftslehre II. Das Wesen der Volkswirtschaft und der Volkswirtschaftslehre (Wörterbuch der Volkswirtschaft in drei Bänden. Jena 1933., svezak III., str. 834).

[9] Dr. Eugen v. Philipovich: Grundriss der Politischen Oekonomie. I. svezak: Allgemeine Volkswirtschaftslehre. 15. izdanje. Tübingen 1920., str. 125 i sl. — Dr. Béla Csikós-Nagy: Beitrag zur Theorie des Wirtschaftens (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena 1939., svezak 150, str. 400 i sl.). — Dr. Bruno Moll: Lehrbuch dre Finanzwissenschaft. Berlin 1930., str. 25 i sl.

[10] Edgar Schorer: Das Komplementaritätsprinzip (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena 1939., svezak 149, str. 1 i sl.).

Pošto se svaka gospodarska djelatnost vrši tako, da se prispodobi uložak i uspjeh, izvodi se iz toga načelo, da se nastoji sa što manje troškova postići što veći uspjeh (dobitak, korist). Ovo se načelo označuje ekonomskim načelom, a omogućuje plansko ekonomsko djelanje, i to u postupku proizvodnje dobara (načelo racionaliteta kod upotrebe radne snage, stvarnih proizvodnih sredstava i sirovina) kao i kod izbora konsumptivnih dobara prema prešnosti različitih potreba, odnosno kod upotrebe i uprave pribavljenih dobara, najzgodnije pokriće i osiguranje buduće potrebe (štednja).

Diehl[11] odgovara negativno na pitanje, da li ishodište nacionalne ekonomije predstavlja t. zv. ekonomsko načelo, koje u literaturi različito prosudjuju (Hermann, Wagner, Voigt, Liefmann i dr.), jer pod tim razumijeva samo puke maksime korisnosti za sve moguće ljudske kulturne djelatnosti tako, da se ne mogu smatrati odlučnim kriterijem ekonomskih pojava. To ostaje maksima za pojedine ljude, ali ne predstavlja mjerodavnu normu za socijalnu organizaciju. To je posve privatno-gospodarsko i tehničko načelo, koje nema značaj nacionalno ekonomskog načela. Nacionalna ekonomija ne može polaziti od pojedinih ljudskih individuuma, koji svoje djelatnosti vrše prema naravnim nagonima i nekim ekonomskim načelima, nego od konkretnoga socijalnog poretka, koji uredjuje sve privredne djelatnosti. Zato smatra Diehl pogrješnim mišljenje, koje smatra privatno gospodarstvo »stanicom« čitavoga narodnog gospodarstva, jer je ono zapravo samo služeći član ukupne socijalne organizacije, koju nazivamo narodno gospodarstvo, a koja odredjuje način, vrst, mjeru i tempo privatno-gospodarske djelatnosti, i

3. ekonomski zakoni sa značajem prolaznih društvenih (socijalnih) zakona.

Po tome shvaćanju ne postoje opći naravni ekonomski zakoni ni stalna ekonomska načela jednaka za sva vremena i sve narodno-gospodarske ustave, nego društveni (socijalni) zakoni, koji vrijede samo za odredjene epohe kulturnog razvitka i stanja, t. j. ekonomski zakoni, koji vrijede unutar odredjenih historičkih gospodarskih sustava (kao primjerice glavničarski ili kapitalistički narodno-gospodarski sustav). Ti zakoni izvode se prema sustavu izolirajuće apstrakcije kao apstraktni zakoni na osnovi činjenica, koje su ustanovljene u odredjenom narodno-gospodarskom ustavu. I ako se u realnosti ti ekonomski zakoni ne održavaju strogo i bez izuzetka, služe ipak za upoznavanje i razjašnjenje odnosne narodno-gospodarske epohe i njezinih gospodarskih pojava (učina).

Diehl[12] traži strogo razlikovanje izmedju naravno-tehničkih i socijalnih uvjeta narodnog gospodarstva. O tome nema sumnje, da narav vrši veliki utjecaj na oblikovanje narodnog gospodarstva. Ako mi putujemo stranom državom u namjeri da upoznamo njezino narodno-gospodarsko stanje postavljat ćemo pitanja: kakvi su zemljišni odnosi, da li je zemlja plodna, imade li željeza i ugljena, vodenih snaga, šuma i žita,

[11] Karl Diehl: Theoretische Nationaloekonomie. Erster Band. Einleitung in die Nationaloekonomie. (Zweite Auflage) Jena 1922., str. 7—10.

[12] Karl Diehl: Die sozial-rechtliche Richtung in der Nationalökonomie. Jena 1941., str. 17. i sl.

kako su podijeljena naravna smjestišta za proizvodnju, kako se razvija potrošnja, da li je otešćano grijanje, odijevanje, rasvjeta i drugo. Neposredno s time postavljamo si i drugo spomenuto pitanje, da li ne postoje naravni zakoni, kojima pripada najveća važnost za narodno-gospodarski život odredjene države, i to posve neodvisno od njezinoga pravnog ustava? Kako možemo prosudjivati narodno-gospodarske dogadjaje u agrarnom gospodarstvu bez poznavanja zakona o opadajućem (umanjujućem) prinosu, odnosno da se u rudarstvu postepeno kopanjem umanjuje zaliha ugljena i željeza, ili prosudjivati problem osamsatnog radnog dana bez poznavanja zakona o opadajućem intenzitetu radne činidbe, ili upoznati probleme vrijednosti i cijene bez Weber-Fechner-ovog zakona o opadajućem osjećaju podražaja kod porasta užitaka dobara?... Ispravno je, da politička ekonomija ne smije zanemariti naravne činjenice, ali onda ih preuzima iz tudjeg znanstvenog područja, i to iz područja naravnih znanosti ili tehnike. Ako nam narav daje sirovine i dobra, koja nam služe za podmirenje naših potreba, upućuje nas i na granice, koje je ona sama postavila svakoj narodno-gospodarskoj djelatnosti bez obzira na postojeće narodno-gospodarske ustave. Narav upućuje na konstantne faktore, koji pripadaju svakom narodno-gospodarskom životu, a spadaju u naravne znanosti, dok politička ekonomija operira s varijabilnim faktorima, koji ovise o svakovremenom narodno-gospodarskom ustavu. Narav pokazuje ograničenost odredjenih dobara, a politička ekonomija nas upućuje kako ćemo to svladavati, i na to pitanje mora se različito odgovoriti već prema narodno-gospodarskom ustavu odredjene države.

Starija nauka političke ekonomije (fiziokrati, klasici) isticala je pravilnost i zakonitost narodno-gospodarskih pojava i činjenica, koja omogućuje spoznaju i postavljanje »ekonomskih zakona«. To vrijedi napose za subjektivističku (C. Menger, R. Liefmann, A. Amonn i dr.) i matematičku (L. Walras, V. Pareto i dr.) školu. Ta pravilnost i zakonitost izlazi po tome shvaćanju iz jednakih pobuda (motiva), koji vode ljude u njihovom narodno-gospodarskom radu (causa causans), i jednakosti vanjskih uvjeta (causae accidentales), što uzrokuje jednakost potentia i complementa possibilitatis (Aristotel), dok jednakost pobuda izlazi iz jednake fizičke i psihičke ljudske naravi. S druge strane raspravlja se u političkoj ekonomiji osim o ekonomskim zakonima i o »ekonomskim pozicijama moći«, a ekonomskim zakonima, koji upućuju na važnost (primjenu) odredjenih naravnih zakona u narodnom gospodarstvu, pridaje se posve posebna pažnja, ali ne kao ekonomskim, nego kao naravnim zakonima. Naravni zakoni ne postaju ekonomski time, što djeluju i na području narodnog gospodarstva.

Ne postavlja se prema tome pitanje, da li na zbivanja u narodnom gospodarstvu utječu »naravne kategorije« ili »čisto ekonomske kategorije«, odnosno »socijalne kategorije«, jer svi ti utjecaji postoje i vrše svoj utjecaj. Pitanje sastoji u tome, kakav utjecaj one vrše. Dovoljno je spomenuti izvanekonomske motive, koji utječu na povisivanje cijena robi i na distribuciju dobara kao primjerice velikodušnost, humanitet, klasna ili rasna mržnja, nacionalna privrženost, taština, darežljivost, i sl., jer mogu uzrokovati cijene, koje se znatno odvajaju od cijena, koje odgovaraju »ekonomskim zakonima« odnosno državnim zakonima o

cijenama. Iz rodoljublja kupujemo često robu kod sunarodnjaka makar za višu cijenu, a iz prijateljstva prodajemo naše stvari uz neznatne cijene. To pokazuje, da postavljeni »ekonomski zakoni« vrijede samo uz odredjene predpostavke i ako ne predleže nikakvi suprotni utjecaji. Pristaše ekonomskih zakona ističu da primjerice i naravni fizikalni zakon o slobodnom padu vrijedi samo ako djeluje isključivo gravitaciona sila, a ne dolazi do izražaja, ako predleže makar kakve smetnje.

Böhm-Bawerk[13] zabacuje jednostrano shvaćene »posve naravne ekonomske zakone«, a smatra da na socijalno-narodno gospodarske fenomene uvijek utječu historičko-pravni i socijalni utjecaji tako, da za »čiste kategorije« uopće ne preostaje mjesta. Doslovno ne postoji nikakva cijena i nikakva distribucija, — osim grabeža, kradje i sl. — bez historičko-pravnih elemenata, jer u svakom kulturnom društvu mora postojati odredjeni pravni poredak, koji uredjuje medjusobne društveno-relevantne pravne odnose i dodire obzirom na njihov oblik i sadržaj.

Emanuel Kant istaknuo je u svojoj znamenitoj raspravi »Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis«[14] odnos izmedju teorije i prakse na području morala, — ali ta spoznaja važna je napose i za narodno-gospodarske i društvene (socijalne) znanosti i praksu. Često se upozoruje na suprotnosti izmedju teorije, koja nastoji odrediti »ekonomske zakone« i prakse, u kojoj se isti ne ostvaruju. Biće teorije sastoji u tome[15] što ista predstavlja opće pojmovno formuliranje ovisnosti i zakonitosti, koje izlazi kao nužna i dostatna predpostavka za razjašnjenje odredjenih pojava i dogadjaja. Kod teorije je prema tome bitno da na osnovi općenitih spoznaja ovisnosti dozvoljava zaključak o konkretnom pojavu ili dogadjaju, koji se je u prošlosti zbio ili koji se očekuje u budućnosti. Životno iskustvo pokazuje medjutim, da se upravo na području narodno-gospodarskih i društvenih socijalnih znanosti mogu takvi zaključci izvoditi samo s velikim oprezom i da nijesu opravdani svagdje s jednakom jasnoćom i odredjenosti.[16]

Metoda političko-ekonomske znanosti je deduktivna, koja stalno kontrolira činjenice postavljajući svoja načela dobivena iz svojih spoznaja. Ta narodno-gospodarska načela predstavljaju vodič, koji je neophodno potreban i služi za opću orijentaciju. Opažanja ustanovljuju predpostavke i vodeće motive, odnosno učinke, a napose utvrdjuju kad se spoznata narodno-gospodarska načela nijesu ispunila radi drugih utjecaja. To je relativistička metoda, koja se ne bavi hipotetičkim homo oeconomicus-om ni predmnijevanom neograničenom slobodom gospodarskog kretanja, nego uvažuje postojeće stanje i ograničenja, koja danas postoje u svim kulturnim državama. Čista apstraktna teorija nastoji konstruirati svoje »zakone«, za koje se općenito pokazalo da ni uz odre-

[13] Eugen v. Böhm-Bawerk: Macht oder ökonomisches Gesetz? (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Varwaltung. Wien XXIII. Band, 1914., str. 223.).

[14] E. Kant: Kleinere Schriften zur Geschichtsphilosophie, Ethik und Politik. Herausgegeben von K. Vorländer. Leipzig 1913., str. 85.

[15] Cornelius: Einleitung in die Philosophie. 1903., str. 33.

[16] Dr. P. Mombert: Wirtschaftstheorie und Wirtschaftspraxis. (Die Handelshochschule. Lehrbuch der Wirtschaftswissenschaften. Berlin-Wien. Svezak 2, glava I., str. 3. i sl.).

djene predpostavke ne djeluju kao na primjer zakon o kamatnjaku (nauka o diskontu)[17] i dr.

Narodno gospodarstvo je ljudska svrsishodna tvorba, koju oblikuju ljudi za svoje svrhe, a podjedno i služeće sredstvo za njihovo oživotvorenje. Sve se narodno-gospodarske svrhe mogu rastumačiti teleokauzalno.[18] Narodno-gospodarske svrhe su uzroci gospodarskih čina i djelatnosti. Glavna svrha svakoga gospodarskog rada uključuje u sebi težnju za prihodom (tečevinom) pa zato u njemu prevladavaju fenomeni volje, htijenja, želja, vaganja prednosti i sl.[19]

Schumpeter[20]) nastoji odrediti podloge čiste (egzaktne) ekonomije t. j. postaviti posve znanstvene zasade, koje mora priznati svaki politički ekonom. Kod toga polazi sa stajališta, da od uvijek postoji u svakom narodnom gospodarstvu odredjeno stanje ravnoteže, u kojemu svakom privrednom subjektu pripada odredjena normalna (naravna) količina odredjenih dobara. Uz odredjeno stanje narodnog gospodarstva dogadjaju se promjene, a to pokazuje da postoje ekonomski zakoni. U prvom redu prikazuje zakon o niveau granične koristi, zatim teoriju cijene (polazeći sa slobodne utakmice), maksimum-teoriju, teoriju prihoda i nadnice (koju smatra cijenom rada) i t. d.

Liefmann[21]) je u raspravljanju o objektu, biću i zadacima narodnogospodarske znanosti zabacio socijalno shvaćanje privrednih pojava, jer u privrednom životu ne postoje nikakve zajedničke svrhe, nego se mogu razumjeti samo iz individualnih svrha. Cijena, slobodna utakmica i sl. nijesu pravna načela, nego se mogu razumjeti samo kao privredne pojave. On zabacuje sa stajališta ekonomske teorije skupno narodno gospodarstvo i socijalno gospodarstvo i socijalno gospodarski proces kao i zaokruženu socijalnu cjelinu, od koje je pojedinac samo njezin dio, jer postoje samo pojedinačne privrede i njihovi odnosi, a nastoji konstruirati homo oeconomicusa, koji radi prema racionalnom načelu ekonomičnosti. Liefmann isporedjuje primjerice fenomen cijene naravnom činjenicom kao manganom prezasićeni kalij, a promet zamjene, stvaranje cijena i prihoda pojavama, koje ne nastaju kao rezultat društvenih svrha, nego po svojoj naravnoj zakonitosti, jer pojedinci teže za svojim individualnim svrhama (najvećoj koristi i dobitku). Radi toga smatra takva djelanja naravnim dogadjajima.

Spann[22] smatra ekonomske zakone neophodno potrebnim pomoćnim sredstvom teoretske ekonomije polazeći pri tome s funkcionalne naravi društvenih pojava. Empiričke pojave kao na pr. tržište, cijena, promet i

[17] Wilhelm Lexis: Allgemeine Volkswirtschaftslehre. Zweite Auflage, Berlin. 1913., str. 19. i 21.

[18] Hans L. Stoltenberg: Zur Geschichte des Vortes Wirtschaft (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena 1938., svezak 148., str. 556. i sl.). — Dr. Werner Mahr: Die konjunktur-politische Bedeutung des Gesetzes der zeitlichen Einkommenfolge (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik Jena. 1939., svezak 150., str. 129. i sl.).

[19] Dr. Oskar Engländer: Das Seelische und die Volkswirtschaftslehre (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena. 1935., svezak 142., str. 513. i sl.).

[20] Dr. Jos. Schumpeter: Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationaloekonomie. Leipzig 1908.

[21] Liefmann: Ueber Objekt, Wesen und Aufgabe der Wirtschaftswissenschaft (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. III. Folge, Bd. LI, Heft 2 za siječanj 1916., str. 1.—63. i Heft 2. za veljaču 1916., str. 193,—249.).

[22] Othmar Spann: Wirtschaft und Gesellschaft. Erster Band der Untersuchungen über den Gesellschaftsbegriff zur Einleitung in die Gesellschaftslehre. Dresden 1907.

sl. svode se u posljednjoj komponenti na ljudske čine (propuste) i njihove sisteme, a formalna narav socijalnoga leži u funkcionalnoj izgradnji njegovih fenomena, koji se tiču relativno samostalnih ljudskih djelanja. Narodno gospodarstvo osniva se na samostalnoj svrsi opskrbljivanja s dobrima. Kod toga polazi Spann s izoliranog čovjeka (Robinson). Medju prve zadatke znanosti o narodnom gospodarstvu spada iznalaženje osnovnih oblika (kategorija) privrednih djelanja i pojava, koje se očituju u: radu, dobrima, vrijednosti i dr., koje se nalaze u monogenetskom (robinsonskom) i kongregalnom (s podijeljenim radom) narodnom gospodarstvu. Teoretska politička ekonomija mora nastojati ustanoviti narav činidaba i njihove specifične ovisnosti, a pri tome se mora služiti spomenutim samostalnim ekonomskim zakonima kao pomoćnim sredstvom. Sa stajališta političke ekonomije ne može se usvojiti shvaćanje da kod izoliranog čovjeka predleži privredno pribavljanje dobara, jer se tu radi o posve tehničkim činima, koji nemaju veze s narodnim gospodarstvom, jer ovo nastaje tek kod podjele rada, a tu se tek mogu promatrati socijalne povezanosti. Osim toga prigovara se Spann-u da osim Gresham-ovog zakona spominje samo onakve ekonomske zakone, koji imaju značaj naravnih zakona (kao na pr. zakon umanjenja zemljišnog prirada i Thünen-ov zakon o relativnom racionalitetu poljodjelskih sistema).

Eulenburg[23] ističe u razmatranju društva i naravi, da na socijalnu znanost spada zadaća postavljanja socijalnih zakona, što ona po njegovom mišljenju može učiniti, i ako joj se to poriče s filozofske (Rickert), historičke i političko-ekonomske strane. Kod toga je samo potrebna točna formulacija pojma apstraktnih »ekonomskih zakona«, odnosno postojećih »zakonitosti«. Eulenburg dao je potanku i točnu analizu ekonomskih zakona nastojeći kod logičnog istraživanja svoga pojma zakonitosti ukloniti sve pogrješke starijih teoretičara, Eulenburg zabacuje osnivanje tih ekonomskih zakona na psihologiji ili na naravnim znanostima, a nastoji ih konstruirati kao zakone suis generis vel sui juris. Eulenburg razlikuje dvije vrste socijalnih zakonitosti, i to: a) konkretne pravilnosti, koje predstavljaju generalizaciju zajedničkih iskustva, a stiču se prispodabljanjem različitih opažanja i doživljaja, odnosno pomoću statistike. Tipično i zajedničko spaja se u opće zasade kao na pr. socijalno oblikovanje klasa unutar odredjene zajednice, koje se vrši prema istim odredjenim oblicima, odnosno slojevanje zvanja kod gradskog pučanstva i sl. Ove pravilnosti nemaju opći značaj, jer se zbivaju samo ako predleže odredjene mjesne i vremenske predpostavke tako, da ne nastupaju u promijenjenim prilakama. Te pravilnosti mogu se upoznati i statističkom metodom, ali ih on ne označuje »zakonima«, nego jednostavnim pravilnostima, koje su ustanovljene, a koje uz druge uvjete i promijenjene predpostavke nastupaju drugačije. Pravilnost se ne sastoji u sličnosti vanjskih brojeva, nego u sličnosti simptona, i b) prave i apstraktne socijalne zakone ili socijalne zakone u pravom smislu, kojima pripada samostalan značaj, a ne svode se na motive, odnosno na individualnu psihologiju i naturalne pojave, nego na opća ekonomska načela. Ovamo spada primjerice Dietzel-ov zakon suprotnog kretanja nadnice prema kojemu se nadnica kreće obrnuto od cijene proizvoda i u istom pravcu s produktivitetom

[23] Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Tübingen 1910.—1911., Neue Folge, Band III., str. 350.

narodnog gospodarstva: ako radi povećanja produktiviteta pada cijena odredjenog proizvoda, pokazuje nadnica tendenciju padanja, tako, da pokazuje apstraktnu kauzalnu formulu, koja predstavlja opće nužne ovisnosti izmedju elementarnih privrednih pojava. Slični su: socijalno-ekonomski zakon opadanja zemljišnog priroda (jer uključuje u sebi ekonomske kategorije: kapital, rad, prirod, rentabilitet), zakon akumulacije kapitala (t. j. vezivanje uvijek većih masa kapitala uz odredjenu vrst upotrebe u težnji koncentracije industrijalnih poduzeća), zakon cijena (kod kojega nijesu relevantni motivi, nego ekonomsko načelo, jer je za nj posve svejedno iz kojih motiva čovjek radi: tko sruši drvo s manje troškova, radi privredno, bez obzira da li kod toga misli, osjeća ili hoće postići altruističku ili egoističku svrhu.) Ovi pravi apstraktni socijalni zakoni imaju opću valjanost u opreci prema konkretnim zakonitostima, i ako im ne pripada značaj vječnih zakona, jer su historički uvjetovani. To znači, da apstraktnim socijalnim zakonima pripada apsolutna valjanost, dok su njihovi uvjeti uvijek relativni. Prema mišljenju Eulenburga pripada jednostavnim pravilnostima i apstraktnim socijalnim zakonima dvojaka važnost, i to: s jedne strane predstavljaju nužno sredstvo za pojmovno opisivanje ekonomske zazbiljnosti tako, da je socijalni zakon najkraći izražaj naših iskustva i spaja u jedno množinu odnosa, i s druge strane predstavljaju heurističko načelo naših budućih iskustava. Eulenburg smatra da postoji samo formalno podudaranje izmedju tih socijalnih zakona i naravnih zakona, koje ovisi o istim predpostavkama kod oblikovanja odnosnih pojmova, jer tu predleži posve druga vrst zakonitosti: socijalna znanost dolazi iz unutarnje potrebe i s unutarnjom nužnosti postavlja pravila (zakone) i ako ne predleži nikakav naravni zakon. To znači da se prema njegovom shvaćanju socijalna realnost predstavlja kao zakoniti osobiti kozmos s odredjenim poretkom.

Diehl[24] podvrgnuo je kritici izvadjanja Eulenburg-a ističući da se socijalno-znanstveni pojmovi protežu uvijek na odredjene skupine pojava i da odnosni »socijalni zakoni« vrijede samo za takva kvalitativno odredjena područja. Diehl zabacuje i parcijelne socijalne zakone. To vriedi napose za jednostavne konkretne pravilnosti, koje već radi toga treba isključiti iz kruga socijalnih zakona. Diehl dokazuje nelogičnosti i pogrješke Eulenburg-ovog zaključivanja, negira socijalne zakone i njihovu metodološku i heurističku važnost.

Da se može stvoriti ispravan zaključak u pitanju »ekonomske pozicije moći« ili »ekonomskih zakona« mora se odrediti što se uopće razumijeva pod »ekonomskim zakonom«. Ako se pod ekonomskim zakonom razumijevaju odredjeni naravni zakoni, onda je bezdvojbeno, da ekonomskim zakonima pripada prednost pred ekonomskim pozicijama moći, jer se nikakva (ni politička ni ekonomska) sila ne može suprotstaviti naravnim zakonima. Tako primjerice Böhm-Bawerk očito razumijeva pod ekonomskim zakonima naravne zakone, jer raspravljajući o proizvodnji dobara ističe, da se sva moć ljudi nad naravi može vršiti samo unutar naravnih zakona. To je ispravno, no kad iz toga zaključuje, da se slično dogadja i kod zakona o oblikovanju cijena i da se i kod pitanja cijena i razdiobe dobara »moć« može razvijati samo unutar ekonomskih zakona, onda tu

[24] Karl Diehl: Theoretische Nationaloekonomie. Erster Band: Einleitung in die Nationaloekonomie. (Zweite Auflage). Jena 1922., str. 413—422.

predleži zabluda, jer se zakoni o cijenama ne mogu isporediti s naravnim zakonima. Oblikovanje cijena i razdioba dobara ovisi o odnosima moći (vlasti). Naravni zakoni različite vrste uzdignuti su nad svakom vlasti pa vrše važan utjecaj i na narodno-gospodarski život, ali ekonomski zakoni s tim značenjem ne postoje,[26] nego postoje samo ekonomske pozicije moći. Kod toga valja uvažiti dva momenta, i to: a) svako pravno normiranje narodnog gospodarstva polazi iz pozicije moći kao primjerice od svećenika (u teokratskoj državi), vlasti pater familiasa u oikos-gospodarstvu, moći despota u despociji, moći parlamentarno-zakonodavnog tijela u demokraciji, moći političkog vodstva u autoritativnoj državi s vodjenim gospodarstvom i dr. i b) pozicije moći, koje se nalaze u samom narodnom gospodarstvu, koje su nastale čim se razvio institut privatnog vlasništva, jer ovo daje pojedincu (skupinama) vlast nad neživim tvarima (zemljište, strojevi) kao i nad živim ljudima, pošto se privatni vlasnik za svoje svrhe služi izmedju ostaloga i ljudskom radnom snagom. Zato narodno-gospodarski život predstavlja lanac odnosa i borba moći i vlasti, koje vode pojedinci i društvene skupine, koje u njemu sudjeljuju.

Činjenica da postoji privatno vlasništvo predpostavlja pravni poredak. Tako se primjerice u komunističkom društvenom poretku ne može govoriti o privatnoj imovini, a u socijalističkom društvu o privatnoj tečevnoj imovini. Mjeru ovlašćenja, kojima raspolaže imalac imovine, odredjuje postojeći pravni poredak obzirom na narodnu imovinu i narodni prihod. Država je političko-socijalna tvorba u čiju kompentenciju spada uredjivanje oblika po kojima će se pojedinci i njihove skupine služiti postojećim kulturnim dobrima, a to juristički upućuje na poredak vlasničkih odnosa. K »imovini« spada nešto samo radi toga što odredjena osoba može na osnovi svoga pravnog ovlašćenja s time u odredjenoj mjeri raspolagati. Nikad se ne smatra odredjena numerički obuhvaćena skupnost faktično »imovinom« samo radi toga, jer se s istom može u odredjenom pravcu raspolagati, nego samo ako je to pravno opravdano i dozvoljeno.

I ako predleže mnogobrojne isprepletenosti pojma imovine u juristič kom i narodno-gospodarskom smislu postoje medju njima bitne razlike, koje izlaze iz načelne različnosti juristič ke i narodno-gospodarske problematike. Radi toga ne može politički ekonom svoj pojam imovine izvoditi naprosto iz definicije pravne znanosti, ali kod toga mora ipak uvažiti, da je obstojnost pravnog poretka i pravnih činjenica (pojmova) neophodna i bezuvjetna pretpostavka za društveno narodno-gospodarstvo, jer se bez njih ovo ne može ni zamisliti. S druge strane ne može socijalna ekonomija bez daljega juristič ke značajke pravnih pojmova postaviti kriterijima za osnovne pojmove narodno-gospodarskih pojava. Za političkog ekonoma je imovina skup dobara, a za pravnika skup pravnih ovlašćenja. U juristič koj literaturi označuje se imovina kao kompleks subjektivnih prava, koja se smatraju imovinskim pravima, koja sastoje od zamjenjivih prometnih stvari procjenjivih u novcu. Ukupnost subjektivnih prava odredjenoga pravnog subjekta čini njegovu pravnu

[25] Eugen Böhm-Bawerk: Macht oder ökonomisches Gesetz? (Gesammelte Schriften, herausgegeben von Franz. X. Weis). Wien—Leipzig. 1924., str. 269.

[26] Karl Diehl: Die sozialrechtliche Richtung in der Nationalökonomie. Jena 1941., str. 25.

sferu, koja mu pripada prema postojećem pravnom poretku. Unutar te pravne sfere je civilno-pravno najvažniji i najzanimiviji onaj krug subjektivnih pravnih ovlaštenja, koji se označuje skupnim nazivom »imovina«, dok se izvan imovinskih prava nalaze obiteljska prava i prava osobe (na pr. pravo na ime). No i ako se imovina u juristićkom smislu ne može definirati isključivo kao skupnost dobara procjenjivih u novcu, ipak ukuljučuje juristička imovina samo spomenuta subjektivna prava. No s druge strane mora se uvažiti društvena činjenica, da je u pojmu imovine uključena »privredna (gospodarska) moć«, koja se juristički očituje u obliku odredjenih pravnih ovlašćenja.

Imovina ne može se definirati bez povezanosti sa subjektima narodno-gospodarskih čina i propusta, a predstavlja dinamički predstavljanu ukupnost efektivne materijalne vanjske moći odredjenog subjekta.[27] Imovina je prema tome povezana s vanjskom moći subjekta, a uključuje u sebi materijalnu vanjsku moć iskorišćavanja vlastitih stvarnih dobara, koristovanje tudjih stvarnih dobara kao i raspoložbu s trećim osobama (radnom snagom) i njihovim činidbama te konačno moć isključivog iskorišćavanja odredjenih konjunktura. Taj različiti sadržaj pridaje se pojmu imovine. Takva vanjska materijalna moć može nastati samo na osnovi pravnog poretka (privatnoga i javnog prava), a to pokazuje da imovina nije dinamičan, nego i juristički pojam.

Prema tome može se smatrati, da ti ekonomski zakoni predstavljaju izražaj svakovremenog gospodarskog mišljenja njihovih sastavljača i formulatora, kako to iskustvo pokazuje za Ricardov zakon o nadnici, odnosno njegovu promjenu u željezni zakon Lassalle-ov, Ricardov zakon o proizvodnim troškovima i dr. Iskustvo pokazuje da svi ti ekonomski zakoni nijesu zakoni naravno-zakonskog značaja, nego izražaj svoje epohe i njezinoga narodno-gospodarskog stanja, i da njihova konstrukcija gubi vrijednost zajedno s promjenom narodno-gospodarske strukture.[28] Izmedju naravnih zakona (leges naturales, nómoi tēs fýseos) i ekonomskih zakona postoji prema tome bitna razlika, jer potonjim pripada samo ograničeni vremenski značaj,[29] a u dokaz toga dovoljno je prispodobiti stanje antiknoga i modernog narodnog gospodarstva, odnosno narodno gospodarstvo prije prvoga svjetskog rata (1914—1918) i nakon njega, ili narodno gospodarstvo u liberalističkom i u autoritativnom dirigiranom (vodjenom) gospodarskom sustavu.

Kad bi se naime priznala opstojnost ekonomskih i socijalnih zakona, negirala bi se sloboda ljudskog djelanja, jer zakon isključuje slobodnu volju. Iskustva povijesti pokazuju, da je povjesno kretanje posljedica ljudske volje i čina, i to bilo pojedinih ličnosti ili čitavih društvenih skupina, i to kako u političkoj i kulturnoj povijesti tako i na području ekonomskoga i socijalnog povjesnog zbivanja. O tome nema dvojbe da na oblikovanje individualnih ljudskih želja, osjećaja i volje utječe društvena okolina u kojom smo rodjeni, odrasli i odgojeni, ali ona nikad ne vrši jedini ni konačni utjecaj na ljudske čine. Čitava povjest narodnog gospodarstva pokazuje, da su na povjesni razvitak vršile snažan utjecaj odre-

[27] Dr. A. Schäffle: Bau des socialen, Körpers. Zweiter Band: Specielle Soziologie. (II. Auflage). Tübingen. 1896., str. 210. i sl.

[28] Dr. Ernst Storm: Volkswirtschaftlicher Grundriss. Berlin 1917., str. 70.

[29] Dr. Aleksander Bilimovič: Uvod v ekonomsko vedo. Ljubljana. 1933., str. 44. i sl. i 162. i sl.

djene (i ako promjenljive) ljudske ideje i voljne svrhe kao primjerice vjerska ideja u srednjem vijeku ili društvena (socijalna) ideja u sadanjem vremenu. Konačno su čitav ljudski gospodarski život, odnosno ekonomske i socijalne težnje (ideali) podvrgnuti pod državne zakone, koji ga reguliraju.

Za to je zadaća opće ili teoretske političke ekonomije mnogo čednija i u bitnosti sastoji u ustanovljenju ovisnosti pojava i dogadjaja (činjenica) ekonomskog i socijalnog života, odnosa, uzroka i učinaka, pa ako se isti opetovano ponavljaju, da za takve odnose postavi opća načela. No takva teoretska načela nemaju nikad zakonski značaj, nego samo značenje redovitosti i možebitnog ponavljanja, ali pri tome treba uvažiti, da svaka promjena shvaćanja, odredjivanja svrha ili očitovanja volje ljudi može pokazati njihovu neredovitost i neponavljanje.

U vezi s ekonomskim zakonima razvile su se posebne konstrukcije, koje se ovdje samo ukratko navode. Liberalističko-kapitalistički narodno-gospodarski sustav bazirao je na ovim osnovnim spoznajama, i to: 1) u ljudskom društvu i zajednici, koja sastoji od mnoštva pojedinaca, postoji »homo oeconimicus« (zóon oikonomikón), t. j. čovjek, koji radi isključivo prema ekonomskim načelima, koja rezultiraju u zakonu po mogućnosti što veće osobne koristi (narodno-gospodarski egoizam). To načelo polazi sa stajališta, da iz najveće koristi za pojedinca i njegovo pojedinačko (privatno) gospodarstvo mora nužno nastati i najveća korist za društvo (zajednicu) i za narodno gospodarstvo, jer »ekonomski zakoni« dominiraju nad čitavim narodnim gospodarstvom kao i nad čitavim životom pojedinih naroda i čitavog čovječanstva. Iz toga je izveden zaključak, da ekonomske sile utječu na oblikovanje čitavog života, i da radi toga narodnom gospodarstvu i gospodarskim djelatnostima pripada prednost pred politikom, i 2) svako uporabno kulturno dobro treba izradjivati tamo, gdje je to moguće uz najjeftinije proizvodne uvjete, a razvijena trgovina (po mogućnosti prema sistemu svjetske trgovine) mora nastojati takva dobra dopremiti tamo, gdje su potrebna. Posljedica je toga načela, da dominaciju nad narodima (državama) vrši onaj, tko dominira nad svjetskom trgovinom, odnosno da se s nekoliko malobrojnih internacionalnih veletrgovačkih i burzovnih mjesta može dirigirati proizvodjenju i razdiobu kulturnih dobara na čitavom našem planetu, odredjivanje (podizanje, spuštanje) cijene i nadnice, zaposlenje radne snage, stvaranje kapitala i utjecati na sutakmičare te zahvaćati u najunutarniji život sviju napose malih naroda i država.

Kod prosudjivanja privrednih činjenica i dogadjaja ne smije se nikad smetnuti s vida (previditi) čiste racionalističke konstrukcije ili radne sheme nego prvenstveno uvažiti egzistentnu realnost. Privredna znanost je u prošlosti na sudbonosan način zamijenila realnost s konstruiranom radnom shemom, i to onda, kad je krajem XVIII. stoljeća stvorila apstrakciju u obliku homo oeconomicus-a t. j. čovjeka, koji misli i radi samo ekonomski, i čije je ukupno djelovanje upravljeno isključivo na dobitak (profit). Taj homo oeconomicus postao je podloga čitavoga privrednog sistema privredne teorije, ali je podjedno postao i ideal privredne prakse. No teorija liberalne privrede postavila je konačno tvrdnju da takav ekonomski čovjek postoji i postavila ga gospodarom privredne prakse. Pored toga stvorio je ljudski razum u privrednoj teoriji ekonomske zakone

u težnji da isti vladaju i zavladaju nad privredom. Prema toj teoriji stvorena je vjera u ekonomske zakone, koji vladaju zakonitim njezinim tečajem tako, da se privredni događaji ravnaju prema načelu automatike.[30]

Isto onako kako su ekonomisti napravili hipotetičnu figuru homo oeconomicus-a (u svrhu plastičnog prikaza osnovnih teorema svoje nauke) kao čovjeka, kod kojega je ekonomski interes jedina motivacija svih njegovih radnja i djelatnosti, iskonstruirane su prema sličnom hipotetičkom shvaćanju i druge apstraktne figure o ljudima kao na pr. homo religiosus (homo moralis) ili homo juridicus. Pod homo juridicus moglo bi se razumijevati čovjeka, koji se hipotetično uvijek drži granica prava (ne povredjuje nijednu pravnu normu), odnosno vrši do skrajnih granica sva pripadajuća subjektivna prava ne odričući se nijednoga pravnog ovlašćenja, ili čovjeka, koji se posvećuje isključivo obrani prava, i bori se protiv povreda pravnog poretka. Pravo pretstavlja socijalnu normu, koja kao organički proizvod društvenog pravnog razvitka rezultira kao neke vrste socijalni profil etike ili njegova intersubjektivna artikulacija ili spojno tkivo društva (Del Vecchio). Pravo je u društvu nužno, ali nedovoljno za reguliranje društvenih odnosa i ljudskog ponašanja u zajednici. Pravo nameće ovlašćenja i dužnosti postavljajući sferu slobode, ali i tu djeluje moral regulatorno. Pravo ne odredjuje ono, što čovjek ima da radi u onoj sferi slobode, koju mu pravni poredak prepušta, ali to čini moral. Čovjek, koji kao homo juridicus ne će da propusti izvršenje odredjene svoje pravne dužnosti može ipak biti čovjek bez humanosti i mudrosti i ne predstavlja vrijedni ideal. To znači da se ne može označiti idealnim čovjekom onoga, koji svoja pravna ovlašćenja ostvaruje do skrajnosti. Moral i pravo su dvije velike moralne kategorije, koje se sjedinjuju u više jedinstvo.

Naprama sistemu »homo oeconomicus-u«, koji u liberalističko-kapitalističkoj privredi u skrajnoj konzekvenciji dovodi do kapitalističkog izrabljivanja socijalnih i narodno-gospodarskih slabijih društvenih slojeva i naroda (država), suprotstavlja se socijalni narodno-gospodarski sistem, koji zagovara načelo nacionalnoga vezanog narodnog gospodarstva. I taj sistem ne negira težnju čovjeka da po mogućnosti radi prema načelu najveće ekonomske koristi, ali zahtjeva od svakog sunarodnjaka, da pri tome uvijek uvažuje primat narodne i državne zajednice, odnosno opću zajedničku korist i da potonjoj daje prednost pred svojom posebnom (egoističkom) koristi. Narod, koji drži do sebe, svoje slobode i svoje časti, uvijek je spreman potisnuti svoje ekonomske koristi za oživotvorenje svojih nacionalnih ideala te na sebe preuzeti sve poteškoće, ako su u pogibelji njegov život i sloboda. Zato u svjesnom narodu ne može prevladavati mišljenje homo oeconomicusa, nego nacionalnog čovjeka, a narodno gospodarstvo ne može vladati nad državnom politikom, nego politici pripada primat nad narodnim gospodarstvom.[31]

U vremenu, u kojemu prevladava politička država i »političko narodno gospodarstvo« državā (Arnold Seifert) kao novi oblik medjudržavnih

[30] Dr. Heinrich Hunke: Die Grundlagen der zwischenstaatlichen europäischen Wirtschaftsbeziehungen (Ost-Europa Markt. Königsberg i. Pr. 21. Jahrgang, Heft 9—10 ex 1941—1942., str. 238.).

[31] Ludwig Misses: Interventionismus (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Tübingen. 1926., svezak 56, str. 610. i sl.).

gospodarskih odnosa, nastupaju države kao nosioci vodstva (dirigiranja) narodnog gospodarstva u unutarnjosti države i u vanjsko-gospodarskom prometu. To novo političko narodno gospodarstvo ne smije se zamijeniti sa svojevremenim merkantilizmom, a tek cum grano salis moglo bi se označiti neomerkantilizmom. U merkantilizmu je država središte, čiji prostor nije bio ograničen narodnim stajalištem, dok se po novom nacionalističkom shvaćanju nalazi narod (a ne država) u središtu zbivanja, jer država nije sama sebi svrha, nego samo oblik vanjske organizacije pomoću kojega odredjeni narod drži, čuva, brani i unapredjuje svoj životni prostor: država živi za narod i po narodu kao i narodno gospodarstvo. Totalno vodstvo narodnog gospodarstva ne vrši se isključivo radi države kao takve, nego radi naroda t. j. da služi za trajno održanje njegovog života. Takva gospodarska politika iziskuje unutarnji homogenitet u društvenom (socijalnom) i nacionalnom smislu. Društveni homogenitet postizava se mjerama, koje služe unutarnjem umirenju i ozdravljenju društvenih odnosa. Dok je u liberalizmu klasno-egoistička politika zanemarivala opće dobro, moderna društvena (socijalna) država naglašuje i oživotvoruje društvenu pravdu. Nacionalistički homogenitet predpostavlja oživljenje narodne zajednice, u kojoj ljudi nijesu samo homines oeconomici, nego prvenstveno homines politici,[32] koji političku borbu vode i ekonomskim sredstvima.[33]

(2) Moderna nacionalna država, koja teži zatim, da svoj sadržaj i svrhu ispuni društvovnim (socijalnim) elementima, da sve sunarodnjake usko poveže u narodnu zajednicu i da oživotvori društvovnu (socijalnu) pravdu uz skladnu suradnju stališa i zvanja, zauzela je u svojoj narodno-gospodarskoj i društvenoj (socijalnoj) politici izmedju ostaloga stajalište i naprama spomenutim ekonomskim zakonima.

Pojam »politički« vrlo je važan u narodnom gospodarstvu.[34] Politika i narodno gospodarstvo usko su povezani.[35] No dok su u liberalističko-kapitalističkom narodno-gospodarskom sustavu narodno-gospodarstvo, odnosno njegovi nosioci imali primat nad politikom, pripada u autoritativnoj državi s dirigiranim (vodjenim) narodnim gospodarstvom primat politici[36] tako, da se narodno gospodarstvo vodi prema smjernicama postavljenim po državnoj politici, a osnovanim na odredjenom višem idealu (opće dobro naroda, korist države, socijalno-političke svrhe i dr.)[37]

[32] Herbert Kriesche: Das Volk in der Wirtschaft. Jena 1937.

[33] Karl C. Thalheim: Volk und Staat in der Wirtschaftslenkung. (Zeitschrift für Geopolitik. Heidelberg. Godište XV., Staatenwirtschaft. Beiträge zum Staatshandeln in den Aussenwirtschaften. Ständige Beilage zur Zeitschrift für Geopolitik. Broj 6 za studeni 1938., str. 910. i sl.).

[34] Wilhelm Vlaugels: Ueber Wesen und Bedeutung des »Politischen« in der Wirtschaftswissenschaft (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena 1939., svezak 149., str. 33. i sl.). — Emanuel Hugo Vogel: Das Wort Politik in der Wirtschaftswissenschaft. Bedeutung und Bedeutungswandel (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena. 1937., svezak 146., str. 257. i sl.). — Dr. Mannfred Wohlgemuth: Die theoretische Erfassung des Politischen an der Wirtschaft (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena 1937., svezak 146., str. 385. i sl.).

[35] Dr. Josef Druntzel: Wirtschaft und Politik (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena 1930., svezak 133., str. 641. i sl.).

[36] Dr. Bèla Csikòs-Nagy: Beitrag zur Theorie des Wirtschaftens (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena. 1939., svezak 150., str. 410. i sl.).

[37] Dr. W. Weddingen: Um die Ordnung der Wirtschaft (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena 1937., svezak 146., str. 730. i sl.).

Mnoštvo pojedinačkih pojava, koje su u vezi sa sudjelovanjem države u narodnom gospodarstvu, postavlja samo po sebi pitanje, da li bi se sav narodno-gospodarski rad mogao sjediniti u državi pod odredjenom višom idejom. Kao prijedlozi za riješenje toga pitanja susreće se šarena terminologija: socijalizacija, intervencionizam, etatizam, nacionalizacija, autarkizam i dr. Svi su ti izrazi neodredjeni i mogu dovesti do nesporazumaka, a njihova se dalekosežnost prosudjuje različito.[38] Većinom uključuju nadzorno pravo države, ali sežu sve do kolektivizacije. Blaži oblici poznati su pod nazivom »narodno-gospodarska demokracija«.

Prema shvaćanju Spann-a[39] može se postojeća društvena kriza riješiti samo ako se pristupi ponovnoj izgradnji društva i zajednice, koja je razorena pod utjecajem liberalističko-individualističkog političkoga i narodno-gospodarskog sustava. U tu svrhu potrebno je društvo shvatiti kao cjelinu sastavljenu od organičkih dijelova koje predstavljaju stališi, koji svi zajedno čine narod. Treba ukloniti atomizaciju i uspostaviti cjelinu.

U glavnom mogu se razlikovati tri skupine shvaćanja o riješenju društvenog pitanja, i to: 1) ekonomsko shvaćanje, koje sve pojave života promatra s materijalističko-ekonomskog stajališta, a narodno gospodarstvo smatra naravno-mehaničkim zbivanjem. To ekonomsko shvaćanje zastupa utopistički materijalistički socijalizam i marksizam, koji s jedne strane isključuju svaku društvenu (socijalnu) politiku (kao primjerice liberalističko-individualistička nacionalna ekonomija od Malthusa do Misses-a), a s druge strane smatra neizbježive zakonitosti narodno-gospodarskog razvitka uzrocima društvenih smetnja (kao primjerice marksistička nacionalna ekonomija od Marx-a do Oppenheimer-a, koja naglašuje zakon više vrijednosti i zakon koncentracije socijalnog mehanizma). To shvaćanje predlaže posve ekonomsko riješenje društvene krize (oduzeće više vrijednosti, oživotvorenje prava na potpuni prihod od rada); u praksi pokazalo se to shvaćanje utopističko i neprovedivo, 2) socijalno-političko ili socijalno-reformatorsko shvaćanje,[40] koje počiva na novijoj historičkoj školi i na tradicionalnoj socijalnoj politici, koja oscilira izmedju individualističke i organske osnove. To shvaćanje karakterizira konstitutivni zahvat u narodno-gospodarski i društveni proces putem zaštite slabijih društvenih krugova bez načelne izmjene postojećega gospodarskog i društvenog poretka; to shvaćanje nastojalo je ublažiti bijedu nevoljnih, ali postignuti praktični uspjesi nijesu mogli riješiti društvenu krizu. i 3. univerzalističko i sociološko shvaćanje, koje društvenu krizu promatra u cjelini kao krizu čitavoga postojećeg društva, koja se ne može riješiti posve ekonomskim sredstvima niti djelomičnim praktičnim društvenim političkim mjerama, nego ozdravljenjem čitavoga narodnog organizma. Ovo stajalište zagovara uključenje stališa u narodnu i državnu organizaciju, uspostavu narodne zajednice, uredjenje gospodarskih zajednica (napose zajednica po zvanju), uvedenje dužnosti rada i vjernosti prema narodu i državi.[41]

[38] Justus Wilhelm Hedemann: Deutsches Wirtschaftsrecht. Ein Grundriss. Berlin. 1939., str. 157.

[39] O. Spann: Gesellschaftslehre. Leipzig. 1930. — O. Spann: Gesellschafts-Philosophie. München. 1928. — O. Spann: Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre 1932. — O. Spann: Der wahre Staat. Jena 1931.

[40] F. A. Westphalen: Die theoretischen Grundlagen der Sozialpolitik. Jena 1930.

[41] Dr. Walter Heinrich: Die soziale Frage. Jena 1934., str. 129. i sl.

U novije vrijeme suprotstavljaju se u aktivnoj narodno-gospodarskoj politici dvije teorije, i to:[42] a) engleska teorija Adama Smith-a o slobodnoj trgovini (tržišna teorija) prema kojoj će na osnovi slobodne utakmice konačno svaka država proizvoditi onu robu, koju može proizvesti na najbolji i najjeftiniji način, a po tome će moći svaka država najjeftinije kupiti i najpovoljnije prodati, i b) njemačka teorija Friedricha List-a (teorija snaga) prema kojoj se najveća činidba ne može postići na osnovi internacionalne podjele rada, nego na temelju podjele rada unutar samog naroda, jer narodno-gospodarstvo ne sastoji samo od računskih vrijednosti, nego i od opstojnosti i uloška latentnih snaga. Shema tih dviju shvaćanja je suprotna. Teorija Friedricha Lista osniva se na ideji, da narodno-gospodarstvo ne predstavlja tvorbu, koja živi po vlastitim (ekonomskim) zakonima, niti ima svoj vlastiti (ekonomski) suverenitet, nego predstavlja samo funkciju naroda pa je radi toga povezana sa životnim zakonima i životnim nužnostima odredjenoga političkog naroda, koji živi na odredjenom prostoru, a svakom narodu osigurava njegov životni prostor tražeći samo dobro susjedstvo i uzajamno nadopunjivanje.

Zabacivanje glavničarskog (kapitalističkog) sustava ne znači negiranje glavnice (kapitala), stvaranja kapitala i uloge glavnice u narodnom gospodarstvu. Treba kod unapredjenja narodnog gospodarstva iskoristiti sva iskustva i sve podesne uredbe. U opreci prema liberalizmu, marksizmu i boljševizmu ne prisiže nacionalni socijalizam ni fašizam kao ni hrvatsko ustaštvo na nikakve narodno-gospodarske dogme pa ih za to ništa ne smeta u realističkom mišljenju i djelovanju, odnosno pri izboru najboljih svrsishodnih metoda, — i ako pri tome ne odbijaju savjete teorije.[43] Novi svjetovni nazori o državi, politici i narodnom gospodarstvu nastoje uspostaviti i održati narodnu zajednicu, narodni solidaritet i skladnu suradnju rada i glavnice, radnika i poduzetnika.

Uloga političko-ekonomske teorije je različita u liberalističko-individualističkom narodno-gospodarskom sustavu neograničene slobodne utakmice prema načelu »laissez faire«, nego u sustavu vodjenoga (dirigiranog) narodnog gospodarstva. Kod toga zapaža se paradoksno stanje, da naklonost k teoretiziranju i potreba teorije nijesu uvijek nužno povezani. Što je narodno-gospodarstvo više prepušteno samo sebi, to se lakše može teoretski obuhvatiti, jer se shvaća kao automatski proces, koji se razvija gotovo prema prirodnim zakonima, — no to podjedno umanjuje važnost teorije, jer se taj proces razvija prema »gospodarskim zakonima« bez obzira da li ih ljudi poznaju ili ne, odnosno bez obzira da li se trude da ih upoznaju ili ne. Za tečaj narodno-gospodarskog života posve je irelevantno, da li je čovjek u liberalističkom narodno-gospodarskom sustavu upoznao njegove zakone ili ne isto onako, kako je poznavanje prirodnih zakona o kretanju svemirskih tijela irelevantno za kretanje sunca i mjeseca. Posve je drugačije stanje u vodjenom (dirigiranom) narodnom gospodarstvu, koje sastoji od velike množine pojedinačkih pitanja, koja se svjesno usmjeruju u odredjenom pravcu, a koja

[42] Heinrich Funke: Volk und Raum in der wirtschaftspolitischen Neuordnung Europas. (Zeitschrift für Geopolitik. Heidelberg—Berlin. 17. Godište, svezak 12 za prosinac 1940., str. 573.).

[43] Dr. Adolf Weber: Grenzposten und Kapitalbildung (Weltwirtschaftliches Archiv. Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel. Jena. 55. svezak, 3 sveščić za svibanj 1942., str. 437.).

treba ispitati i sustavno srediti.[44] Tu treba pored ostaloga upoznati i mogućnosti odnosno granice vodstva narodnog gospodarstva.[45]

Moderna politička ekonomija zabacuje u sistemu dirigiranoga narodnog gospodarstva narodno-gospodarske zakone sa značajem prirodnih zakona, — kako je to naučavao liberalistički narodno-gospodarski sistem, — a priznaje samo one zakone, koje stvara država u svojoj narodno-gospodarskoj politici. Pošto te zakone stvaraju ljudi za ljude, mogu ih i mijenjati, nadopunjivati i ukidati. Sistem dirigiranoga (vodjenog) narodnog gospodarstva pozna prema tome samo narodno-gospodarske pravne norme ili zakonsko pravo kao i one norme običajnog prava i pravila običaja (uzanca), koje država pripušta i priznaje kao vrela za uredjenje (vršenje) narodno-gospodarskih čina (poslova).

U vrijeme liberalizma vladalo je shvaćanje o »zakonu ponude i potražnje« prema kojemu se automatski regulira cijena na tržištu (i to napose na posve slobodnom tržištu.)[46] Sistem dirigiranoga narodnog gospodarstva zabacuje »zakon ponude i potražnje« kao narodno-gospodarski zakon, jer ponuda i potražnja predstavljaju ljudske kategorije, na koje može čovjek utjecati. Osim toga danas ne postoje više u nijednoj kulturnoj državi modernog vremena posve slobodna tržišta niti neograničena slobodna narodno-gospodarska utakmica, nego je sve to u većoj ili manjoj mjeri ograničeno državnim zakonima.

Spomenuti narodno-gospodarski zakon ponude i potražnje primjenjivao se u liberalističko-kapitalističkom sistemu i na ljudski rad, koji se označivao robom, koja ima na tržištu svoju tržišnu cijenu. Pod naravnom tržišnom cijenom razumijevao se egzistencioni minimum radnika, koji je mogao prema stanju tržišta za kraće vrijeme pasti ili skočiti ispod odnosno iznad toga minimuma povodom povećanja odnosno umanjenja pučanstva. To liberalističko shvaćanje bilo je u XIX. stoljeću često povod da su odbijene socijalne (društvene) mjere s obrazloženjem, da se radnici mogu protiv padanja nadnica braniti tako, da se vladaju prema Malthusovom zakonu o populaciji, jer ako se toga ne drže, ne može im nitko pomoći, pošto se naravni zakoni ne mogu promijeniti.

Povijest narodnog gospodarstva ispunjena je borbom moći i vlasti izmedju zemljišnih gospodara (feudalaca) i ovisnih seljaka-kmetova, izmedju cehovskih majstora i pomoćnika, izmedju proizvadjača i potrošača, izmedju proizvadjača i trgovaca, izmedju poduzetnika (industrijalaca) i radnika i dr. Za narodno gospodarstvo je in ultima linea odlučno na koji način pojedinci ili njihove skupine upotrebljavaju svoju gospodarsku vlast i moć (položaj), odnosno zloupotrebljavaju. Za to se ne može govoriti o »naravnoj nadnici«, ni o »naravnim kamatima« kao ni o »naravnom dobitku«, a niti o »naravnom poretku« narodnog gospodarstva, jer takvo ne postoji u organiziranom ljudskom društvu. Moć države na uredjenje narodno-gospodarskih odnosa ne može se ograničiti ekonomskim zakonima. Može se konkretno dogoditi, da se u državi formiraju moćne privatne skupine (na pr. kapitalisti, industrijalci, karteli, koncerni

[44] Hans Peter: Zur Frage der theoretischen Grundlagen der Wirtschaftlenkung (Finanzarchiv. Begründet von Georg von Schanz. Herausgegeben von Hans Teschenmacher. Tübingen. Band 9, Heft 1. 1941., str. 1. i sl.).

[45] Willx Neuling (Finanzarchiv Tübingen. Band 9, Heft 1., 1941., str. 20. i sl.).

[46] Dr. Ernst Storm: Volkswirtschaftlicher Grundriss. Berlin. 1937., str. 103.

i sl.), koji po svojoj ekonomskoj poziciji vrše odlučan utjecaj na ekonomsko (fiskalno) zakonodavstvo tako, da primoravaju državu da kod donašanja svojih ekonomskih zakona uvažuje (mjesto zajedničkog interesa narodne i državne zajednice) njihove posebne (egoističke) interese. Onda se može slikovito kazati da takve moćne društvene formacije čine državu u državi, ali se ne može govoriti o naravnim ekonomskim zakonima.

Kad bi postojali samostalni i od države neodvisni »ekonomski zakoni« analogno »naravnim zakonima« (na pr. zakon gravitacije, zakon teže i dr.) onda bi oni ograničavali važnost državne vlasti na području narodnog gospodarstva. Kad bi visina radničkih nadnica ovisila isključivo od ekonomskih zakona, da li bi uopće država mogla i pomisliti na to, da u interesu zaštite radne snage[47] zakonom uredi pitanje minimalnih nadnica? To pitanje ne smije se zamijeniti s pitanjem utjecaja ekonomskih pozicija moći na oblikovanje narodnog gospodarstva, koji vrše pojedinci ili skupine pojedinaca (asocijacije).

Kad bi se priznalo opstojnost »ekonomskih zakona« sa značajem naravnih zakona, onda bi bilo mnogo opravdanije govoriti o »socijalnim (društvenim) zakonima«, koji su najuže povezani s naravi čovjeka kao socijalnog (društvenog) bića, a koji prema suvremenom shvaćanju traže prema osnovnom ljudskom moralnom zakonu za svakog čovjeka mogućnost časnog rada i dostojne ljudske egzistencije. Historički svojatali su »ekonomske zakone« imućniji slojevi društva braneći svoje povoljnije društvene pozicije i gospodarsku moć, dok su »socijalne zakone« moralnog značaja isticali široki slojevi tražeći povoljnije uvjete ljudskog života.

Ideja socijalne politike[48] označuje reakciju protiv liberalizma i socijalizma. Liberalizam je naučavao, da se državna vlast ne smije miješati u odnose, utakmice i borbe izmedju pojedinaca i društvenih razreda, jer se u slobodnoj igri društvenih i gospodarskih sila postizava bez intervencije države najbolji uspjeh. Isto tako je i socijalizam zabacivao državne zahvate obrazlažući to time, što država i tako nema nikakav utjecaj na društvene odnose, jer se ti razvijaju prema svojim elementima. Socijalna politika prekida s tim shvaćanjem i naglašuje pravo i dužnost države na intervenciju prema načelima komutativne i distributivne pravednosti pružajući uvijek zaštitu (pomoć) društveno slabijih pojedincima i slojevima. Država odstupa u svojoj socijalnoj politici od naturalističke nauke prema kojoj narodno-gospodarski život potpada samo pod svoje naravne zakone, koje ne mogu izmijeniti državni zakoni.[49]

No s druge strane kakogod se prosudjuju »ekonomski zakoni«, jedno je sigurno, da se ne može više konzumirati (trošiti), nego se proizvodi. U mirnim vremenima moguće je više varijanta te istine kao primjerice

[47] Herbert Mareuse: Ueber die philosophischen Grundlagen des wirtschaftswissenschaftlichen Arbeitsbegriff (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Tübingen. 1933., svezak 69, str. 257. i sl.). — Karl Dunkmann: Soziologie der Arbeit. Halle a. S., 1933., str. 66—114.

[48] Dr. Friedrich Lütge: Der Begriff der Sozialpolitik. (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena 1932., svezak 132., str. 480. i sl.). — Walter Weddigen: Sozialpolitik als Wissenschaft (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Tübingen. 1930., svezak 64., str. 510. i sl.).

[49] Evgenij Spektorskij: Zgodovina socijalne filozofije. Svezak II.: XIX. stoletje in začetak XX. Izdala Slovenska Matica. Ljubljana. 1933., str. 125.

da se temporerni (povremeni) deficit (manjak) u proizvodnji pokrije s inozemnim uvozom ili s inozemnim zajmovima, da se potroši kapital i tekuće pričuve, da se razvodne nadnice, da se provede inflacija ili druge gospodarske mjere, kojima se dovodi u ravnotežu proizvodnja i potrošnja. U liberalističko-kapitalističkom sistemu narodnog gospodarstva isticalo se da pored »slobodne igre gospodarskih sila«, koje same po sebi izravno i automatski uspostavljaju poremećeno ravnotežje, — postoji čitav ostali aparat (cijena, nadnica, kamati, poduzetnički dobitak i sl.), koji pomoću zamršene ovisnosti kapitalističkoga narodnog gospodarstva vrši neizravni utjecaj na ponovnu uspostavu eventualno poremećene ravnoteže. No iskustvo je pokazalo, da ni u mirnom vremenu nijesu sva ta sredstva uspjela uspostaviti uzdrmanu ravnotežu narodno-gospodarskih i društvenih odnosa, što je dovelo do stvaranja petog staliža milijunske vojske nezaposlenih, koji su bili vijesnici buduće društvene revolucije. Zato je država bila primorana intervenirati i izravno zahvatiti u proizvodnju i potrošnju, razdiobu prihoda, visinu nadnica i cijene dobara, a ljudski egoizam svesti na mjeru, koja ne oštećuje narodne i državne probitke.

Unutar narodnog gospodarstva, koje je osnovano na načelu podjele rada, pribavlja si čovjek potrebna dobra i činidbe u pravilu putem kupnje (u najširem gospodarskom smislu), t. j. zaključenjem zamjenbenih čina upotrebom novca kao općeg sredstva zamjene. Prema političko-ekonomskoj teoriji smatra se da predleže pretpostavke za takvu kupnju, ako postoji kupovna sposobnost, koja se označuje izrazom »kupovna snaga« (Kaufkraft, pouvoir d'achat, purchasing power). No kod toga mora se paziti da se izbjegne zabluda, koja zamjenjuje (identificira) novac, kapital i kupovnu snagu,[50] jer stvaranje novca nije istovjetno sa stvaranjem kupovne snage. Novac se može stvoriti jednostavno pomoću tiskovnog stroja, a banke pomoću giralnog novca, ali s time se u narodnogospodarskom smislu ne postizava očekivani uspjeh, ako nije podjedno spojeno i stvaranje kupovne snage.

Narodnom gospodarstvu[51] odredjeno je važno mjesto u narodnom organizmu, pa i ako dolazi iza državne politike, ipak nije time umanjen njegov utjecaj. Narodno gospodarstvo osigurava održanje života pojedinaca i naroda, pruža svima hranu, stan, odijelo i mogućnost rada za milijune sunarodnjaka, jača državu i unapredjuje duhovnu narodnu kulturu. Narodno gospodarstvo s druge strane reagira na sve smetnje, koje nastaju na njegovom području, a koje uzrokuje pogrješna ekonomska,

[50] Robert Nöll von der Nahmer: Der volkswirtschaftliche Kreditfonds. Versuch einer Lösung des Kreditproblems. Berlin, 1934., str. 5. i sl. — Robert Nöll von der Nahmer: Geld-Kaufkraft-»Kapital« und ihre gegenseitigen Beziehungen (Finanzarchiv. Begründet von Georg von Schanz Neue Folge. Band 9, Heft 1. Tübingen 1941., str. 79. i sl.).

[51] C. Landauer: Das Wesen der Wirtschaft. Berlin. 1928. — Giorgie del Vecchio: Volkswirtschaftslehre und Rechtswissenschaft (Jahrbücher für National-oekonomie und Statistik. Jena. 1936., svezak 143., tr. 274. i sl.). — Dr. Johann Ude: Soziologie. Leitfaden der natürlich-vernünftigen Gesellschafts- und Wirtschaftslehre im Sinne der Lehre des hl. Thomas von Aquin. Schaan. 1931., str. 48. — Otto Zwiedineck-Südenhorst: Rechtsbildung, Staatsgewalt und Wirtschaft. (Jahrbücher für National-oekonomie und Statistik. Jena, 1936., svezak 143., str. 1. i sl.). — Dr. A. v. Navratil: Juristische Betrachtungsweise in der Volkswirtschaftslehre (Jahrbücher für National-oekonomie und Statistick. Jena 1930., svezak 150., str. 385. i sl.).

socijalna ili kulturna politika, koje moraju uvijek uvažiti spoznaju, da od zdravoga funkcionalnog narodno-vezanog narodnog gospodarstva ovisi dnevni život. Pored toga mora ekonomska politika uvažavati dalju spoznaju, da vojnička (ratna) sprema i sposobnost naroda ovisi o njegovom narodnom gospodarstvu, jer samo u tom slučaju može se provesti mobilizacija sviju narodnih snaga s izgledom u uspjeh.

Zadaće, koje mora danas ispuniti svaki pojedini poduzetnik i čitavo narodno gospodarstvo, veoma su opsežne, a mogu se oživotvoriti samo ako svaki na svom mjestu potpuno udovoljava svojim nacionalnim dužnostima i ako se svome radu posveti svom dušom. Moramo biti na čistu o tome, da ono što se danas traži od narodnog gospodarstva, ne bi nikad mogao pružiti liberalističko-kapitalistički narodno-gospodarski sistem, jer bi u njemu motorna snaga isključive vlastite koristi bila posve nedostatna. Sistem dirigiranog (vodjenog) narodnog gospodarstva postavlja vodstvo u ruke osoba, koje same nijesu izravno interesirane na uspjehu pojedinih poduzeća, ali koje iz spomenutih razloga moraju ipak uvažavati privatno-gospodarsko rentabilitetno stajalište i ako ovo ne smije nikad biti isključivo mjerodavno. U sistemu dirigiranoga narodnog gospodarstva i socijalno-pravne države moraju poduzetnici uvijek nastojati iznaći zlatnu sredinu izmedju načela vlastite koristi (privatnog rentabiliteta) i općeg dobra makar kako velike bile žrtve, koje se od njih danas traže.

Narodno gospodarstvo, u kojemu ne bi vrijedilo načelo vlastite koristi shvaćeno u najboljem socijalnom (društvenom) smislu, ne bi se moglo održati i polagano bi izumiralo. Takvo narodno gospodarstvo protivilo bi se prirodjenoj težnji čovjeka i smetalo bi svaki kulturni napredak. U okviru narodne zajednice označuje se poželjnim svaki napredak pojedinca, jer od velikog broja sretnih i zadovoljnih članova sastoji sretna i napredna zajednica. Konačno je i nacionalna dužnost svakoga narodno-gospodarskog poduzetnika da na području svoje uže gospodarske djelatnosti (poduzeća) postizava po mogućnosti što povoljnije uspjehe, jer u tome sastoji njegov uložak i pozitivni doprinos narodnoj zajednici, kao i utakmica činidaba, koja je osnovana na vlastitoj snazi i sposobnosti. Negativna egoistička vlastita korist predleži samo onda, ako se čitav rad i njegov uspjeh promatra isključivo sa stajališta neobuzdane i gramzive vlastite koristi bez obzira na koji je način postignuta i bez obzira na posljedice za ostale sunarodnjake, narodnu i državnu zajednicu. Vlastita korist, koja oštećuje sunarodnjake (na pr. seljake-proizvadjače poljodjelskih sirovina, zaposlenu radnu snagu, potrošače, državu), označuje se in ultima linea štetnom, jer dovodi do bellum omnium contra omnes, dok nacionalna narodna zajednica teži za solidarizmom u kojemu svi vode borbu za sve. Za to je narodno-gospodarski poduzetnik, koji u svom poslovanju i uspjehu teži za što većim dobitkom uvažujući pri tome uvijek primarnu korist narodne i državne zajednice, poželjan i koristan član, vjeran suradnik i pomagač.

(3) Suvremene autoritativne države s vodjenim (dirigiranim) narodnogospodarskim sustavom proglasile su rad temeljem opstanka, napretka i blagostanja, a svojom svjesnom i smišljenom narodno-gospodarskom i društvovnom (socijalnom) politikom nastoje riješiti postojeću krizu i uspostaviti solidaritet u narodnoj i državnoj zajednici. U tim državama nema mjesta apstraktnim ekonomskim zakonima ni slobodnoj igri

narodno-gospodarskih sila, odnosno neograničenoj slobodi iskorišćavanja slabijih društvenih jedinica (skupina) po jačima. Osim toga provodi se skladna suradnja izmedju rada i glavnice, radnika i poduzetnika u svrhu pojačanja proizvodnje na opću korist. Država postavlja svoje (pravne) zakone, koji imaju društvovni značaj, prema novim smjernicama suvremene političke države. To pokazuju nastojanja države u nacionalno-socijalističkoj Velikoj Njemačkoj, fašističkoj Italiji i ustaškoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Na početku XX. stoljeća suprotstavlja država liberalističko-kapitalističkom sistemu svoje socijalne (društvene) zakone za uredjenje radnog tržišta, ali još ne pristupa uredjivanju ponude i potražnje na tržištu stvarnih dobara. Tek u sistemu dirigiranoga narodnog gospodarstva pristupa država uredjivanju tržišta prema novim političkim idejama, koje naglašuju narodnu zajednicu i opće dobro.

Nacionalni socijalizam postavio je — u opreci naprama liberalističkom životnom poretku, — opće dobro cijelog naroda za vrhovno političko načelo, a time je uklonjena liberalna dogma o vlastitim ekonomskim zakonima narodnog gospodarstva i zamijenjena primatom države u narodnom gospodarstvu.[52]

Osnovna načela njemačke nacionalno-socijalističke, talijanske fašističke i hrvatske ustaške narodno-gospodarske politike izlaze iz: a) posebnog shvaćanja (nazora) o odnosu izmedju pojedinca i države (društva), rada i kapitala, državne i pojedinačke svrhe, b) iz narodno-gospodarskih uvjeta i pojava, koji su uvjetovani stanjem suvremene kulture i napretka gospodarskih odnosa, c) iz političkih potreba, koje odredjuje država u korist državne i narodne zajednice, a prema kojima pripada politici prednost pred narodnim gospodarstvom, i d) iz ljudi, koji državi stoje na raspolaganju kod oživotvoravanja njezinih političkih zadataka.

Eucken[53] zabacuje starije teorije o stupnjevima narodnog gospodarstva, a na njihovo mjesto postavlja narodno-gospodarske poretke, jer ovi pružaju mogućnost spoznaje privrednog fakticiteta odredjenog naroda. Narodno-gospodarski proces prelazi uvijek u povjesno oblikovani pozitivni narodno-gospodarski poredak, koji konkretno može biti nedostatan (nevaljao), ali bez takvog poretka ne može se provesti narodno-gospodarski rad. Eucken razlikuje dvije konstitutivne osnovne forme narodnog gospodarstva u svim epohama, i to: 1. središnje vodjeno narodno gospodarstvo (neprometno narodno gospodarstvo), koje se može pojaviti u četiri varijante: a) totalno središnje vodjeno narodno gospodarstvo, b) središnje vodjeno narodno gospodarstvo sa slobodnom izmjenom potrošnih dobara, c) središnje vodjeno narodno gospodarstvo sa slobodnim izborom potrošnje, i d) središnje vodjeno narodno gospodarstvo sa slobodnim izborom zvanja i radnog mjesta, i 2. narodno-gospodarski sistem prometnoga narodnog gospodarstva, koji se može organizirati u dvije osnovne varijante, i to: a) prema obliku tržišta, i to prema vrsti ponude i potražnje, a može se urediti prema dvjema podvrstama, i to: u otvorenom obliku (svatko može na otvorenom tržištu ponuditi ili potražiti sve što smatra potrebnim) i u zatvorenom obliku (ne može

[52] Dr. Hans Würdinger: Gesellschaft I. Teil Recht der Personalgesellschaften. Hamburg. 1937., str. 21.

[53] Walter Eucken: Die Grundlagen der Nationalökonomie. Jena 1940.

svatko nastupiti na tržištu kao ponudjivač i potraživač, nego samo odredjeni krug poduzetnika), pa prema obliku ponude i potražnje razlikuje pet oblika (utakmica, oligopol, djelomični oligopol, djelomični monopol i monopol), i b) prema novčanom sistemu, i to u dvije osnovne vrste: ako se novčano i računsko jedinstvo smatraju dvjema odijeljenim veličinama. Sa socijalno-pravnog stajališta ne usvaja se Eucken-ov sistem, jer se odviše obazire na narodno-gospodarsku stranu života ljudi u narodnoj i državnoj zajednici.

Njemački nacionalni socijalizam formulirao je svoja politička, kulturna i narodno-gospodarska načela u programu nacionalno-socijalističke njemačke radne stranke od 24. II. 1920., koje provodi u život nakon preuzimanja državne vlasti, što je uslijedilo 30. I. 1933. Na području narodnog gospodarstva uveden je sustav vodjenog (dirigiranog) narodnog gospodarstva, u kojemu dolazi do izražaja pojedinačka (poduzetnička) pobuda (inicijativa) pod vodstvom i nadzorom države. To vrijedi i za novi njemački nacionalno-socijalistički radni ustav, koji je uredjen zakonom od 20. I. 1934. o narodnom radu. Od godine 1933. do danas razvija se ogroman sustav državnoga narodno-gospodarskog prava, u kojemu država svojim zakonima uredjuje sva korespondentna pitanja. Taj radni ustav uspostavlja radnu zajednicu i zajednicu poduzeća, u kojima provodi načela društvovne (socijalne) pravde i jednakosti postupka. Njemački državni radni sud zauzeo je (već 1937.) stajalište, kojim izričito priznaje načelo jednakog postupka prema svim članovima radne družine i kao neposrednu podlogu za pravni zahtjev u tom smislu upotrebljujući pri tome pojam »konkretnog poretka u poduzeću«. U vezi s odlukom o pitanju, da li tužitelju pripada pravo na mirovinu, ustanovljeno je da u odnosnom poduzeću ne postoji nikakva druga pravna podloga osim činjenice, da je tužena tvrtka takvu mirovinu uz odredjene predpostavke običavala plaćati svim onim svojim namještenicima, koji nijesu bili osigurani kod osiguranja namještenika, dok s druge strane nije postojala o tome nikakva odredba u tarifnom redu ni u pravilima poduzeća. Državni radni sud usvojio je tužbu. U presudi obrazloženo je sudsko stajalište s time, da zajednički život u poduzeću, koji izlazi iz uzajamne dužnosti vjernosti i skrbi, stvara po sebi konkretni poredak pa makar se isti očituje samo u nekim faktičnim djelanjima bez posebnog oblika (uredaba), — pa ako su radnoj družini (njezinim dijelovima) uz odredjene predpostavke redovito davane odredjene činidbe, izlazi iz toga za pojedine članove radne družine pravo, koje postaje sadržaj radnog odnosa da se uz iste predpostavke s njima postupa na isti način kao s drugima. Takav pravni zahtjev ne mora se temeljiti na nikakvom izričito ili šutke sklopljenom utanačenju, a postaje pravno-nužni sadržaj radnog ugovora radi svojega unatražnjeg djelovanja i utemeljuje utuživi pravni zahtjev na odgovarajuće jednako postupanje.[54]

Fašistička Italija uredila je[55] korporativnu državu na osnovi programatskih načela sadržanih u Carta del' Lavoro od 21. IV. 1927-V. U skladu

[54] Prof. Dr. W. Siebert: Der Grundsatz der Gleichbehandlung der Gefolgsschaftsmitglieder. (Manatshefte für National-sozialistische Sozialpolitik. Stuttgart-Berlin. 9. Jahrgang. Heft 5—6 für März 1942., str. 61).

[55] Riccardo Richard: Cenni su alcuni principi dell'inquadramento corporativo (Il diritto del lavoro. Roma. Anno XVI Nr. 6—7 za lipanj—srpanj 1942-XX, str. 162 i sl.).

s tim načelima postepeno je izgradjeno korporativno pravo, koje uredjuje državljansku dužnost rada, sindikalnu i profesionalnu organizaciju, korporacije, skupne ugovore za uredjenje odnosa izmedju rada i glavnice i dr. Prema članku 1 zakona od 30. I. 1941-XIX. broj 14 ustanovljuju načela Carta del'Lavoro opća načela pravnoga državnog poretka te služe kao kriterij za tumačenje i primjenu zakona. To je napose naglašeno i u uvodnom zakonu od 16. III. 1942-XX. broj 262, kojim se uvodi u život novi gradjanski zakon, koji u petoj knjizi (Del lavoro) sadrži (2060-2642) propise o radu.[56]

U skladu s tim načelima razvija se i fašističko narodno gospodarstvo[57]

Hrvatski narod uskrisio je nakon stoljetnih borba na osnovi načela narodnosti i narodnog samoodredjenja dne 10. travnja 1941. svoju samostalnu i nezavisnu državu, koju od tog vremena oblikuje u skladu s načelima novoga evropskog političkog statusa i suvremenih narodnih kulturnih potreba. Tradicionalni hrvatski narodni ideali u skladu s hrvatskim državnim pravom formulirani su u ustavu Ustaše, hrvatskoga oslobodilačnog pokreta od 1. VI. 1933. Prema tim načelima ustava hrvatskog ustaštva (točka 1 i 12) hrvatski je narod samosvojna historička i državnopravna jedinica, a »svi stališi hrvatskog naroda sačinjavaju jednu narodnu cjelinu«. Sve političke, narodno-gospodarske i društvene (socijalne) djelatnosti moraju biti tako udešene, da se postignu narodni interesi i radi toga je nadležna državna uprava pozvana da narodno gospodarstvo u državi uredi tako, da ga vodi prema svojim smjernicama (planu). Pri tome moraju se uvažiti načela točke 9, 13 i 14 ustava ustaškog pokreta po kojima: »Hrvatski narod ima pravo na sreću i blagostanje kao cjelina«, »sva stvarna i duhovna dobra u hrvatskoj državi vlasništvo su naroda, te je on jedini vlastan s njima raspolagati i s njima se koristiti« i »temelj svake vrijednosti jest samo rad, a temelj svakog prava jest dužnost. S toga u hrvatskoj državi rad označuje stupanj vrijednosti svakog pojedinca i ima predstavljati temelj cjelokupnoga narodnog blagostanja«. Prema tim načelima ne prosudjuje se vrijednost pojedinca po njegovoj imovini ili rodu (porijeklu), nego isključivo prema njegovom radu i činidbama. Pravo na sreću i blagostanje pripada s jedne strane hrvatskom narodu kao cjelini, a s druge strane svakom pojedincu pripadniku hrvatskog naroda, a iz toga slijedi, da unutarnje društveno uredjenje mora biti takvo da se može oživotvoriti sudjelovanje sviju pojedinaca i čitavog naroda kod uživanja stvorenih kulturnih dobara i u narodnom blagostanju. To sudjelovanje, koje uključuje u sebi podjelu postojećih kulturnih dobara, predpostavlja pravednu podjelu prema vrijednosti izvršenog rada i činidaba. Na narodno-gospodarskom području uvjetuje ta pravedna podjela suradnju rada i kapitala.

Prema zakonskoj odredbi broj CXXV-992. Z. od 30. IV. 1942. o uredjenju radnih odnosa[58] pripada svakom državljaninu pravo i dužnost rada,

[56] Dr. Walter Klein: Die institutionelle faschistische Wirtschaft. (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena. 1937., svezak 145., str. 1. i sl.). — Dr. Cino Arias: Philosophische Grundlagen der korporativen Wirtschaft (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena. 1938., svezak 148., str. 262.). — Dr. Marco Fanno: Die Struktur der korporativen Wirtschaft (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena. 1938., svezak 148., str. 317. i sl.).

[57] L. Franchi e V. Feroci: Il nuovo codice civile con le disposizioni di attuazione e transitorie. (Manuali Hoepli. Codici e leggi del Regno Italia. Milano. 1942-XX).

[58] Narodne Novine. Zagreb. Godina CVI, broj 96 od 30. IV. 1942.

jer samo rad predstavlja temelj opstanka i mjerilo svake vrijednosti, a svaki je rad načelno samo onda dozvoljen, ako njegov uspjeh ne donosi državi i narodu štete, nego služi njihovom napretku i dobrobiti. Sadržaj, svrhu i način svakog rada nadzire država, koja nadzire i način i veličinu koristi i nagrade za izvršeni rad te odredjuje kazne za njegovo neizvršivanje, onemogućivanje ili otešćavanje. Poduzetnici i poslodavci svih vrsta, koji sudjeljuju u radu s uloženim glavnicama, stručnim vodstvom, spremom, pobudom (inicijativom) i postrojavanjem (organizacijom) kao i njihovi suradnici, koji sudjeljuju u zajedničkom radu svojom tjelesnom i umnom djelatnošću, moraju svoje medjusobne odnose uskladiti tako, da budu utemeljeni u prvom redu na načelu dobrobiti naroda i države kao cjeline, a tek po tome na korist pojedinaca. U svrhu pravilnog razvitka društvenih (socijalnih) odnosa prema tim načelima dužni su poslodavci i posloprimci kao sudionici u zajedničkom radu održavati odnosne zakonske propise. Radni odnosi o svim radnim i plaćevnim uvjetima uredjuju se skupnim (kolektivnim) ugovorima, u kojima se mora provesti načelo skladne suradnje izmedju dva proizvodna čimbenika u svrhu promicanja zajedničke dobrobiti cijelog naroda tako, da se što više poveća proizvodnja.

Na osnovi točke 13 ustaškog ustava od 1. VI. 1933. izdana je odredba od 25. XI. 1941. o osnivanju staliških saveza i saveza društava, koja je nadopunjena odredbom od 20. XII. 1941. i od 1. V. 1942. Stališke postrojbe djeluju u okviru Hrvatskoga ustaškog oslobodilačkog pokreta, a svrha im je, da udruživanjem svojih pripadnika Nezavisnoj Državi Hrvatskoj osiguraju vjerne suradnike u radu pri ostvarenju njezinih zadataka u skladu sa spomenutim ustaškim načelima i probitcima hrvatskog naroda, a vlastitim saveznim pripadnicima omoguće na načelu samopomoći unapredjivanje njihovih probitaka u svim pravcima, i to napose u društvovnom (socijalnom), gospodarskom, stručno prosvjetnom i stališkom uopće. Stališke postrojbe moraju uzgajati ideju narodne zajednice, dobro naroda, vjernost i požrtvovnost, poštenje i čast.

Prema Propisniku od 11. VIII. 1942. o zadaći, ustrojstvu, radu i smjernicama Ustaše hrvatskoga oslobodilačkog pokreta,[59] koji se poziva na točku 1 i 2 ustaškog ustava, sadanja i buduća je zadaća pokreta da u smislu ustaških načela i suvremenih potreba hrvatskog naroda: a) brani svim sredstvima državnu samostalnost Hrvatske, b) brani svim sredstvima narodnu osebujnost hrvatskog naroda i da nikad ne dozvoli da se isti smatra dijelom kojega drugog naroda, c) bori da hrvatski narod bude potpuni trajni gospodar svih tvarnih i duhovnih dobara u svojoj zemlji, d) radi da Nezavisna Država Hrvatska bude napredno i pravedno uredjena u duhu ustaških načela, e) postavlja i održaje rad kao temelj svake vrijednosti i svakog prava, vršenje dužnosti kao izvor prava na zaštićeni život, a odgovornost prema cjelini kao temelj svake djelatnosti, f) obnovi i preporodi hrvatskog čovjeka u duhu i na temelju ustaških načela, časti, poštenja, pravednosti i ljubavi, g) probudi, razvija i jača životnu radost u radu i borbi, h) uzgaja kod svojih članova, pristaša i u narodu uopće odanost, poslušnost i vjernost prema Poglavniku, te pouzdanje u njega. Ustaški pokret je: narodni, nacionalistički, politički, vojnički, radni, društvovni, čudoredni, odgojni i prosvjetni.

[59] Narodne Novine. Zagreb. Godina CVI, broj 181 od 13. VIII. 1942.

Nakon uskrsnuća Nezavisne Države Hrvatske provodi se sustav vodjenoga (dirigiranog) narodnog gospodarstva, u kojemu država po svojim nadležnim organima postavlja smjernice gospodarskog rada i nadzire njihovo izvršenje. Okvir ovog prikaza prelazi iznošenje svih mnogobrojnih zakonskih i upravnih mjera, koje su na tom području državne djelatnosti već dosad donesene. Ovdje se napose spominje činjenica, da pitanja oblikovanja cijena i nadnica nije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj prepušteno slobodnoj igri narodno-gospodarskih sila prema liberalističkom sustavu, nego potpada pod državni utjecaj, koji je uredjen posebnim državnim zakonima. Ovamo spada zakonska odredba broj CDIX-2038, Z. od 19. XI. 1941. o osnovanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje cijena i nadnica i zakonska odredba broj XV-104. Z. od 17. I. 1942.

Pravna zaštita rada i radnika provedena je: a) zakonskom odredbom broj CXXV-992. Z. od 30. IV. 1942. o uredjenju radnih odnosa, b) zakonskom odredbom broj CXCVI-677. Z. p. od 15. VII. 1941. o najnižim nadnicama za radnike i najnižim dopustivim plaćama za privatne namještenike zajedno s provedbenom naredbom i s autentičnim tumačenjem ministarstva udružbe broj 1350 a) od 13. VIII. 1941., c) naredbom ministarstva udružbe broj 17.771-I-3 od 25. IV. 1942. o obiteljskim doplatcima radnika i namještenika. d) zakonskom odredbom broj CC-1649. Z. od 10. VII. 1942. o pomoćnom osobljju u privatnim kućanstvima i e) zakonskom odredbom broj CXXII-332. Z. od 28. IV. 1942. o izmjeni i nadopuni zakona od 14. V. 19422. o osiguranju radnika. Tim osnovnim zakonskim i naredbenim propisima provode se spomenuta ustaška načela o hrvatskom radnom ustavu.

Zakonskom odredbom broj CI-825. Z. od 18. IV. 1942. o komorama i stručnim zajednicama i provedbenom naredbom ministarstva obrta, veleobrta i trgovine broj 40.267 od 15. VII. 1942. izdani su potanji propisi o svrhama, zadaćama, komorskim pripadnicima i komorskim organima. Osnovane su četiri komore (obrtna, trgovačka, veleobrtna i za novčarstvo i osiguranje) sa svrhom da skladno i pravedno uredjuju medjusobne odnose pripadnika gospodarskih djelatnosti i korist države i naroda.

Ako se prispodobi moderno evropsko organizatorno oblikovanje narodnog gospodarstva u tim državama, može se ustanoviti, da postoji odredjeni paralelitet: sve te države polaze od »slobodnog tržišta«, preko dobrovoljne kolaboracije (karteliranja) k državnom reglementiranju, odnosno k samoodgovornom uredjenju tržišta pod državnim vodstvom i državnim nadzorom. Slična tendencija opaža se i u vanjskoj trgovini (medjudržavnom prometu): nekad slobodna izmjena robe uredjuje se državnim ugovorima i clearingom, zatim pristupa prinudnoj reglementaciji uz istodobno novo oblikovanje pomoću poduzetničke samouprave težeći za uspostavom velikoga evropskog prostora, koji obuhvaća sve evropske velike i male narode povezane načelom kooperacije. O tome nema dvojbe da danas još manjka evropskom kontinentu potreban homogenitet, jer uključuje narode s različitim narodnim temperamentom i gospodarskim razvitkom. No to baš traži uvažavanje posebnih prilika i uskladjivanje medjusobnih probitaka, a za to je potrebna poduzetnička pobuda i sporazumno uredjeni program, koji se ne razvija prema apstraktnim zasadama, nego prema povremenoj nužnosti i mogućnosti.

Sve državne mjere, koje se danas provode, pokazuju očitu tendenciju da uvažuju promjenljivi kulturni poredak i da prema njemu prilagodjuju državne zakone[60] nastojeći stvoriti suvremenu društvenu (socijalnu) državu svjesnim i smišljenim oblikovanjem uz suradnju svojih državljana.

Prof. Dr. EUGEN SLADOVIĆ

NOVI SUSTAV UREĐENJA RADNIH ODNOSA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Pitanje pravilnog uredjivanja radnih odnosa izmedju poslodavaca i posloprimaca, predstavlja srž radničkog pitanja posljednjeg stoljeća. U početcima industrijalizacije bili su glavničari oni, koji su uvjete rada slobodno odredjivali, sve dok nije državna vlast radi zaštite tjelesnog i duševnog zdravlja radnika, bila primorana preuzeti u svoje ruke pobudu za donošenje prvih družtvovnih zakona za zaštitu radnika. Kasnije su sve uvjete rada u stanovitoj mjeri diktirali radnički predstavnici, koji su svoj upliv temeljili na snazi radničkih pokreta. U to vrijeme bila je državna djelatnost izgradjena liberalističkim i glavničarskim načelima, te je državna vlast nakon što je priznato pravo udruživanja radnika i pravo radničkih pokreta, pustila slobodnom omjeru snagu radničtva i glavničara na koji će se način uredjivati uvjeti rada i kakovi će biti uvjeti rada, naravno uz poštivanje načela, sadržanih u spomenutim prvim zakonima za zaštitu radničtva.

Bivša država bila je takodjer utemeljena na liberalističkim načelima, pa dosljedno tome nisu u bivšoj državi mogli postojati propisi o tome, kako će se uredjivati radni odnosi i riješavati radni sporovi. Osnovni radnički zakon u bivšoj državi, bio je zakon o zaštiti radnika iz godine 1922. koji je u § 35. priznao pravo slobodnog udruživanja radničtva, kako su to marksistički predstavnici tražili. Time je bivša država udovoljila jednom načelnom zahtjevu druge internacionale i stvorila široku mogućnost rada marksističkim sindikatima i marksističkoj promičbi. Marksisti su za vrijeme života bivše države doduše postavljali mnogobrojne zahtjeve za donošenje zakona za društvovnu zaštitu radnika i namještenika, ali su se uvijek protivili tome da država zahvati u rješavanje pitanja mirnog uredjivanja radnih odnosa. Oni su se uvijek protivili i tome, da država posreduje u tim sporovima, a kamo li da ona odredjuje i rukovodi postupkom za uskladjivanje odnosa izmedju poslodavačke i posloprimačke strane. Prema tadanjem shvaćanju gospodarski probitci radnika mogu biti potpuno zaštićeni, ako postoje jake sindikalne organizacije, te ako se omoguće radnički pokreti za sklapanje skupnih ugovora, kao i ako se zajamči pravo obustave rada kao sankcija za kršenje obveza preuzetih u skupnim ugovorima. Iako sam zakon o zaštiti radnika nije zadržao jasnih propisa o skupnim ugovorima i o radničkim štrajkovima, ipak su se stanoviti propisi tog zakona tako protumačili da se smatralo kao pravilo,

[60] Dr. Willy Neuling: Die Gestaltungsfähigkeit des Wirtschaftslebens unter den verschiedenen Wirtschaftsordnungen (Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. Jena. 1938., svezak 148., str. 19. i sl.).

da se radni odnosi imaju uredjivati skupnim ugovorima, kao i da su krzmanja (štrajkovi, obustave rada) dozvoljena. U § 5. zakona o zaštiti radnika bilo je naime odredjeno, da se radni odnosi izmedju poduzeća i njihovog pomoćnog osoblja uredjuju pojedinačnim ili skupnim ugovorima, time da oni ne mogu biti u protivnosti sa propisima spomenutog zakona. Sam zakon medjutim nije zadržavao nikakvih propisa o pravnoj naravi skupnih ugovora. Iz propisa §§ 43. i 124. zakona o zaštiti radnika izvodilo se da je poslodavac zajamčio pravo krzmanja (štrajka). Ovim propisima bilo je naime odredjeno da ustanove posredovanja rada (burze rada) ne smiju vršiti posredovanje rada za ona poduzeća u kojima se radnici nalaze u krzmanju, a oni poslodavci koji davanjem krivih obavijesti ustanovama posredovanja rada, prime radnike preko tih ustanova, podpadaju pod stanovitu kaznu. Ovi mršavi zakonski propisi bili su dovoljni, da beogradska državna vlada prizna pravilnom tvrdnju predstavnika marksističkih sindikata, da je krzmamje pravno dozvoljeno.

I ako u zakonu o zaštiti radnika nije bilo uopće odredjeno tko ima pravo sklapati skupne ugovore, ipak se u stvari provelo da to pravo imaju u ime radnika i namještenika radničke sindikalne postrojbe, ali ne radničke komore. Ovo stvarno stanje potvrdjeno je propisom §-a 209. obrtnog zakona iz 1931., kojem su devet godina nakon što je zakon o zaštiti radnika zadobio pravnu moć, donešeni slijedeći prvi pravni propisi o pravnoj naravi skupnih ugovora.

1. Skupnim ugovorom smatrat će se pismena pogodba koju zaključi poslodavac ili poslodavačka postrojba jedne ili više srodnih struka kao predstavnik poslodavaca s jedne strane i stručna posloprimačka postrojba kao predstavnik posloprimaca s druge strane, a kojom se pogodbom uredjuju medjusobni službovni odnosi prava i dužnosti.

2. Prisilne postrojbe poslodavaca i posloprimaca ne mogu zaključivati skupne ugovore.

3. Skupni ugovori važit će za sve pomoćno osoblje struke za koje je zaključeno, a koje je uposleno u poduzeću odnosno u poduzećima. Ako je za pojedine posloprimce istog poduzeća zaključen još poseban ugovor važit će za to osoblje ovaj poseban ugovor ukoliko je za posloprimce povoljniji.

Ovakovo pravno stanje imalo je tu posljedicu, da su se radnička krzmanja razvila u tolikom broju, da su se neki odgovorni činbenici ipak morali zamisliti, da se uredjenje radnih odnosa ne može potpuno slobodno prepustiti zanimanim stranama t. j. samim posloprimcima i poslodavcima, već je potrebno da državna vlast ustanovi pravila po kojim će se uredjivati radni odnosi i rješavati radni sporovi. Vrijedno je spomenuti da je god. 1936. izradjena zakonska osnova o utvrdjivanju minimalnih nadnica, zaključivanju skupnih ugovora, pomirenju i arbitraži u kojoj je bilo predvidjeno da će se skupni ugovori sklapati obvezatno u onim poduzećima, koja zaposluju više od 10 radnika. Tadanji marksistički predstavnici radničkih sindikata i komora najodlučnije su se protivili prijedlogu da sklapanje skupnih ugovora bude obvezatno. To svoje stanovište obrazlagali su time, da bi obvezatno sklapanje skupnih ugovora ugrozilo slobodu radničkog udruživanja, dakle ono, čemu su oni već kod donošenja zakona o zaštiti radnika pridali najveću pozornost i što su uvjek smatrali svojim najvećim uspjehom. Kad bi se uzakonilo načelo da se skupni ugovori

imaju sklapati obvezatno nužno bi marksistički sindikati izgubili svoje obilježje, te bi prestali vršiti politički promičbeni utjecaj na radništvo, kojem su oni posvećivali najveću pažnju. Kad bi bilo odredjeno sklapanje obvezatnih skupnih ugovora, vjerojatno bi došlo do osnivanja odnosno do većeg utjecaja nemarksističkih sindikata, koji bi radničke pokrete provodili s mnogo više mira i bez izvještačenog povećavanja klasnih suprotnosti, kako su to činili marksistički sindikati. Posve razumljivo da su se marksisti odlučno protivili i uvodjenju obvezatnog postupka pomirenja i postupku arbitraže, jer bi sve to priječilo »slobodu koalicije« a bez slobode koalicije nema po njihovom mišljenju pozitivne socijalne politike.

Godinu dana kasnije (g. 1937.) proglašena je Uredba o utvrdjivanju minimalnih nadnica, zaključivanju kolektivnih ugovora, pomirenju i arbitraži, koja se od spomenute osnove razlikuje po tome, što nije sadržavala propise o obvezatnom sklapanju skupnih ugovora. Istom uredbom uveden je obvezatni postupak pomirenja pred općom upravnom oblasti prvog stupnja, a pravo krzmanja (štrajka) po prvi puta jasno priznato propisom da se spomenutom pomirenju ima pristupiti u slučaju sukoba izmedju poslodavca i njegovih radnika, a prije nego što se objavi štrajk ili lokaut. Time je udovoljeno osnovnim zahtjevima marksista, jer je ne samo zajamčeno načelo slobode koalicije slobodnog udruživanja u marksističkim sindikatima, nego i po prvi puta u zakonodavstvu bivše države jasno i otvoreno priznato pravo krzmanja. Ovakovo rješenje ovog pitanja odgovaralo je i zastupnicima liberalizma i glavničarstva, jer im obveze prema propisima spomenute Uredbe nameću još uvijek manje dužnosti, nego li obveze, koje bi bili dužni preuzeti obvezatnim sklapanjem skupnih ugovora. Ističemo da je prema propisima iste Uredbe nije bio arbitražni postupak obvezatne naravi, već se provodio samo u slučaju sporazuma obih stranaka.

Za vrijeme bivše banovine (dne 6. V. 1940.) proglašena je Uredba o rješavanju radnih sporova, kojom su u nekim pojedinostima promjenjeni propisi spomenute Uredbe o minimalnim nadnicama i t. d. iz god. 1937. Propisima nove Uredbe odredjeno je da se sredstvima za mirno rješenje sporova izmedju posloprimaca i poslodavaca imaju smatrati: a) neposredni pregovori izmedju obih spomenutih stranaka, b) posredovanje nadležnih posloprimačkih ili poslodavačkih komora, c) mirenje pred općim upravnim oblastima prve molbe, odnosno pred rudarskim poglavarstvima, d) postupak pred radnim sudovima. Kao i prema propisima Uredbe iz god. 1937. i po novoj je Uredbi odredjeno, da se ima obvezatno provesti postupak mirenja, ako izravni pregovori izmedju jedne i druge strane ne dovedu do sporazuma. U slučaju da postupak mirenja ne dovede do sporazuma nije radnicima slobodno odmah pristupiti krzmanju (štrajku) već se, ako se radi o poduzećima u kojima bi obustava rada ugrozila javne probitke, mora cijeli sporni predmet predati radnom sudu, a u poduzećima druge vrste mogu radnici pristupiti glasovanju o tome hoće li provesti obustavu rada ili neće. Pravo glasa priznato je redovno onim radnicima, koji su stariji od 24 godine, a iznimno onim, koji su stariji od 21 godine. Glasovanjem rukovodi izaslanik upravne oblasti prve molbe. Dok nije dovršen postupak mirenja, pristupanje krzmanju ili izključenju je zabranjeno, što znači, da je dozvoljeno pristupiti radničkom krzmanju nakon neuspjelog ishoda postupka pomirenja i nakon što posloprimci veći-

nom glasova odluče pristupiti krzmanju. Opće krzmanje ili isključenje (generalni štrajk ili lakaut) uopće je zabranjen a jednako i svaka obustava rada iz političkih razloga. Podnošenje spora na rješenje radnom sudu nije obvezatno (osim u prije spomenutom slučaju). Hoće li se spor podnijeti radnom sudu ili neće ovisi samo o sporazumu spornih stranaka o tome.

Uredba o rješavanju radnih sporova iz god. 1937. prema Uredbi o minimalnim nadnicama, kolektivnim ugovorima pomirenja i arbitraži iz god. 1937. predstavljala je napredak u tom pravcu, što je otežavala pristupanje krzmanju i isključenju, te što je mjesto fakultativnog podnošenja sporova na rješavanje pred arbitražnim odborom, uvela fakultativno podnošenje spora na rješavanje radnom sudu. U stvarnosti stranke su redovno predavale sporove na rješavanje radnom sudu, tako da se glasovanju o krzmanju nije uopće pristupalo.

Zanimivo je promatrati, koja je uloga odredjena državnoj vlasti u opisanim trim razdobljima u pogledu rješavanja radnih sporova. U prvom razdoblju donošenja prvih naredaba i zakona o zaštiti radnika pa sve do godine 1937. kad je proglašena Uredba utvrdjivanja minimalnih nadnica, zaključivanju kolektivnih ugovora, pomirenju i arbitraži, državna vlast nema uopće nikakvog utjecaja na sam oblik uredivanja radnih odnosa niti na način rješavanja radnih sporova, što više donose se samo takovi zakoni, kojima se promiče marksističko načelo »slobode koalicije«, kao i zahtjevi da skupne ugovore mogu u ime posloprimaca sklapati samo posloprimačke postrojbe, t. j. marksistički sindikati. To stanje podnosilo se i dapače promicalo i za vrijeme šestosiječanjske strahovlade. God. 1937. mijenja se to stanje u istinu neznatnom opsegu. Djelatnost državne oblasti svodi se na postupak pomirenja, koji je u rukama voditelja upravnih oblasti prve molbe, bez svakog većeg značenja. Nakon neuspjelog postupka pomirenja, državna vlast nema više nikakvog zanimanja, kako će se razvijati sporovi izmedju poslodavačke i posloprimačke strane a prema tome i u kojoj će mjeri, u slučaju krzmanja, biti oštećeni probitci narodnog prirada, odnosno družtvovni probitci radnika i namještenika. Uredba iz god. 1940. u stvari nije državnim oblastima dala veći utjecaj na uredjivanje radnih odnosa, nego li Uredbe iz god. 1937. Što su radni sudovi uspjeli mirnim putem rješiti mnogo sporova, to je bilo samo uslijed uvidjavnosti i sporazumne djelatnosti poslodavačkih i posloprimačkih postrojbi, a ne uslijed zakonske prisile.

Državna vlast rukovodeći se načela liberalna, bila je u to vrijeme pristupačna spomenutom stanovištu marksističkih klasnih sindikata, da bez slobode koalicije nema zdrave socijalne politike. Njihovi predstavnici obzirom na zakonodavstvo u Italiji i nekim drugim državama, obrazlagali su svoje gledište ovako: »Doduše u izvjesnim zemljama doneseni su radni kodeksi, koji uredjuje radne odnose, kakvi proizlaze iz postojanja službovnog odnosa, ali to normiranje znači u stvari kodifikaciju obespravljivanja radnika i namještenika«. Godine 1937. podvrgnuo je jedan marksistički predstavnik, u jednom službenom državnom listu kritici prije spomenutu zakonsku osnovu iz 1936., ističući, da predloženu osnovu treba odkloniti jer je predvidjala zabranu obustave rada u nekim priradnim granama a u drugim tu slobodu znatno ograničila. »Za nas je medjutim neprihvatljiva, jer smatramo da je za razvoj naših socijalnih i ekonomskih prilika štetno sve što sputava i inače ne mnogo razgranatu koaliciju radnika i namještenika«.

Držimo da je sve to potrebno istaknuti, kako bismo bolje mogli shvatiti pravo značenje i smisao nove zakonske odredbe o uredjenju radnih odnosa od 30. travnja 1942. Ova odredba uredjuje jedno važno družtvovno pitanje koje se u bivšoj državi, pa ni u vrijeme bivše banovine, nije iz ideoloških razloga moglo pravilno riješiti, a koje se pitanje u zemljama nove Evrope uvijek postavljalo na prvo mjesto.

Nova zakonska odredba prije svega ustanovljuje neka opća načela, a zatim donosi propise o skupnim ugovorima. Navodimo doslovno ta opća načela bez potanjeg obrazloženja:

1. Svaki državljanin ima pravo i dužnost raditi i samo rad može biti temelj obstanka i mjerilo svake vriednosti. Svaki rad je samo tada dozvoljen, ako uspjeh toga rada ne donosi štete državi i narodu, nego služi njihovu napredku i dobrobiti.

2. Sadržaj, svrhu i način svakog rada nadzire država, koja nadzire i način i veličinu koristi i nagrade, za izvršeni rad te odredjuje i kaznu za neizvršivanje, onemogućivanje ili otešćavanje rada.

3. Poduzetnici i poslodavci svih vrsta, koji u radu sudjeluju s uloženim glavnicama stručnim vodstvom, spremom, pobudom postrojavanjem (organizacijom), kao i njihovi suradnici, koji u zajedničkom radu sudjeluju tjelesnom i umnom djelatnošću, moraju svoje medjusobne odnose uskladiti tako, da ti odnosi budu utemeljeni u prvom redu na načelu dobrobiti naroda i države kao cjeline, a onda tek na koristima pojedinaca.

4. U cilju pravilnog razvoja družtvovnih odnosa u smislu napred iztaknutih načela dužni su svi poslodavci i posloprimci kao sudionici u zajedničkom poslu držati se propisa ove zakonske odredbe.

O uredjivanju radnih odnosa nova zakonska odredba sadrži sliedeće propise:

Radni odnosi uredjuju se skupnim ugovorima. Skupni ugovori o ovim plaćevnim i radnim uvjetima moraju se klopiti obvezatno. Stranke, koje sklapaju skupne ugovore jesu stručne zajednice poslodavaca i posloprimaca. Skupni ugovori sklapaju se za pojedince priradne struke na cijelom državnom području, a ne kao dosada, mnogo skupnih ugovora za mnogo pojedinačnih poduzeća. Stoga takav skupni ugovor ima opći značaj i pristaje mu značaj općeg skupnog ugovora. Za pravnu narav ovog općeg skupnog ugovora značajne su visoke kazne, koje su predvidjene u § 14. zakonske odredbe proti prekršitelja skupnih ugovora, a osobito propis § 15. prema kojem nadležna upravna oblast može osim predvidjene kazne donijeti odluku o naknadi stvari štete svima ili jednom dijelu posloprimaca, koju su ovi imali uslijed kršenja skupnog ugovora. Dok je prema propisima o skupnim ugovorima, koje je zadržavao obrtni zakon, kršenje kojeg propisa skupnog ugovora sa strane poslodavca nametalo ovome samo gradjansko pravnu odgovornost za neizvršenje skupnog ugovora i naknadu štete oštećenom posloprimcu, to se spomenutim propisom § 14. nove zakonske odredbe ovome nameće i kaznena odgovornost pred upravnim vlastima, a propisom § 15. i skupna odgovornost poslodavca za naknadu stvarne štete, koju su skupno imali posloprimci.

U skupnim ugovorima mora doći do izražaja načelo skladne suradnje izmedju poslodavaca i posloprimaca kao dvaju činbenika proizvodnje, načelo zajedničke dobrobiti cijelog naroda, time da se što više poveća

proizvodnja. Ovim načelnim oznakama zadatka novih skupnih ugovora, dovoljno je jasno izražena razlika izmedju sadržaja skupnih ugovora, koji su se donosili u vrijeme kad su se priznavala načela gospodarskog liberalizma i načela oblasne borbe. Skupni ugovori ne mogu više biti izražaj časovitog omjera snaga poslodavačke i posloprimačke strane, već moraju imati pred očima ove ciljeve:

a) utvrditi načelo skladne suradnje izmedju poslodavaca i posloprimaca,

b) priznavati da su jedni i drugi važni činbenik proizvodnje,

c) promicati zajedničku dobrobit cijelog hrvatskog naroda,

d) nastojati što više povećati proizvodnju.

Ovakav zadatak, novi smisao skupnih ugovora, nema sadržajno ništa zajedničkog sa skupnim ugovorima, koje su sklapali predstavnici klasnih probitaka poslodavaca i posloprimaca. Novom zakonskom odredbom zadržani su skupni ugovori kao pravni oblik za uredjivanje radnih odnosa, ali novi skupni ugovori, nemaju ni po svojoj pravnoj naravi ni po svom idejnom sadržaju, ono značenje koje su imali skupni ugovori u prijašnje vrijeme. Cjelokupno naše novo družtvovno uredjenje, koje je osnovano na propisima Poglavnikove odredbe od 25. studenoga 1941. osnutkom Glavnog saveza staleških postrojbi i na kasnijim propisima pojedinih staleških postrojbi, u skladu s ustaškim načelima izgradjeno je na priznavanju opstojnosti staleških družtvenih razlika i na velikoj istini, da svi stališi hrvatskog naroda sačinjavaju jednu narodnu cjelinu (t. 12. ustaških načela). Pošto je dužnost stališa da sudjeluje u izgradnji države, to je oblik skupnih ugovora i najprirodniji oblik, kojim se stališi mogu medjusobno sporazumjevati. Snagom ustaških načela i ustaške stege, mora se stvoriti mogućnost da stališi kod sklapanja skupnih ugovora, ne će imati pred sobom svoje klasne probitke, nego dobrobit opće narodne zajednice. Kao što se nove staleške postrojbe bitno razlikuju od bivših klasnih postrojbi posodavaca i posloprimaca, jer su osnovane sa ciljevima i zadatcima služiti dobrobiti svojeg stališa, samo u toliko, u koliko to izvire iz potreba opće narodne i državne zajednice, tako da će se i novi skupni ugovori po svojem zadatku i obliku razlikovati od skupnih ugovora iz prijašnjih vremena.

U vezi sa skupnim ugovorima treba spomenuti smisao dopunidbenih zapisnika (§ 9 zakonske odredbe o uredjenju radnih odnosa). Ovi zapisnici u svojoj biti su skupni ugovori za manje državno područje, redovno za područje pojedinih velikih župa. Njima će se sporazumom obih ugovarajućih stranaka donositi propisi za provedbu ugovorenih načela općeg skupnog ugovora na jednom užem državnom području. U općem skupnom ugovoru ima se odrediti okvir, koji će obuhvatiti dopunidbeni zapisnici.

U skupnim ugovorima dopunitbenim zapisnicima ne mogu se slobodno ugovoriti nadnice i plaće, već iste podležu prethodnoj potvrdi Državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica (§ 12.). Tim propisom u velikoj je mjeri smanjeno značenje cijele nove zakonske odredbe, no ovo ograničenje ima u današnjim gospodarskim prilikama posebno opravdanje.

Propisi nove zakonske odredbe o skupnim ugovorima upotpunjeni su značajnim propisima o ulozi državne vlasti kod uredjivanja radnih odnosa. U § 7. zakonske odredbe odredjeno je da pregovorima i činu sklapanja skupnih ugovora prisustvuje državni pouzdanik rada, koji potvrdjuje ugovore. Državnog pouzdanika rada imenuje ministar udružbe izmedju činovnika ministarstva udružbe, a pouzdanike rada u velikim županama i u gradu Zagrebu, izmedju državnih činovnika i to prvenstveno izmedju družtvovnih izvjestitelja (§ 20.). Skupni ugovori koji nisu potvrdjeni od državnog pouzdanika rada, nemaju pravne valjanosti. U § 9. predvidjen je položaj državnog pouzdanika rada za jedan dio državnog područja, redovno za područje jedne velike župe. Djelokrug pouzdanika rada može se protezati i na više velikih župa.

Državnom pouzdaniku rada odredjeni su posebni zadatci i predane veće punomoći slijedećim propisima Zakonske odredbe o promjeni i nadopuni Zakonske odredbe o uredjenju radnih odnosa.

§ 1. Državni pouzdanik rada propisat će svojom odlukom radne i plaćevne uvjete u svim onim točkama, u kojima se obje stranke nisu u odredjenom roku složile, ili koje nisu bile predmetom razgovora, kao i u onom slučaju, ako obje stranke ili samo jedna uskrate podpisivanje konačno uredjenog sadržaja ugovora.

Isto tako može državni pouzdanik rada i u onom dijelu ugovora, u kome su se obje stranke složile izvršiti potrebne izmjene, ako to traže državni probitci ili važni družtvovni razlozi.

§ 2. Središnji uskladbeni odbor donosi svoju odluku jednoglasno, a ako se ta jednoglasnost ne može postići, odlučuje o predmetu mjerodavno državni pouzdanik rada, koji može promijeniti odluku središnjeg odbora, ako to traže državni probitci ili važni društvovni razlozi.

Povrh ovih velikih punomoći, koje su predane državnom pouzdaniku rada, treba uzeti u obzir i propis §-a 10. Zakonske odredbe o uredjenju radnih odnosa, koji glasi: »Ministar udružbe, može u slučaju, ako to traži državna i narodna korist u sporazumu s ministrom za obrt, veleobrt i trgovinu postojeći skupni ugovor u cijelosti ili djelomično proglasiti nevažećim i naredbom odrediti radne i plaćevne uvjete, koji će vrijediti dok ne bude sklopljen novi ugovor«.

Ovi propisi nam predočuju razliku izmedju utjecaja, koji je na uredjenje radnih odnosa vršila državna vlast na osnovu propisa iz prijašnje g. 1937. i 1940. te uloge, koja je državnoj vlasti nametnuta u novoj državi. Po spomenutim propisima iz prijašnjih vremena, djelatnost državne vlasti ograničila se na najmanji opseg u posredovanju za rješavanje radnih sporova. U ustaškoj državi ne može državna vlast samo čekati dok zanimane stranke zatraže njezino posredovanje u nastalom radnom sporu, već uzima u svoje ruke pobudu za pravilno uredjivanje radnih odnosa. Radni odnosi moraju biti jedinstveno uredjeni putem skupnih ugovora, koji se moraju obvezatno donositi i to tako da djelatnik državne vlasti ravna pregovorima oko donošenja skupnih ugovora i autoritetom državne vlasti odklanja sve poteškoće i ispunjava sve praznine, koje se u toku pregovora mogu pokazati.

Nakon što smo razmotrili uvodne i načelne propise nove Zakonske odredbe, kao i propise o skupnim ugovorima, te o položaju državnog pouzdanika rada potrebno je proučiti propise o stručnim zajednicama i o uskladbenim odborima.

Skupne ugovore sklapaju u ime posloprimaca stručne zajednice posloprimaca, a u ime poslodavaca stručne zajednice poslodavaca. Prema tome

skupne ugovore ne sklapaju stališke postrojbe, kao što su Hrvatski radnički savez ili Hrvatski savez veletrgovaca. Za one priradne struke na strani poslodavaca, za koje još nisu osnovane stručne zajednice, skupne ugovore sklapaju nadležne priradne komore ili komore slobodnih zvanja (§ 6.). U Zakonskoj odredbi nije predvidjeno, da i Hrvatska radnička komora može u ime posloprimaca, ako ne postoje njihove stručne zajednice, sklapati skupne ugovore. U naredbi ministra udružbe o stručnim zajednicama posloprimaca i o skupnim ugovorima odredjeno je medjutim, da će Hrvatska radnička komora voditi uredske, brojitbene, stručne i izvjestiteljske poslove stručnih zajednica, te da će se izdaci stručnih zajednica pokrivati iz proračunskih sredstava Hrvatske radničke komore.

Prema propisu §-a 13. Zakonske odredbe odredit će se stručne zajednice na strani posloprimaca posebnom naredbom Ministra udružbe, a na strani poslodavaca posebnim naredbama ministra za obrt, veleobrt i trgovinu i ostalih zanimanih ministara. U §-u 21. sadrži nova Zakonska odredba slijedeća ovlaštenja nadležnim ministrima glede sastava i uredjenja stručnih zajednica:

a) Ovlaštenje ministru udružbe da propiše naredbama i propisnicima ustrojstvo, djelovanje i dužnost posloprimačkih stručnih zajednica i način njihovog poslovanja;

b) ovlašćenje ministru za obrt, veleobrt i trgovinu, da unutar stručnih zajednica poslodavaca osnuje posebne odsjeke za radne odnose i da propiše način poslovanja,

c) ovlašćenje svim ostalim zanimanim ministrima, da u sporazumu sa ministrom udružbe propišu osnivanje stručnih zajednica za one poslodavce, koje po svojoj struci, spadaju u djelokrug tih ministarstva i da im propisnicima odrede način poslovanja.

Savezno s gore spomenutim ovlašćenjem, koje je dano ministru udružbe, sastavljena je naredba ministra udružbe o stručnim zajednicama posloprimaca i o skupnim ugovorima. Prema propisima ove naredbe, stručne zajednice posloprimaca jesu pravne osobe javnog prava, ali ne i posebničkog prava, kojima je dužnost vršiti sve pripremne poslove prije sklapanja, kao i samo sklapanje skupnih ugovora sa stručnim zajednicama poslodavaca, koje će predstavljati istu struku u cilju uredjenja radnih odnosa u onoj priradnoj struci ili struci slobodnih zvanja, koju te zajednice po svom djelovanju obuhvaćaju, te vršiti nadzor nad ispunjavanjem sklopljenih skupnih ugovora. Stručne zajednice posloprimaca nemaju izravnog članstva iz redova radnika i namještenika, već se u naredbi odredjuje, da članovi stručnih zajednica jesu izaslani predstavnici staleških posloprimačkih saveza. Članove stručnih zajednica imenuje državni pouzdanik rada izmedju osoba, koje mu u dvostrukom broju predloži državni savezničar, dok pročelnika stručne zajednice imenuje ministar udružbe, izmedju članova stručnih zajednica na prijedlog državnog pouzdanika rada. Prema tome može se zaključiti, da će u stručne zajednice izaslati svoje predstavnike ove stališke postrojbe: Hrvatski radnički savez, Hrvatski savez privatnih namještenika i Hrvatski savez grafičkih radnika, a jednako i Gospodarski ured njemačke narodne skupine, kao predstavničtvo radnika i namještenika ove navedene skupine. Spomenuta naredba posebno uredjuje položaj pročelnika posloprimačke stručne zajednice, kao glavnog predstavnika posloprimačkog izaslanstva u zajednici.

Spomenuti propisi o skupnim ugovorima i stručnim zajednicama ne bi bili podpuni, kad ne bi bila predvidjena jedna trajna ustanova, koja će uskladjivati radne odnose izmedju obih stranaka, koju djelatnost u Italiji vrše korporacije ili udružbe.

Propisima nove zakonske odredbe povjerena je ova nadasve važna djelatnost uskladivanja središnjim uskladbenim odborima. — U svakom sklopljenom ugovoru mora biti predvidjen i imenovan središnji uskladbeni odbor, koji je sastavljen od jednakog broja poslodavaca i posloprimaca, a kojem je na čelu predsjednik, imenovan od ministra udružbe, u sporazumu s ministrom za obrt, veleobrt itrgovinu, odnosno s drugim nadležnim ministrima. Dužnost središnjeg uskladbenog odobora jest, da rješava sva načelna i opća prijeporna pitanja o tumačenju skupnog ugovora, da uklanja nejasnosti i da ga po potrebi popunjava, držeći se pri tome načela, istaknutih u ugovoru i zakonskih propisa i naredaba (§ 6. Z. o.) Središnji uskladbeni odbor sastoji se od sedam osoba i to: tri sa strane poslodavaca, tri sa strane posloprimaca i jednog predsjednika. Osobe za središnji uskladbeni odbor predlažu pročelnici stručnih zajednica, a imenuje ih državni pouzdanik rada. Predsjednika imenuje ministar udružbe. Središnji uskladbeni odbor rješava samo o onim pitanjima, koja pred njega iznese državni pouzdanik rada, predsjednik uskladbenog odbora, pročelnici stručnih zajednica i savezničari posloprimačikih i poslodavačkih staliških saveza. Središnji uskladbeni odbor donosi odluke jednoglasno. Ako se uskladbeni odbor ne može sporazumjeti, konačnu odluku donosi državni pouzdanik rada. Odluke Središnjeg uskladbenog odbora zadobivaju pravnu moć tek nakon odobrenja državnog pouzdanika rada. Državni pouzdanik rada može ako to traže državni probitci ili važni razlozi, promijeniti odluku središnjeg uskladbenog odbora.

Nova zakonska odredba ima cilj postaviti pravila za uredjivanje radnih odnosa. Pravilno uredjivanje radnih odnosa nužno dovodi i do odklanjanja radnih sporova. Tako će i provedba u život zakonske odredbe o uredjenju radnih odnosa nužno dovesti i do uklanjanja suvišnijih sporova izmedju poslodavaca i posloprimaca. To slijedi iz ovih propisa zakonske odredbe i naredbe o stručnim zajednicama posloprimaca i skupnim ugovorima, kojima je odredjen položaj državnog pouzdanika rada. U §-u 10. zakonske odredbe odredjeno je da opći skupni ugovor i sa svim nadopunidbenim zapisnicima i posebnim uglavcima, vrijedi od dana koji je u njima označen, a traju tri godine. Prije tog roka može ih iz vrlo važnih razloga odkazati jedna ili druga strana, ali samo uz predhodno odobrenje državnog pouzdanika rada i uz odkazni rok, koji on odredi. Sporovi skupne naravi izmedju jedne i druge ugovorne stranke kod sklapanja i primjenjivanja skupnih ugovora, očituju se u zahtjevu jedne stranke, da se promijeni postojeći skupni ugovor. Za takav čin promjene ili odkaza skupnog ugovora potrebno je predhodno odobrenje državnog pouzdanika rada, kao nadležnog djelatnika državne vlasti. O stanovištu državnog pouzdanika rada ovisi dakle hoće li se pristupiti promjeni postojećeg skupnog ugovora ili ne će, što znači, da spor može nastati samo izmedju one ugovorne strane, koja traži promjenu skupnog ugovora i državnog pouzdanika rada, a ne izmedju jedne i druge ugovorne strane. Pristane li državni pouzdanik rada da se pristupi promjeni skupnog ugovora, to stvarno započinje postupak za donošenje novog skupnog ugovora

u kojem postupku konačni sastav skupnog ugovora, ako ne dodje do sporazuma izmedju obih stranaka, prema propisu § 1. Zakonske odredbe o promjeni i nadopuni zakonske odredbe a o uredjenju radnih odnosa, ovisi samo o državnom pouzdaniku rada. Prema tome jasno je, da će državni pouzdanik rada imati tu tešku i osjetljivu dužnost i odgovornost, rješavati sukobe i sporove izmedju obih stranaka i učiniti suvišnim postupak pomirenja i arbitraže ili postupak pred radnim sudom po dosadašnjim pravnim propisima.

Dosljedno tome uslijed novog uredjenja radnih odnosa ne će radni sudovi osnovani prema propisima Uredbe o rješavanju radnih sporova iz godine 1940. imati svoju dosadašnju važnost i dosadašnji djelokrug. Oni ne će dolaziti u prigodu, da odlučuju u sporovima izmedju poslodavaca i posloprimaca, jer će u tim sporovima odlučivati državni pouzdanik rada. U §-u 40. Naredbe o stručnim zajednicama posloprimaca i skupnim ugovorima nailazimo stoga propis prema kojem se može predmnijevati, kakva će biti nova nadležnost radnih sudova. U tom se paragrafu odredjuje slijedeće: »Sva prijeporna pitanja o tumačenju nadopunidbenog zapisnika rješava radni sud, nadležan za ono područje, za koje je sklopljen nadopunidbeni zapisnik. Radni sud nadležan je nadalje za uklanjanje nejasnosti u nadopunidbenom zapisniku, kao i za njegovo popunjivanje, ako se za to pokaže potreba, držeći se pri tome okvira predvidjenog u općem skupnom ugovoru, zakonskih i drugih propisa.« Radni sudovi ne će dakle imati nikakvog upliva na sastav općih skupnih ugovora, već će biti nadležni samo u pogledu provedbe u život nadopunidbenih zapisnika.

Zakonska odredba o uredjenju radnih odnosa dosljedno je izgradjena na onim načelima, koja nužno izviru iz Poglavnikove zakonske odredbe o stališkim postrojbama od 25. studenog 1941. Ova odredba dosljedno primjenjuje načela onih zakonskih propisa, kojima su u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj uredjeni pravni odnosi i zadaci priradnih komora i gospodarskih stručnih zajednica, te zadatci Hrvatske radničke komore. Uz Ustaške stališke postrojbe političko-odgojne naravi, postoje i tsručno gospodarske zajednice za rješavanje gospodarskih pitanja i uredjivanje radnih odnosa. Kod donošenja zakonske odredbe o uredjenju radnih odnosa moralo se dakle voditi računa o stališkoj izgradnji Nezavisne Države Hrvatske i uvesti takav sustav uredjivanja radnih odnosa, koji odgovara načelima stališkog uredjenja države, ali stališa koji stoje pod snažnim državnim vodstvom, a ne stališa uredjenih na osnovu načela demokratske samouprave. U novoj zakonskoj odredbi uvažavaju se načela stališkog uredjenja države na način, koji potpuno odgovara ustaškim načelima i osnovnim zakonskim propisima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Uspostavljena je dakle pravilna suradnja stališa s državnim vlastima što će cijeloj državnoj zajednici donijeti neprocjenive koristi.

Zakonska odredba o uredjenju radnih odnosa izradjena je na način koji najviše odgovara našim posebnim prilikama i potrebama, tako da naš sustav uredjivanja radnih odnosa nije istovjetan sa sustavima, koji postoje kod drugih naroda. Hrvatski sustav uredjivanja radnih odnosa približuje se talijanskom sustavu po tome što je zadržao oblik posloprimačkih i poslodavalačkih staliških postrojbi i stručnih zajednica, koji radne odnose rješavaju donošenjem skupnih ugovora, kao i po tome što su zadatci središnjih uskladbenih vijeća nalik zadatcima talijanskih korporacija. No medju hrvatskim i talijanskim sustavom postoje velike razlike u tome što hrvatski sustav nije osnovan na načelu stališke samouprave, te donašanje skupnog ugovora ne ovisi u punoj mjeri o sporazumu obih stranaka. Stoga po hrvatskom sustavu ne će ni radni sudovi imati one dužnosti, koje su im nametnute u talijanskom zakonodavstvu. Hrvatski sustav uspostavom držav. pouzdanika rada približava se njemačkom načinu uredjivanja radnih odnosa. Državnom pouzdaniku rada, a još više ministru udružbe, dane su pravne mogućnosti da radne odnose urede sami, ako se stališki predstavnici ne mogu sporazumjeti. To znači da su u našem novom zakonodavstvu primjenjena neka načela i njemačkog radnog prava, to jest da je pitanje radnih odnosa ne samo pitanje, čije rješenje ovisi o sporazumu stranaka ili osudi radnog suda, već pitanje, koje je dužna rješavati sama državna vlast smišljenim i snažnim zahvatom na polju uredjivanja radnih odnosa i radnih sporova.

Kao što smo već u uvodu istakli, pitanje pravilnog uredjenja radnih odnosa jedno je od najvažnijih poglavlja družtvovnog pitanja. Stoga je posve razumljivo, da je i kod nas rješavanje toga pitanja povezano s mnogo temeljitog proučavanja i s mnogo poteškoća. Posve je razumljivo i to, da naš novi sustav nije potpuno izgradjen, te će biti potrebno postepeno ih upotpunjavati i usavršavati. Svakako je donošenjem nove zakonske odredbe o uredjenju radnih odnosa i naredbe o stručnim zajednicama i skupnim ugovorima, izvršeno veliko djelo društvovne obnove Nezavisne Države Hrvatske.

DR. DRAGO CEROVAC

RAD KAO ČIMBENIK NARODNOGA GOSPODARSTVA

Rad, ljudski rad, predmet je proučavanja mnogih nauka. Njime se bave moralna filosofija, psihologija, sociologija i t. d., proučavajući ga svaka sa druge točke gledišta. Prema tome biva i rad različno definiran, shvaćen i tumačen. Posebnu definiciju rada ima i nauka o narodnom gospodarstvu, u kojoj pojam rada zauzima jedno od najvažnijih mjesta. Nu i u toj nauci riječ rad upotrebljava se često za oznaku raznih pojmova. Tako se »radom« naziva i djelovanje jednoga motora, ili konačni učinak ljudskoga rada, ili mogućnost rada (radno tržište), ili se pod »radom« obuhvaća ukupnost radnika, posloprimaca u odnosu prema ukupnosti poslodavaca (govori se na pr. o odnosu rada i kapitala, o borbi rada i kapitala). — Kada mi govorimo o radu kao čimbeniku narodnoga gospodarstva onda pod tim razumijevamo onu djelatnost čovjeka, koju on stavlja u službu narodnoga gospodarstva. Ne misli se pri tome, naravno, samo na njegove tjelesne sposobnosti i tjelesnu snagu, koja s razvojem tehnike sve više gubi na svojem značenju u odnosu prema onome, što može učiniti stroj. Misli se pri tome jednako i na duševne sposobnosti primjenjene u gospodarstvu. Oboje zajedno, djelovanje duha i tijela čovječega u vidu namicanja gospodarskih dobara potrebnih za život jest rad u narodno-gospodarskom smislu.

Pored rada postoje još dva narodno-gospodarska čimbenika. To su priroda i kapital. Sva ova tri čimbenika neophodno su potrebna u ljud-

skoj djelatnosti gospodarenja, t. j. kod namicanja dobara, koja su čovjeku potrebna, t. j. za kojima ima potrebu, a koja mu ne stoje na raspolaganju u neograničenoj mjeri. Budući pak da se namicanje dobara u pravilu vrši putem proizvodnje to se ovi gospodarski čimbenici nazivaju u nauci o narodnom gospodarstvu i čimbenici proizvodnje.

Od ta tri elementarna čimbenika najvažniji je rad, jer istom po njemu ostala dva dobivaju gospodarsko značenje. Rad je pravi izvor narodnoga bogatstva, jer bez njega ni sve prirodno bogatstvo zemlje, ni sav nagomilani kapital ne znače ništa. Nu rad se razlikuje od ostala dva čimbenika proizvodnje još i po jednome drugome svojem svojstvu, koje ga silno izdiže nad druga dva čimbenika. To je njegova vezanost na čovjeka kao osobu. Dok su priroda i kapital bezlični, rad jest ličan i najtjesnije vezan uz ličnost čovjekovu. Odatle posebno mjesto, koje on zauzima u nauci o narodnom gospodarstvu.

Budući da narodno gospodarstvo nije samo sebi svrhom, nego je ono sredstvom za postignuće cilja, koji treba gledati u čovjeku kao dijelu jednoga naroda, to ni rad kao narodno-gospodarski čimbenik, koji je dio čovječjeg života, nije samo sredstvom gospodarskog djelanja, nego je on i njegovom svrhom. To znači, da rad ne samo služi narodno-gospodarskim ciljevima, nego da i narodno-gospodarsko uređenje mora biti takvo, da u njemu rad, kao izražaj ličnosti čovjeka, dobije posebno mjesto u odnosu prema ostalim čimbenicima narodnoga gospodarstva.

Iz ovoga dvostrukog obilježja rada slijede i dva etičko-politička zahtjeva. Gledajući u radu sredstvo narodnoga gospodarstva bez kojega je nemoguće ostvarenje gospodarskih ciljeva naroda, ili drugim riječima, budući da je rad neophodno potreban za namicanje gospodarskih dobara i prema tome za održavanje naroda, to je razumljivo, da postoji dužnost svakoga pojedinog člana naroda prema svome narodu da radi. Rad pojedinca mora biti maksimalan u gospodarskom značenju riječi, t. j. takav, da gledajući ga trajno, a ne samo u izvjesnom času, dade najveći mogući narodno-gospodarski učinak. Taj rad je doprinos pojedinca narodnoj zajednici, narodu kao takvom, dakle i budućim pokoljenima kao otkup za rad svih onih pokoljenja, koja su njemu predhodila. — Iz drugog obilježja rada kao izražaja ličnosti slijedi *pravo* pojedinca na rad. Podpun razvoj ličnosti nemoguć je, ako čovjeku nije omogućen rad. Nezaposlenost, karakterična pojava slobodarskog gospodarstva, iznijela je na površinu zahtjev, koji je postao sastavnim dijelom programa svih radničkih stranaka i svih novih društvovnih pokreta, a koji je sažet u riječima pravo na rad. Ovaj zahtjev nije samo izražaj borbe za obstanak, njegovo ostvarenje ne znači samo osigurati radniku mogućnost prehrane, ovaj zahtjev znači još i više: on traži omogućenje podpunog razvoja ličnosti. Upravo zbog toga treba kod ostvarenja ovoga zahtjeva paziti, da ono ne bude provedeno na način, kojim se radnikova ličnost ugrožava. Nema sumnje, da nije dosta postaviti načelo »pravo na rad« u državni ustav ili u program narodnoga pokreta ili stranke koja oblikuje narodni život. Zahvatanje države u gospodarskom životu znači i njeno zahvatanje na područje radnih odnosa. Nu ovo ne smije ići predaleko. Država mora omogućiti svakom članu narodne zajednice da radi, ali njena briga ne može ići tako daleko, da svakome dade mjesto u zvanju, koje si on želi ili da mu odredi

točno mjesto, gdje će morati raditi, jer »jedno takvo jamstvo (skrb) značilo bi za državno vodstvo nadziranje svakoga radnoga mjesta i jedno do u pojedinosti iduće upravljanje rada (Leistungseinsatzes), koje bi konačno moralo svršiti u podpuno centraliziranom i birokratiziranom gospodarenju s ljudima (Menschenbewirtschaftung)« (Bernhard Köhler).

U nauci o narodnom gospodarstvu razlikuje se između produktivnog i neproduktivnog rada. Kriteriji po kojima je povlačena granica između jedne i druge vrsti rada bili su u razno doba različni. Predaleko bi nas odvelo ulaziti ovdje u pojedinosti, pa ćemo samo spomenuti, da su neki ekonomisti uzimali kao kriterij narodni ili družtvovni probitak, neki prihod, koji proizvođač dobiva od proizvodnje, a drugi opet korist, koja za potrošača proizlazi od izvjestnog rada. T. zv. merkantilisti, pristaše merkantilizma, koji je bio gospodarska doktrina od kraja 15. vijeka do početka 18. vijeka, smatrali su produktivnim radom u početku samo iskorišćivanje rudnika s dragocjenim kovinama, a kasnije i proizvodnju one robe, koja je bila određena za prodaju u inozemstvu, jer su u što većoj količini zlata i srebra vidjeli osiguranje i napredak narodnoga gospodarstva i države. Fiziokratska škola 18. vijeka vidjela je produktivan rad samo u poljopriradnom radu (pod kojim je razumjevala i lov, ribolov i iskorišćavanje rudnika). Fiziokrati su, naime, držali da jedina u poljopriradu vrijednost gospodarskog učinka prelazi vrijednost utrošenu u proizvodnju. — Nu Englez Adam Smith (1723—1790), kojega nazivaju osnivačem nauke o narodnom gospodarstvu, pokazao je, da je i obrtna proizvodnja s narodno-gospodarskog gledišta produktivna. Time je bilo pobijeno jednostrano stanovište fiziokrata, kao što su oni opet svojim naučanjem pobili jednostranost merkantilista. — Što se tiče radova oko prijevoza dobara i trgovine, njihova produktivnost nije bila priznata istovremeno kad i produktivnost obrtne proizvodnje. Istom John Stuart-Mill (1806.—1873.) upozorio je na to da se i ti radovi imadu smatrati produktivnim. Isto tako polako priznata je produktivnost i radu t. zv. slobodnih zvanja.

Vidimo, iz ovoga kratkog povjesnog prikaza, da se pojam produktivnosti rada polagano sve više širio, da konačno obuhvati i takve radove, koji nemaju za neposredni učinak bilo kakvo tvarno dobro.

Sa jedne druge točke gledišta može se razlikovati opet dvije vrste rada: rad, koji se sastoji u vođenju, i rad, koji ima za zadaću izvršivanje. Među prvu vrstu spada rad poduzetnika, koji upravlja svojim poduzećem, te rad usmjeren na međusobno uskladivanje pojedinačnih gospodarstava u jednom narodno-gospodarskom sustavu. Dok je kod ove vrsti rada ostavljeno mnogo slobode u odlučivanju onome, koji ga izvršuje, kod izvršenog rada ta je sloboda svedena na vrlo neznatnu mjeru. Kao izvršni rad ne može se smatrati samo tjelesni rad, nego i izvjesni umni radovi spadaju u istu grupu. — Neki dodaju ovom razlikovanju još i rad pronalaženja, koji bi bio posebna vrsta rada.

Ukupnost rada, kojim se narodno gospodarstvo u određenom vremenu može poslužiti, nije neograničena. Rad je, dakle, također gospodarsko dobro u značenju, da on ne stoji narodnoj zajednici na raspolaganju u neograničenoj mjeri. Istina je, doduše, da tehnički napredak i još mnogi drugi čimbenici smanjuju ovu oskudnost na radu, nu zato oni nju ipak podpunoma ne izključuju. Ni pojav trajne nezaposlenosti ne bi

se mogao uzeti kao dokaz za protivno, jer ta vrst nezaposlenosti ima se pripisati pogrješnoj gospodarskoj organizaciji. Ukupni učinak rada, koji svakodobno stoji narodu na raspolaganje, ovisi od više čimbenika. U prvom redu je to količina radne snage, koja opet zavisi od brojčane jakosti naroda kao i od njegovog nutarnjeg sastava prema dobi. Zatim kakvoća radništva, imajući ovdje u vidu tjelesne i duševne vrijednote: zdravlje i tjelesna izdržljivost. čestitost, osjećaj dužnosti, bistro shvaćanje, stručna spremnost i t. d. sve to utiče na veličinu radnoga učinka. Spomenute osobine tijesno su u vezi s uvjetima pod kojima se rad obavlja: klima, uređaj radnih prostorija, nu i uvjeti stanovanja i obiteljskog života dolaze također ovdje u obzir. Ukupni radni učinak ovisi nadalje o tehničkim i gospodarskim sredstvima, koja stoje radu na raspolaganju. U koliko narodno gospodarstvo raspolaže s boljim alatom i strojevima i u dovoljnoj mjeri, te s kapitalom uopće, to će i ukupni narodno-gospodarski učinak rada biti veći.

Posebno mjesto među čimbenicima, o kojima ovisi ukupni učinak na raspolaganju stojećeg rada, zauzima *dioba rada*. O njoj govorimo onda, kad su razni poslovi, koji su potrebni za postignuće jednoga cilja izvršavani po raznim osobama. Dioba rada nije nipošto pojav i potreba jedino gospodarskog života. Ona je zakon, koji se nameće svakoj ljudskoj djelatnosti, a susrećemo ga i u životinjskom svijetu, kod nekih razvijenih vrsta (pčela, mravi). I u samom životu svakoga organizma djeluje ovaj zakon: svaki organ vrši svoju zadaću, a sve te pojedinačne djelatnosti imadu zajedničku svrhu održanje organizma na životu.

Na ogromnu važnost diobe rada u gospodarskom životu upozorio je prvi A. Smith. Bez nje dade se možda zamisliti samo život najprimitivnijeg čovjeka, nu i kod njega je vrlo rano moralo do nje doći. Isključivši ovaj najprimitivniji stadij, dioba rada postaje uvjetom gospodarskoga života, što je napose danas. Kod današnjeg načina proizvodnje možemo razlikovati četiri oblika diobe rada: 1. dioba po zanimanju, zanatu, struci. Već u doba t. zv. kućnog gospodarstva, čija je značajka, da u njemu nema izmjene dobara, nego se svaka obitelj za sebe snabdjeva sa svime, što joj je za život potrebno, postojala je dioba rada. Muškarci su obavljali poslove, koji su se smatrali vrijednijima (lov, ribolov, rat), a ostale poslove obavljale su žene. U kasnijem razvoju, u prometnom gospodarstvu dolazi do diobe po zanatima, da se u najnovije vrijeme ta dioba popuni diobom po strukama (napose u vezi s razvitkom tehnike, na pr. razne vrste mehaničara); 2. Rastavljanje proizvodnje jednoga proizvoda između više raznih poduzeća. Kod ove diobe rada pojedina gospodarska jedinica izvršava samo jedan dio posla, koji je potreban za konačni proizvod. Proizvod prolazi, dakle, u toku proizvodnje kroz više posve odjelitih poduzeća i svaki puta mijenja vlasnika. Takav slučaj imamo na pr. kod proizvodnje bojadisanog platna, kada je ona razdijeljena među predionice, tkaonice i bojadisarska poduzeća; 3. Rastavljanje proizvodnje proizvoda unutar jednoga poduzeća. Ovaj oblik diobe rada danas je naročito razvijen, a sastoji u tome, da pojedini radnici, odnosno grupe radnika rade samo na jednom odsječku proizvodnje izvjesnoga proizvoda. On zatim prelazi u drugoj grupi radnika i tako dalje sve dok proizvod ne izlazi gotov iz tvornice. Cjelokupni rad potreban u proizvodnji, ili barem njegov veliki dio, rastavlja se u jednostavnije radove,

koji su povjereni uvijek istim radnicima. Ova dioba rada daje to veće učinke, u koliko je više provedeno rastavljanje proizvodnje i u koliko su pojedini radovi jednostavniji. U vrijeme A. Smith-a, dakle u drugoj polovici 18. vijeka proizvodnja jedne igle bila je razdijeljena u 18 zasebnih operacija. Odprilike u isto vrijeme proizvodnja sata bila je rastavljena u 102 vrsta različitog rada. Nu danas je na tom području učinjen već ogroman napredak. Tako na pr. u Sjedinjenim Američkim Državama kod proizvodnje jednoga boljega sata sudjeluje 1088 raznovrstnih radnika. Svaki od njih radi sa posebnim mašinama; 4. Područna (teritorijalna) dioba rada. Na pojedinim područjima unutar granica izvjesnog narodnog gospodarstva razvija se stanovita proizvodnja, značajna za dotično područje. Razlozi su tome klimatske prirode, zatim je kod toga odlučna osobina tla, blizina sirovina, pogonske snage, gustina pučanstva i t. d. Na međunarodnom planu može se uočiti također ova dioba rada, pa se onda govori o međunarodnoj diobi rada.

Posebnu pažnju privukla je t. zv. metoda Taylor ili sustav Taylor, oblik rada, koji je u tančine razradio američki inžinjer F. W. Taylor (1856.—1915.). Ovdje se ne radi o posebnom obliku diobe rada, nego o znanstvenoj organizaciji rada u onom sustavu diobe rada, koji smo označili kao rastavljanje proizvodnje jednoga proizvoda u njene sastavne radnje. Taylor je kroz dugi niz godina proučavao kretnje radnika potrebne kod izvađanja izvjesnoga posla, te je nastojao, da znanstvenim putem utvrdi s kakvim oruđem i kakvom upotrebom toga oruđa može radnik postići najveći učinak, a da pri tom potroši što manje svoje snage. Za označivanje rezanja kovina trebao je Taylor 26 god., te je to stajalo 1 milijun dolara. — Taylorovi zahtjevi obzirom na organizaciju rada odnose se prije svega na samu radnju potrebnu pri izvađanju izvjesnog posla. Umjesto da radnik tek iskustvom dođe do toga kako će zgodnije baratiti oruđem, pri čemu je malo vjerojatno, da će pogoditi najbolji način, treba svaku kretnju znanstveno utvrditi. Oruđe, kojim radnik radi, mora biti također na osnovu znanstvenog istraživanja utvrđeno. Zatim provesti organizaciju cijeloga poduzeća na znanstvenoj podlozi, naročito u pogledu rastavljanja proizvodnoga postupka na najjednostavnije postupne dijelove. Iztražiti sposobnost radnika, te mu dati samo onaj posao, za koji je znanstvenim putem utvrđeno, da mu najviše odgovara. Taylor predviđa zatim i posebni sustav plaća. Protivnik je grupnog rada i traži izolaciju radnika.

Nema sumnje, da Taylorova organizacija rada, koju je on prvenstveno zamislio i izradio za ručni i mehanički rad, pruža velike mogućnosti racionalizacije rada. Tako je na pr. prema njegovim tvrdnjama uspjelo da zidar, koji je na sat postavljao 120 cigli na zid, u isto vrijeme postavi 350, bez da ga je to stojalo više truda. Ova je metoda također znatno povećala godišnji dohodak kapitala (godine 1913. bilo je povećanje u Sjed. Amer. Državama izračunano na 1 milijardu franc. franaka). Nu sustav Taylor krije u sebi i velikih mogućnosti zloupotrebe radničtva. To može doći do izražaja kod povećanja radničkih dohodaka, kada ono ne odgovara povećanju radnog učinka. Isto tako prijeti opasnost, da prema ovom sustavu radnici budu mnogo ranije izključeni iz proizvodnog postupka, jer njihov rad ne odgovara više načelu maksimalnosti učinka. — Iako je Taylor pokazao na velike mogućnosti usavršenja proizvodnje,

te iako bi se neki nepovoljni učinci njegovog sustava dali ukloniti, ipak se ne smije gubiti iz vida, da nedovoljno uzima u obzir duševnu stranu rada, ličnost radnikovu, te da bi po njemu vrlo lahko proizvodnja postala svrhom, a čovjek u njoj samo sredstvom i dijelom znanstveno organiziranog stroja.

Rečeno je, da je dioba rada uvjet i potreba gospodarskog života. Njezine koristi su, napose u obliku, koji danas ima u tvorničkoj proizvodnji, tako velike, da je njene negativne posljedice ne će moći ukloniti. Kao prednosti diobe rada navodi se bolje iskorišćavanje radnih sila, veće i lakše primjene strojeva i t. d. Tome nasuprot stoje negativni učinci diobe rada: ističe se, da ona ima za posljedicu preveliko umaranje radnika uslijed jednoličnosti posla, opadanje zanimanja za konačni uspjeh cjelokupnog proizvodnog postupka uslijed pomanjkanja, odnosno slabljenja veze između radnika i podpuno svršenog proizvoda, zatim opasnost, da radnik vješt samo jednom specijalnom poslu u slučaju gubitka namještenja ostane dulje vremena bez posla, jer je njegovo stručno znanje ograničeno. Ovi prigovori bezuvjetno stoje, nu postoje mogućnosti, da se negativni učinci diobe rada, napose što se tiče njenog negativnog djelovanja na duševni život radnika, u velikoj mjeri smanje. Prof. A. Weber kaže »Iskustva i razmišljanja slažu se u tome, da je također prividno monotono izvođenje jednoga vrlo specijalnog dionog rada (Teilleistung) sasvim spojivo s dostojanstvom čovjeka, ako je samo uzdržana živa veza sa zajednicom, u kojoj i za koju čovjek radi.«

Naplatu za rad ustupljenom drugome nazivamo *plaćom.* Ona se danas daje u pravilu u novcu, nu i naplata rada u izvjesnim dobrima (stan, hrana itd.) ima se smatrati plaćom. Prema tome, kada se u nauci o narodnom gospodarstvu govori o plaći, obuhvaća taj pojam i naplatu u novcu i naplata u dobrima. Nu pod t. zv. nominalnom plaćom razumijevamo samo u novcu izraženu plaću. Naprotiv t. zv. realna plaća izrazuje kupovnu snagu nominalne plaće, tj. količinu dobara, koju radnik može za novčanu naplatu svoga rada dobiti. — Naplata rada biva ili po jedinici vremena (na 1 sat, 1 dan itd.) ili po jedinici učinka (po komadu) ili po kakvoći učinka. Vremenska plaća primjenjuje se ondje, gdje je rad toliko različan, da je nemoguće odmjeriti plaću prema učinku, ili gdje je važnija kakvoća rada, nego li njegova kolikoća. Plaća prema količini radnoga činka (akordna plaća) prilagođuje se bolje, nego vremenska plaća veličini rada. Ova vremenska plaća ne razlikuje između radnog učinka raznih radnika, nego polazi od prosječnosti kao mjerila, dotle akordna plaća odgovara radnom učinku svakoga pojedinog radnika. Ona daje dakle poticaj za intenzivniji rad, vremenska pak plaća skriva opasnost, da radnik ne da najviše od sebe. Akordna plaća moguća je ondje, gdje se učinak rada dade mjeriti. Bitno je za ovu plaću, da je radniku prepušteno s kolikim će intenzitetom svoje radne snage raditi. Ne može, dakle, biti govora o akordu, kada je radniku nametnut intenzitet rada, kako je to slučaj na pr. kod proizvodnje u sustavu pomične vrpce, makar se ovdje učinak rada i dao točno izmjeriti. Negativne posljedice može imati akordna plaća na pr. u slučaju, kada je naplata po jedinici posla (na pr. po komadu) vrlo niska, pa radnik mora izraditi što veći broj takvih jedinica, da bi mu naplata ukupnog njegovog radnog učinka omogućila život, pri čemu intenzitet, koji primjenjuje u svom

radu može škoditi njegovom zdravlju. Opasnost je također u tome, da s povećanjem radnog učinka ne ide istosmjerno i povećanje plaće, nego da ondje, gdje je dosta lahko znatno povećati prosječnost, veličina naplate za akordnu osnovicu (na pr. 1 kom., 1 tucet) pokaže tendenciju prema opadanju, konačno, primjećeno je, da je akord imao gdjekada za posljedicu povećanje nesreća u radu, a to iz razloga, što je radnik vidio u upotrebi izvjesnih uređaja protiv radnih nezgoda gubitak vremena, pa ih nije primjenjivao kako treba.

Osnovica prema kojoj se plaća akord može biti ili jedinica izrađene količine (akord po komadu) ili kombinacija ove osnovice s jedinicom vremenom. Nadalje se razlikuje pojedinačni akord i grupni akord. Ovaj se opet može sklapati ili s vođom grupe ili sa svakim pojedinim članom grupe.

I vremenska i akordna plaća mogu biti ispravljene u pravcu što adekvatnije naplate rada putem premija. Premija se plaća za onaj višak, koji prelazi izvjestan utvrđeni prosjek rada. Već prema tome, što se uzima kao osnovica izračunavanja prosjeka premija može biti ili vremenska, kojom se nagrađuje ušteda prema prosjeku utvrđenog vremena, ili premija prema količini ili prema kakvoći radnog učinka, kada ovaj prelazi utvrđeni prosjek količine ili kakvoće.

Ne ulazeći u pojedinosti, spomenut ćemo samo još neke načine, kojima se nastoji što više približiti naplata rada njegovoj pravoj vrijednosti, ili uvažiti neke družtvovne momente. To je *sudjelovanje radnika u dobitku poduzeća,* gdje prema visini polučenog dobitka u poduzeću *platna ljestvica* postoji pak onda, kada se plaća mijenja prema promjeni cijene proizvedenog proizvoda. Naravno, da su ovdje postotak povišenja cijene i plaće, kao i vremenski momenat, koji se uzima u obzir, točno utvrđeni. Ovamo spada i slučaj, kada se plaća mijenja s promjenom skupoće života. *Obiteljska plaća* predleži ondje, gdje je uzeta u obzir veličina obitelji. Radnik dobiva veću plaću za isti obavljeni posao, ako je otac obitelji, — nego li njegov drug dobiva za isti posao, ako nema obitelji. Ne može se ipak reći, da je time napušteno načelo za isti rad ista plaća. Radnik, koji prima obiteljsku plaću, naplaćen je za svoj rad jednako, kao i onaj, koji nema obitelji, samo što prvi dobiva izvjestan nadoplatak u svrhu uzdržavanja obitelji.

Rekli smo, da je plaća naplata za ustupljeni rad. Plaća je dakle, protuvrijednost, koju radnik dobiva za svoju radnu snagu, koju ustupa drugome. Ovo ustupanje nije drugo nego izmjena gospodarskih dobara: jedno dobro (rad) izmjenjuje se za drugo dobro (novac samo zastupa, predstavlja gospod. dobra za koja se u stvari rad izmjenjuje), prometna vrijednost jednoga dobra izražena je odgovarajućom količinom drugih dobara. U nauci o narodnom gospodarstvu govorimo u takvom slučaju o cijeni. Plaća, dakle, nije drugo nego cijena rada. Nu to ne znači, da je ona pojmovno jednaka cijeni robe. Ona to ne može biti, jer rad nije roba, t. j. takvo dobro, koje se uz određene troškove proizvodi za tržište. Cijena robe teži uvijek prema proizvodnim troškovima, dok kod cijene rada to nije moguće. Ako plaća i je cijena rada, to još uvijek ne znači, da se ona mora oblikovati na tržištu. Imade i cijena robe, koje se ne oblikuju na tržištu. Što više oblikovanje plaća se i ne smije prepustiti slobodnom tržištu, a to iz razloga, što ponuda i potražnja

radne snage nisu dva jednako jaka čimbenika, tako da bi iz njihovog »susretanja« na tržištu nužno slijedila narodno-gospodarski opravdana plaća. Glavničarsko gospodarstvo, napose rano glavničarsko gospodarstvo, dalo nam je i previše dokaza o tome.

Ako smo i rekli, da se oblikovanje plaće ne smije prepustiti »slobodnom« susretanju ponude i potražnje radne snage na tržištu (slobodno smo metnuli pod navodne znakove, jer ponuda radne snage nije nikada toliko slobodna kao potražnja iste), to još ne znači, da se visini plaće ne postavljaju izvjesne granice, koje proizlaze iz naravi proizvodnje kao jednog gospodarskog procesa sa određenim veličinama, i da se te granice ne mogu prekoračiti bez da se ne bi prouzročila šteta na narodnom gospodarstvu, odnosno, da i sve društvovno-političke mjere, koje imaju za cilj poboljšati životne uvjete radništva, moraju voditi brigu o tim granicama, ako žele imati trajni učinak. Kada mi ovdje govorimo o plaći, onda moramo razlikovati između plaća u narodnom-gospodarstvu, tj. zbroja svih plaća u narodnom gospodarstvu, i plaćâ, koje se izplaćuju na pojedinim područjima narodnog gospodarstva, odnosno u pojedinim granama pojedinom radniku, — a koje se međusobno vrlo razlikuju.

Ukupnosti plaća, zbiru plaća jednoga narodnog gospodarstva nužno je najvišom granicom produktivnost ukupnog rada toga narodnoga gospodarstva, t. j. udio, koji odgovara sudjelovanju rada u ukupnoj narodnoj proizvodnji. Radu ne može, trajno uzevši, od vrijednosti ukupne proizvodnje pripasti više, nego li odpada na njegov udio u istoj. Kada bi se ta granica prekoračila značilo bi to, da se više troši, nego proizvodi, a to ne može trajno biti (privremeno je to moguće na račun smanjenja kapitala).

Gornja granica plaći pojedinoga radnika je granični produktivitet vrste njegovog rada uzevši u obzir još i raznolikosti mjesta. Na toj visini oblikovana plaća je, u pravilu, narodno-gospodarski opravdana plaća. Uz predpostavku slobodnoga natjecanja visina plaće izvjesne vrste rada gospodarski je određena plaćom tzv. graničnog radnika u dotičnoj vrsti rada, t. j. onoga radnika, čiji rad se još isplati upotrijebiti u proizvodnji, jer je on još uvijek, ma i u najmanjoj mjeri, produktivan. U času, kada bi plaća bila veća od vrijednosti najmanjeg dobitka, koji još odbacuje rad prosljednjeg radnika upotrebljenog u proizvodnji, onda bi ovi radnici, čija plaća prelazi vrijednost najmanjeg dobitka njihovog rada, morali biti odpušteni, kako ne bi proizvodni troškovi bili veći od vrijednosti proizvedenih proizvoda. Dakle, jedan dio radnika ostao bi bez posla i nudio svoju radnu snagu uz manju plaću. Plaća bi, dakle, zbog slobode natjecanja, za tu vrstu rada išla na niže, dok ne bi dostigla onu granicu, koju smo gore naveli kao gospodarski najvišu moguću. U raznim granama proizvodnje granična plaća bit će zato različna, jer rad nije podpuno zamjenjiv, tako da radnici iz jedne grane ne mogu uvijek prijeći u drugu granu proizvodnje i svojom ponudom radne snage utjecati na izjednačivanje nadnice u cijeloj narodnoj proizvodnji, tako da bi najviša granica plaće bila za sve vrste rada jednaka. U istom pravcu djeluje i činjenica mjesne vezanosti, tj. radna snaga ne može se bez daljnjega premještavati, radnik je obiteljski, imovno ili osjećajno vezan, često puta vrlo čvrsto, za izvjestan kraj. Prema tome može i za

istu vrstu rada granična vrijednost plaće biti u raznim područjima različita.

U ovome što je već rečeno za najvišu granicu radničke plaće, valja još dodati da produktivitet rada ne ovisi samo o utrošenoj količini određene kakvoće, nego i o proizvodnim uvjetima svakoga narodnog gospodarstva, o količini i kakvoći tla i sirovina, te o količini kapitala. Ovi čimbenici su različno veliki u raznim narodnim gospodarstvima, pa zbog toga ni produktivitet rada iste vrste nije kod njih isti. Tako se može protumačiti razlika u realnoj plaći, koju radnik dobiva u raznim narodnim gospodarstvima za istu količinu i kakvoću rada. Spomenuti proizvodni čimbenici, koji također mnogo utječu na produktivitet rada, uvjetovani su cjelokupnim oblikovanjem narodnoga gospodarstva. To oblikovanje vrši danas država kao najsavršeniji organizacijski oblik naroda. Prema tome produktivitet rada ovisi pored samoga uložka rada, tj. količine i kakvoće rada, još i o oblikovanju narodnoga gospodarstva po državi.

Budući dakle, da je gornja visina plaće određena graničnim produktivitetom rada, a ovaj opet jednim dijelom od čimbenika, koji stoje izvan mogućnosti radnika, da na njih upliva, nego je to u mogućnosti države, to se ni oblikovanje plaće, koja će biti narodno-gospodarski opravdana, ne može podpuno prepustiti oblikovanje na slobodnom tržištu. Narodno-gospodarski opravdana plaća je plaća, koja odgovara produktivitetu rada. Iz ničega ne slijedi, da se takva plaća mora nužno oblikovati na slobodnom tržištu. Teoretski to, doduše, nije izključeno, nu u praksi se pokazalo, da se to u pravilo ne događa. Kako smo već na jednom mjestu spomenuli, radnik kao nudioc radne snage nije po svojoj gospodarskoj snazi jednako jak s poslodavcem kao potražiocem radne snage. U ovoj izmjeni gospodarskih dobara, u ovom »susretanju« ponude i potražnje, radnik je vođen potrebom, koju nije moguće odgoditi, potrebom prehrane i uzdržavanja sebe i svoje obitelji. Ove potrebe dadu se vrlo ograničiti, tako da u slučaju veće ponude radne snage nad potražnjom iste, radnik može biti prisiljen da prihvati plaću ispod visine, koja bi odgovarala normalnom namirenju ovih potreba. Posljedica toga je zdravstveno stradanje radništva, odatle smanjenje njegove radne sposobnosti, što ima za posljedicu smanjenje produktiviteta rada, dakle štetu po narodno gospodarstvo. K tomu dolazi još nezadovoljstvo radništva, dakle poremećenje društvovne ravnoteže, što opet utiče na produktivitet rada. Tako se, dakle, očituje oblikovanje plaće mnogo ispod visine određene graničnim produktivitetom rada.

Nu oblikovanje plaće prepušteno radnicima i poslodavcima samima dovelo je kadkada i do plaće koja je stajala iznad njezine gospodarski određene visine. To je bio slučaj, kada su radnici udruženi u svoje organizacije uspjeli prisiliti poslodavce, da im isplaćuju takve plaće, jer su u protivnom uskratili svaku ponudu radne snage. Posljedica ovakvih previsokih plaća je porast cijena, dakle, smanjenje realne plaće i bezposlenost.

Da bi se postiglo oblikovanje narodno-gospodarski opravdane cijene, država može ili postaviti najniže dopustive ili najviše dopustive plaće. Naravno, država može pristupiti i utvrđivanju plaće isključivši je tako iz više ili manje slobodnog oblikovanja. Nu ovo će se imati smatrati

ipak kao privremena mjera, jer ona skriva u sebi vrlo mnogo mogućnosti krivog računanja, od čega mogu proisteći velike narodno-gospodarske i družtvovne štete. Sustav najniže dopustive plaće primjenit će se ondje i onda, kada postoji opasnost, da bi se plaća mogla oblikovati prenizko, te tako ugroziti životne probitke izvjesnog dijela radništva. Najviša dopustiva plaća bit će ustanovljena onda, kada na izvjestnom području gospodarskog života iznenada nastane manjak stručnog radništva, koji se ne da brzo ukloniti, te uslijed toga plaća naglo poraste, iznad svoje gospodarski određene granice. Kako se u takvom slučaju produktivitet rada istovremeno odmah ne povisuje, to je iz narodno-gospodarskih razloga potrebno pristupiti ograničavanju ovoga narodno-gospodarski neopravdanog porasta plaće.

Mi smo rekli, da je narodno-gospodarski opravdana ona plaća koja odgovara produktivitetu rada. Nu ovo vrijedi samo uz izvjesnu ogradu. Ako je naime granični produktivitet jedne vrsti rada tako malen, da bi plaća oblikovana prema njemu bila nedostatna za normalan život radnika, onda se takvu plaću ne može smatrati narodno-gospodarski opravdanom, jer ugrožuje obstanak jednog dijela radništva, a preko toga i cijelo narodno gospodarstvo. U takvom slučaju bit će potrebno utvrditi najnižu visinu plaće za ovu vrstu radnika u visini, koja će prelaziti granični produktivitet njihova rada. Da pri tom ne bi poskočili troškovi proizvodnje, a time i cijene, pa uslijed povišenih cijena prije ili kasnije realna plaća ovih radnika ostala na istom kao i prije, potrebno je plaću ostalih radnika na dotičnom području proizvodnje sniziti za toliko, koliko je plaća prvih povišena.

Iz svega što je rečeno o oblikovanju plaća slijedi, da se pri utjecanju na njeno oblikovanje mora imati na umu kako gospodarski tako i družtvovni njen značaj, jer je bez toga nemoguće radu ispravno odrediti mjesto koje mu pripada u životu narodne zajednice.

DR. BOŽIDAR LATKOVIĆ

STANBENI DOMOVI NA ZADRUŽNOJ PODLOZI

Početak hrvatske stanbene politike na izrazito družtvenoj podlozi postavio je sam Poglavnik dvjema zakonskim odredbama, koje su kao polazna točka i putokazi u ovom našem razmatranju od prvorazredne važnosti, pa ćemo ih stoga ovdje u cijelosti citirati:

Prva je od njih Poglavnikova zakonska odredba o gradnji hrvatskih radničkih obiteljskih kuća od 19. travnja 1941. broj XXXVIII-55-Z. p.-1941. koja doslovno glasi ovako:

(§ 1.) Odredjujem iznos od 100,000.000 kuna (sto miliona kuna) za gradnju obiteljskih kuća za hrvatske radnike.

(§ 2.) Graditi se imaju radničke obiteljske kuće s malim vrtom, a na osnovi, da ih radnici plaćanjem stanarine odkupe i postanu njihovi vlasnici.

(§ 3.) Načelnik grada Zagreba ima stupiti u vezu s upravama gradova s brojnim radničtvom i predložiti ministarstvu zdravstva na imenovanje povjerenstvo, koje će ustanoviti mjesto, gdje će se te kuće graditi i način gradnje.

(§ 4.) Provedenje ove zakonske odredbe povjerava se ministarstvu zdravstva, a drugim ministrima nalažem da ga u provedenju u svemu pomažu.

(§ 5.) Ova zakonska odredba stupa na snagu danom proglašenja u Narodnim novinama. (Narodne novine 19. IV. 1942. broj 14.)

Druga Poglavnikova zakonska odredba o osnivanju Ureda za izgradnju hrvatskih radničkih obiteljskih domova od 23. svibnja 1941. broj CXIII-238-Z. p.-1941. stoji sa prvom u neposrednom logičnom savezu kao njena nadopuna i glasi ovako:

(§ 1.) U smislu t. 4. zakonske odredbe o gradnji hrvatskih radničkih obiteljskih kuća broj XXXVIII-55-Z. p.-1941. od 19. IV. 1941. osniva se Ured za gradnju hrvatskih radničkih obiteljskih domova u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

(§ 2.) Zadaća je ureda provodjenje zakonske odredbe br. XXXVIII-55-Z. p.-1941. u svim tehničkim, financijalnim i administrativnim upravnim poslovima za cijelo područje Nezavisne Države Hrvatske.

(§ 3.) Ured je organ ministarstva zdravstva, kojemu na čelu stoji ravnatelj. Ravnatelja ureda i potrebne namještenike imenuje ministar zdravstva.

(§ 4.) Povjerenstvo imenovano u smislu t. 3. zakonske odredbe broj XXXVIII-55-Z. p.-1941. služi Uredu kao savjetodavni organ, a mora biti sastavljeno od predstavnika svih gradova, u kojima živi brojno radničtvo. U povjerenstvo moraju biti odredjeni predstavnici radničtva.

(§ 5.) Ova zakonska odredba stupa na snagu danom objavljenja u Narodnim novinama. Provedenje se povjerava ministarstvu zdravstva.[1]

Pri tom valja još napomenuti jedino to, da je u smislu odl. II. § 13. zakonske odredbe o podjeli ministarstava na odjele i o djelokrugu odjela od 9. kolovoza 1941. broj CCXXXV-1037-Z. p.-1941. nadzor nad gradnjom obiteljskih stanova podpao pod djelokrug Odjela družtvovnog osiguranja zaštite i skrbi ministarstva udružbe.

[1] Proglašena u Narodnim novinama od 23. V. 1941. broj 34.

Tim je kod nas odpočelo razdoblje stanbene politike u duhu načela novoga evropskog poredka, što ga pred našim učima izgradjuju najbolji sinovi pomladjenih naroda Evrope, udruženi pod vodstvom Trećega Reicha, a kojemu je izmedju ostaloga konačna svrha ostvarenje takve družtvovne pravde, po kojoj radnička obitelj biva organski uključena u narodnu cjelinu kao njen ravnopravni i najdragocjeniji stvaralački činbenik sa svojim vlastitim domaćim ognjištem.

Premda se iz razumljivih razloga sustavno i stvarno rješenje stanbenog pitanja ne može provesti sve dotle, dok traje ovo najveće obračunavanje u povijesti čovječanstva, ipak nam je dužnost da već sada stanbeno pitanje razmotrimo s obzirom na naše prilike pa na temelju toga pokušamo stvoriti dobro smišljenu osnovu, po kojoj ćemo pristupiti njegovom sustavnom rješenju odmah po svršetku rata.

Uvodno citiranim Poglavnikovim odredbama Ustaška država je jasno i odlučno označila svoje stanovište i smjernice svoje djelatnosti u stvarnom rješavanju hrvatskog radničkog stanbenog pitanja, a sada je ne samo na našim družtvovnim činbenicima već i na posebnicima, da državi u njenom nastojanju izidju u susret i to tako, što će stvoriti sve preduvjete, koji su potrebni da djelatnost posebničke pobude u stvarnom rješavanju stanbenog pitanja bude podpuno uskladjena s djelatnošću države.

Kad ovdje govorimo o stanbenom pitanju, onda pri tom mislimo u prvom redu na one naše mnogobrojne radnike i namještenike, posebničke i privatne službenike, te sve druge za narodnu cjelinu koristne trudbenike, koji su po svom radu i po svom životnom zanimanju prisiljeni stalno stanovati zajedno sa svojim obiteljima u našim većim gradovima, a kao pojedinci su imovinski preslabi, da bi tu savili svoje obiteljsko gnijezdo u svom vlastitom domu ili bar u stanu, koji bi bio njihovo izključivo i naslijedno vlasničtvo.

Radi se tu dakle u prvom redu o onima, koji zbog bilo kakvih razloga ne će moći uživati blagodati, koje proistječu iz djelatnosti države, predvidjene spomenutim Poglavnikovim odredbama, a o kojima će hrvatska stanbena politika ipak povesti računa, čim to dopuste opće prilike, dakle odmah po svršetku rata.

Uska povezanost suvremenog gradskog života zahtjeva, da se na što manjem prostoru nastani što veći broj ljudi. Uslijed toga u gradovima postoji ne samo težnja već i prijeka potreba, da se grade stanbene kuće sa što većim brojem katova. Demokratski sustav liberalističkog glavničarstva iskoristio je tu okolnost na štetu zdravstvenih zahtjeva stanara. Počeo je graditi ogromne stanbene zgradurine, tako zvane stanbene kasarne, u kojima su stanari stisnuti poput srdelica u ogromnoj kutiji, bez dovoljnog zraka i svjetla.

Sasvim je razumljivo, da je protiv takve špekulativne rabote liberalističkog glavničarstva nastala u redovima izrabljivanih stanara oporba, koja je počela tražiti puteve i načine, kako da se oslobodi od prekomjernog izrabljivanja i riješi stanbeno pitanje u svoju korist.

Iskustvo stečeno u razdoblju izmedju prvog svjetskog rata i sadašnjeg u nekojim državama, osobito u Italiji, Bugarskoj i Urugvaju pokazalo je, da je uz odlučan zahvat same države, kao što je to bio slučaj u Trećem Reichu i u Italiji, najuspješnije sredstvo za rješavanje stanbenog pitanja u korist manje imućnih narodnih slojeva u gradovima

sustav gradnje višekatnih stanbenih domova na zadružnoj podlozi. Ovakvim sustavom postizavaju se gotovo nevjerojatne stvari na tom području osobito onda, ako se uskladi suradnja slijedećih činbenika: države, ustanova za radničko i namještenićko osiguranje, samoupravnih gradskih občina i samih najviše u tom pitanju zanimanih radničko-namještenićkih narodnih slojeva. U uskoj i uskladjenoj suradnji ti činbenici mogu vrlo lako mobilizirati potrebna novčana sredstva i pristupiti izgradnji velikih stanbenih domova u gradovima prema suvremenim zahtjevima urbanistike s udobnim, prostranim i zračnim stanovima, koji uz stanovite uvjete mogu prieći ne samo u najam već i u naslijedno samovlastničtvo manje imućnih stanara, t. j. boljih stručnih radnika, namještenika, činovnika i sitnijih obrtnika, koji osim svoje osobne redovite zarade nemaju nikakvih drugih dohodaka za svoje osobno uzdržavanje i uzdržavanje svoje obitelji.

To se najbolje vidi na primjerima, koji su u nekojim zemljama već kroz niz godina s dobrim uspjehom prokušani u praksi.

Tako u Urugvaju veoma uspješno djeluje »Nacionalni institut za jeftine stanove«, koji u prvom redu gradi sam, a onda u već dovršenim stanbenim domovima prepušta radničkim, namještenićkim i činovničkim obiteljima pojedine stanove u vlastničtvo pod uvjetom tridesetgodišnje odplate kupovine, koju institut naplaćuje od useljenih kupaca u mjesečnim obrocima, koji su razpodijeljeni tako da ne prelaze visinu snošljive najamnine (stanarine).

Na sličan se način postiglo veoma dobre posljedke i u Italiji, gdje postoji sustav katnog vlastničtva, te u Bugarskoj gdje je prihvaćen sustav udjelnog zadružnog vlastničtva (kooperativ), koje bi, kao što ćemo kasnije razložiti, najbolje i nama odgovaralo, jer se može podpuno uskladiti sa zakonskim normama našeg občeg gradjanskog zakonika, a osim toga je i inače najbliže našem shvaćanju.

Sad nastaje najvažnije pitanje, kako da se za gradnje stanbenih domova u većem obsegu na zadružnoj osnovi mobiliziraju bez većih žrtava i rizika velika novčana sredstva, koja su u tu svrhu potrebna.

Prije no što se pokuša odgovoriti na to pitanje, mora se uočiti činjenica, da novčane svote uložene u takav način gradnje imaju uvijek podpuno i sigurno pokriće. Ako su uložene u obliku navjera ili zajmova, onda sigurno dolaze natrag zajmodavcu poslije stanovitog niza godina, a jedina žrtva, koju se od zajmodavca traži, sastoji se u tom, da se ili podpuno odrekne svake zarade ili da zarada bude najminimalnija u obliku što nižih kamata.

Ta okolnost pruža mogućnost, da se bez većih potežkoća za gradnju radničkih obiteljski domova u opće. a udjelno-zadružnih stanbenih domova napose namaknu novčana sredstva na nekoliko slijedećih načina: 1. raspisivanjem unutarnjeg zajma, 2. podizanjem dugoročnih zajmova od ustanova radničkog osiguranja, 3. osnivanjem štednih zadruga za gradnju stanbenih domova.

Tim putevima može stanbena politika na području rješavanja radničko-namještenićkog stambenog pitanja postići veoma povoljne posljedke i u financijski slabijim zemljama bez potrebne izravnog opterećivanja državnog proračuna. Tako je u svibnju 1941. u Bugarskoj donešen poseban zakon za gradnju radničkih naselja, na temelju kojega je bugarska središnjica družtvovnog osiguranja, dala zajam u iznosu od

200 miliona leva uz minimalnu kamatnu stopu za izradnju radničkih domova.

Što se tiče osnivanja štednih zadruga za gradnju iskustvo je pokazalo, da je bolje osnovati jednu takvu središnju općenarodnu zadrugu umjesto brojnih i razpršenih zadruga. Zadrugari i ulagači štednih uloga u takvoj zadruzi imaju tu prednost, da im se u slučaju kupnje obiteljskog doma ili zasebnog stana u zadružnom stanbenom domu njihov štedni uložak zaračunava na račun plateža kupovine.

Pri svemu tomu uloga države kao vrhovne predstavnice narodne cjeline i nosilice narodne stanbene politike ostaje od prvorazredne važnosti. Država doduše izravno ne financira izgradnju stanbenih domova, ali zato njom rukovodi polazeći sa stanovišta općenarodnog probitka, te je uvelike podpomaže na druge načine, a osobito time što sve nabavke i ugovore skopčane s izgradnjom, raspoložbom i prodajom stanova u tako gradjenim domovima oslobada od plaćanja biljegovine, pristojbi i ostalih nameta. Kraj toga može država utjecati povoljno na sniženje troškova same izgradnje još i time što dozvoljava da se kod gradnje i izvođenja raznih radova upotrijebi radna snaga, kojom razpolažu ustanove obvezatne radne službe mladeži, odnosno narodne častne radne službe.

Isto tako i samoupravne gradske općine mogu postati važan činbenik u takvom rješavanju stanbenog pitanja i to poglavito na taj način, što ustupaju zemljišta za gradnju bezplatno ili uz vrlo nisku cijenu. Kad se to sve uzme u obzir i primijeni na naše prilike, onda se mora doći do zaključka, da se i kod nas pružaju velike mogućnosti za svestrano uspješno vođenje stanbene politike u spomenutom pravcu. I ako je u današnjim prilikama nemoguće pomišljati na izvođenje same izgradnje, ipak je, kako smo već naglasili, moguće već sada početi mnogovrstne predradnje, koje su neophodno potrebne za pravilnu ocjenu stvarnih potreba i mogućnosti naše stanbene politike možda već u najskorijoj budućnosti. Tako se eto upravo na tom području pruža svim našim društvovnim činbenicima već sada nepregledno polje koristnog rada, pa se svrha ovoga članka u glavnom i sastoji u tom, da im za takav rad dade što više volje i pobude.

Kao polazna točka za stvaranje činbenika, koji bi imao zadaću, da pod državnim nadzorom pripremi osnove za gradnju stanbenih domova na zadružnoj podlozi mogao bi dobro poslužiti Ured za gradnju hrvatskih obiteljskih domova, koji već postoji i uspješno djeluje na području jednog dijela rješavanja stanbenog pitanja u našoj domovini. S tim u savezu moglo bi se već sada pristupiti osnivanju sveobće hrvatske narodne zadruge (ili možda zaklade, odnosno novčanog zavoda) za gradnju stanbenih kuća, koja bi imala zadaću da osigurava sredstva za izvodjenje gradnje.

U pogledu sustava same gradnje poslužit će nam i u buduće, kao što su poslužili i dosad, kao uzor naši veliki susjedi i saveznici: nacionalsocijalistički treći Reich i fašistička Italija.

Kao što je temeljna misao stanbene politike Trećega Reicha u pogledu radničtva i namještenićtva u tom, da ide za tim, da uspostavi vezu veleobrtnog radnika i gradskog radnog čovjeka ponovno sa rodnom grudom, sa zemljom i poljodjelskim životom, tako to treba da bude i kod nas. Za to se svuda, gdje god je to moguće mora davati pred-

nost gradnji samostalnih odnosno zasebnih obiteljskih stanbenih domova s vrtom i povrtnjakom za radnike i namještenike, gdje će imati mogućnosti da se u slobodno vrieme u krugu svoje obitelji bave vrtljarstvom, voćarstvom, pčelarstvom, peradarstvom i t. d. za svoju kućnu porabu, a često puta i u cilju nuzgradnog prirada. To se na najidealniji način postizava izgradnjom posebnih radničkih naselja u neposrednoj blizini gradova, kao što se to kod nas već djelomično izvelo prema plemenitoj zamisli samoga Poglavnika.

U slučajevima pak, kad se iz raznih razloga mora pristupiti gradnji stanbenih domova u samom gradu, najprikladnije je izvoditi gradnju tih domova na zadružnoj podlozi. Stoga je potrebno da se ovdje malo pobliže osvrnemo i na taj sustav gradnje, odnosno na pravne odnose samovlastnika stanova u udjelnom zadružnom stanbenom domu.

Udjelno zadružno vlastničtvo dade se podpuno uskladiti s §-om 361. našeg općeg gradjanskog zakonika, koji pojam sulasnosti označuje ovako: »Ako, stvar kakova, koja je još nerazdieljena, prinadleži u isto vrieme nekolicini osoba, tad postaje vlasnost zajednička. Glede svekolike stvari suvlastnici smatraju se kao jedina osoba, ali ako su odredjeni svakom od njih nekoji stanoviti, premda nerazlučeni djelovi, tad svaki suvlasnik ima podpunu vlastnost dijela svojega.«

Zaseban stan s nuzgrednim prostorijama u jednoj kući sa više takvih stanova u svakome je slučaju uvijek sastavni dio kuće kao cjeline. Kao takav on dieli sudbinu kuće i ne može biti od nje ni u kom slučaju podpuno razlučen i neovisan. Zato u vlastnosti stana mora biti uključena suvlasnost kuće kao cjeline. Prema tome vlastnik stana postaje ipso facto suvlasnikom kuće kao cjeline i to u onom opsegu, u kojem je dotični stan njen sastavni dio. To će nam postati sasvim jasno na kojem god konkretnom primjeru. Uzmimo na primjer jednu dvokatnicu sa dvanaest stanova (t. j. po dva stana s ulične i po dva s dvorišne strane u prizemlju i svakom katu). Samovlastničtvo svakoga od tih stanova uključuje u sebi suvlasništvo jedne dvanaestine kuće kao cjeline.

U zemljišnim knjigama takav se pravni odnos može najprikladnije označiti na sliedeći način: ubilježuje se u korist N. N. pravo suvlastničtva jedne dvanaestine kuće sa pravom samovlastničtva na stan taj i taj (na pr. na dvorišni stan u prizemlju s lijeve strane od glavnog ulaza).

Iz toga sliedi za vlasnika stana još i sliedeće ograničenje: on dostanova u zajedničkoj stanbenoj kući raspolažu sa svojim stanom kao sa svojom vlasnošću sasvim samostalno, ipak u pogledu kuće kao cjeline stoje međusobno u suvlasničkom odnosu te se na temelju toga smatraju kao jedina osoba. Taj suvlasnički odnos u pogledu kuće kao cjeline ima utjecaja i na obseg samovlasničkog prava u pogledu stana, jer, kao što je već iztaknuto, vlasničtvo stana i suvlasničtvo kuće stoje međusobno u integralnom i nerazlučnom savezu. Prienos prava vlasnosti stana na drugu osobu povlači za sobom kao nužnu posljedicu i prienos suvlasničtva kuće, skopčanog s vlasnošću dotičnoga stana.

Iz toga sliedi za vlasnika stana još i sliedeće ograničenje: on doduše može sasvim samostalno kao vlastnik razpolagati sa stanom u pogledu uporabe, otuđenja itd. ali ipak nije ovlašten stan u smislu § 362.

o. g. z. »zatrti«, to jest porušiti ga ili uništiti, nego je naprotiv dužan držati ga u takvom stanju, da tim ne dode u pitanje obstanak kuće kao cjeline. Ta je njegova dužnost označena u § 363. o. g. z. riječima »sam one smije jedan ništa poduzeti, što se opire pravu drugoga.«

Kako dakle vidimo, takav je pravni odnos spajanja samostalnog prava vlasničtva s pojmom suvlasničtva moguć i u smislu našeg obćeg gradjanskog zakonika, ali on postaje još mnogo razumljiviji i jasniji, ako ga spojimo s pravnim shvaćanjem našega naroda. Sličan pravni odnos dapače nije dud našem zadružnom zakonu od 9. svibnja 1889. zb. br. 32., koji poznaje tako zvani »osebunjak«.

Stoga bi možda najbolje odgovaralo pravnom shvaćanju hrvatskog naroda ako pojam vlasničtva u pogledu zajedničkih stanbenih domova, o kojima se ovdje govori, nazovemo udjelnim, odnosno zadružnim vlasničtvom.

Kad su drugi putem izgradnje stanbenih domova na zadružnoj podlozi mogli postići veoma korisne posljedke, moći ćemo svakako i mi, jer i kod nas postoje za to ne samo želje i potrebe, već i svi stvarni preduvjeti, unatoč tome što su obće prilike privremeno nepovoljne za samu gradnju.

Kao najvažniji činbenici, kakvi bi mogli usredotočiti i uskladiti nastojanja pojedinaca, koji se zanimaju za rješavanje stanbenog pitanja putem udruživanja i gradnjenja stanbenih domova na zadružnoj podlozi, dolaze kod nas u obzir već postojeće naše stališke postrojbe i ustanove, a to su u prvom redu Hrvatski savez državnih namještenika, Hrvatski savez privatnih namještenika, Hrvatska radnička komora i Hrvatski savez radnika.

U skladnoj suradnji mogli bi ti činbenici pripremiti sve što je potrebno, da družtvovni rad na tome području što prije stvarno odpočne. Možda bi bilo u tu svrhu najprikladnije, da obrazuju zajednički odbor, kojemu će staviti u zadaću, da cijelo to pitanje prouči i raspravi te izradi osnovu za samu organizaciju rada.

Svakako bi bilo najprikladnije, da se istodobno odpočne i shodna djelatnost za osnutak jedne obće ustanove za gradnju stanbenih domova na gore obrazloženoj zadružnoj podlozi. Ona bi onda mogla izraditi nacrte za samu gradnju i uvjete, pod kojima će se stanovi prepuštati u vlastničtvo radnicima, namještenicima i činovnicima, kao i način obročne odplate kupovnine.

V. DOVSKI

SUVREMENE NUTARNJE SEOBE I KRETANJE HRVATA

(Nastavak 3).

»Zemlja« zadruga za preseljavanje s o. j. u Zagrebu osnovana je 1936. g. od ljudi koji su bili puni ljubavi za svoj narod te voljni da porade na kolonizaciji onih Hrvata, koji su bili po tuđim režimima zapostavljani. Sa malo sredstava, ti ljudi idealiste, počeli su raditi skromno, pa su u prvoj godini skupili 39 zadrugara, koji su upisali 45 udjela, po 1.000.— Kuna. Dakle početna glavnica bila je 45.000.— Kn. Članovi zadrugari su slijedeće godine porasli za 114%, a dalje su članovi zadrugari ovako rasli:

31. V. 1938. g.	445	zadrugara sa	1.230	upisanih	udjela	123.000
30. VI. 1939. g.	565	„	1.405	„	„	140.435
30. VI. 1940. g.	912	„	2.615	„	„	225.195
31. XII. 1941. g.	1.244	„	3.047	„	„	261.865

Iz ovoga pregleda vidimo jak porast članstva u 1940. g. To je posljedica i rada poslovnoga ravnatelja zadruge Peteka koji je 1939. otišao na izložbu u New York u Sjed. Države Amerike, te je tom zgodom zadržao se nekoliko mjeseci kao izaslanik »Hrvatskoga Pjevačkoga Saveza«, a uz to je radio na sakupljanju zadrugara »Zemlje«. Kao posljedica njegovoga rada bio je upis 186 američkih zadrugara, koji su uplatili 217 udjela sa $ 347.—, te za dva svoja rodjaka u domovini uplaćena su dva udjela sa $6.—. G. Petek bio je i u Kanadi, gdje su upisala 82 zadrugara više udjela nego li iz Sjev. Država Amerike, to jest 221 udio sa uplaćenih 192.— $, dakle sa manje novaca. Osim toga 14 Hrvata iz Kanade uplatilo $ 54 — za članstvo svojih rodjaka u domovini. Time se iseljena Hrvatska povezala sa svojom domovinom i pokazala djelom, da voli svoj stari kraj i da se misli u njega opet vratiti, ali da dodje već na svoju osiguranu zemlju. »Zemlja« zadruga za preseljivanje u g. 1938.-39. počinje sa novom omladinskom djelatnošću. Na poticaj Dr. R. Flögela dali su se na preseljavanje mladića od 14 do 17 godina. Te mladiće bi »Zemlja« smještala kod dobrih gospodara u Srijemu, a oni nebi dobili plaću, u gotovom kao radnici, već bi bili obvezani da rade kao ukućani, a zato bi po ugovoru gazda preveo na mladića jutro oračе zemlje za tri godine rada.

Počelo je sa Srijemskim Karlovcima, čije je mjesne prilike dobro poznavao Dr. Flögel. Radeći kao odvjetnik, tamo je upoznao Slavka Golubovića, koji je bio oduševljen povjerenik »Zemlje« i koji je sam primio takovog seljačkog mladića sebi u seljačko gospodarstvo. Vanrednim pionirskim zauzimanjem ove dvojice zadrugara počelo se sa djelatnošću. Na poziv zadruge i obavještenja po novinama javilo se 200 mladića, koji su bili voljni poći na rad seljačkim gospodarima. U Srijem. Karlovce otišlo je 6 mladića i to 2 iz Krasnoga kod Otočca, 1 iz Pregrade, 1 iz Stubice i 2 iz Dalmacije. Mladići su bili smješteni kod Slavka Golubovića, Škrobeka Ivana, Rakoša Paje, Štrodla Ivana, Hanka Liberata i Zite Antuna.

Druga takova stanica bila je Surčin, kotar Zemun. Tamo se 1938. g. smjestilo 8 mladića, kod Hrvata koji su bili bez djece. Došao je naj-

prije jedan Medjimurac iz Preloga, koji je bio tako dobar, da je povukao svoja dva brata, i još tri druga Medjimurca, a pored Medjimuraca smještena su u Surčinu i dva Podravca iz Ludbrega. Smješteni su u tri obitelji Naglića, kod Pavlovski, Jutića, Crljena, Vitmana i Majetića.

Staropazovački kotar uzeo je dva Podravca i 6 Medjimuraca. Novi Slankamen preuzeo je u svom kotaru 4 mladića i to dva Zagorca iz Krapine, jednoga iz Ludbrega i jednoga iz Preloga. To su obitelji Ursulić, Mataković, Smolčić i Benjek. U Golubincima uzeo je gazda Pero Čačić 1939. jednoga mladića iz Preloga.

U Rumskom kotaru imamo kod Mlinarića Ivana u Hrtkovcima tri brata Zagorca u jednoj kući, koji su došli iz Stubice, onda još su u Hrtkovcima smještena 2 iz Ludbrega i jedan iz Preloga. Smješteni su kod Grišića, Kalca, Turečeka, Magoča, Štila i Klobučara. Kakav je uspjeh od kolonizacije djece najbolje se vidi iz ovoga lista što ga je 1939. g. dobio Dr. R. Flögel od jednog »Zemljinog« pitomca, da ga tako nazovemo. Mladi Zagorac piše:

»I ja sam se takodjer jednom zabrinio za istočnu Hrvatsku, čujte moj životopis, pa ćete vidjeti kako.

Bilo nas je u selu K. Pregradskoga kotara, devetero muške i troje ženske djece, na tri jutra zemlje; s nama takodjer i roditelji. Vi ste već sigurno slušali, kako je to kod nas u Zagorju: kad koja obitelj nema mnogo djece, onda se o njoj govori šapatom i s podsmjehom. Nas je dakle bilo svega 12 i bili smo roditeljima jedino blago u njihovom siromaštvu.

Djetinstvo smo protukli ipak nekako, jer je otac preko ljeta hodao u Zagreb na rad, pa je skupio koji novčić. Kad smo malo poodrasli, nastale su brige, kud ćemo i kako ćemo. Dva brata je nekako strpao u nauk sam otac, a drugoj četvorici je naučnička mjesta našao naš krizmeni kum odvjetnik, ali kako sam ja došao na red nije bilo kuda. Što ću sada? Doma na zemlji živiti nije moguće, jer je ona odredjena najstarijem, a poći drugom za slugu nisam se mogao odlučiti, jer biti cijeli život tudji sluga vrlo je gorka stvar. Tad mi je kao posrećilo, jer mi se kum negdje propitao i dobio pismo, da jedna hrvatska obitelj bez djece u ist. Hrvatskoj, u Vinkovačkom kotaru traži okretnoga dječaka da ga prigrli. Bilo mi je teško odlučiti se, no kad sam od jednoga našega djaka čuo da je dobro da se Hrvati sele u istočnu Hrvatsku ipak sam se odlučio. Pogodba je bila brzo gotova: Za svake tri godine, što kod njih radim, dobiti ću jutro oranice, a ako budu samnom zadovoljni, onda će mi sve ostaviti.

Da li mi je bilo teško? Ha, znate, kako je. Da ću morati poći od kuće, to sam znao još u pelenama, a naši i kad odu u nauk za obrtnike, rijetko vide svoj dom. Jedno mi je ipak bilo teško. Mi smo naime u Zagorju naučeni na djecu, jer tamo na dva odrasla čovjeka dolazi i po petero djece. Naše Zagorje je kao jedna zemlja djece. Tamo djeca svojim djećjim veseljem čine radost i u siromaštvu, a ovdje mi se činilo nekako pusto, a pogotovo mi je dušu ubijalo što nisam vidjao djece. Kod nas gledaš djecu na paši, na polju, na cesti, vidiš ih po dvorištima, po plotovima, i na drvetu, a ovdje ljudi oru polje sami, na paši je stari pastir, a u selu na jedanaest (11) kuća otpada devetero djece. Pustoš velim Vam.

Moje nove gazde bili su samnom zadovoljni. Ta kako i ne bi! Mi smo Zagorci spretni, marljivi i poslušni, pa sam do svoje 21 godine imao na

sebe prepisano ne 3 jutra zemlje, koliko bi me pripadalo, već pet jutara zemlje. Tada je umrla gazdarica a moj gazda ili poočim napisao je oporuku, kojom mi ostavlja sav svoj nepokretni imetak: kuću i 17 jutara oranice i sjenokoše.«

Zadruga »Zemlja« uzela si je zadatak, da na području svoga djelovanja, a na temelju uzajamnosti i samopomoći — sa svim raspoloživim sredstvima — promiče, unapredjuje, zaštićuje i zastupa opće interese i gospodarsko stanje svojih zadrugara, seljaka-preseljenika, a napose da:

preseljenjem proredjuje pučanstvo u pasivnim i prenapučenim, pa i u aktivnim krajevima i time olakša život onima, koji tamo ostaju;

Pomaže malim i sitnim seljačkim posjednicima, bezkućnicima-pojedincima i skupinama — iz pasivnih i prenapučenih krajeva preseljenje u manje napučene, a plodnije krajeve;

svakome omogući ostati ili postati seljakom;

preseljenjem naroda, u granicama domovine, suzbija izseljivanje, emigraciju, našeg naroda u prekomorske krajeve, i proletarizaciju u gradovima;

omogućuje i olakšava povratak i naseljenje u domovini, izseljenicima, emigrantima, i porodicama iz krajeva, koji su pripali drugim državama, pronalaženjem za njih podesnih malih i većih posjeda, te osnivanjem novih naselja;

omogućuje zadrugarima, seljacima-preseljenicima, prigodom preseljenja, povoljnu razprodaju te kupnju i osnivanje novoga gospodarstva;

poduzimlje nužne mjere za očuvanje zemljišnoga posjeda u obiteljima svojih članova;

Raspoloživim moralnim i materijalnim sredstvima pomaže u prvim početcima, preseljenike u stvaranju, održanju i u unapredjivanju njihovih gospodarstava;

vodi borbu protiv »bijele kuge« i ostalih zala, koje naš narod truju i slabe, pa će kod takovih obitelji naseliti djecu svojih siromašnih zadrugara iz pasivnih i prenapučenih krajeva;

provadjati parcelacije, melioracije, kanalizacije, te izsušenja zemljišta i utjecati, da se provadja komasacija;

obavljati za koloniste sve tehničke poslove u vezi sa kolonizacijom, napose: izmjere, procjene, gruntovne prenose i t. d.

Da zadruga postigne svoj zadatak, u pravilima kaže, da će ona nastojati i poduzimati sve, što je zakonom dopušteno, a napose da:

1. interesentima pronadje što jeftinije male, srednje i velike posjede, te kako obradiva zemljišta, tako i krčevine i šume, koje se mogu pretvarati u oranice, a podesne su za naseljenje i osnivanje gospodarstva.
2. kupuje, prodaje i parcelira sve vrsne posjede, podesne za naseljenje, te da kod takovih kupnja, prodaja i parcelacija posreduje.
3. pribavi sredstva, koja su potrebna za postizavanje ciljeva zadruge.
4. daje — koliko to sredstva dopuštaju — privremene pripomoći onima, koji već imadu neku gotovinu, ali nedostatnu za nabavu i kupnju zemlje, posjeda, blaga i najpotrebnijih gospodarskih sprava za uzdržavanje i prehranu svojih obitelji.

To se odnosi na preseljenike, kojima je porastao broj članova obitelji, kad se pokazala potreba, da si prikupe više zemlje.

5. posreduje kod novčanih ustanova i imućnih privatnika podjeljenje jeftinog zajma samo u svrhu nabave zemlje i gospodarskog pribora.

6. pruža pomoć iz eventualno izvanrednih sredstava već naseljenim zadrugarima, koji zbog nesreće zapadnu u teški položaj, da ne propadnu i ne rastepu svoje gospodarstvo.

7. udružuje svoje zadrugare-preseljenike, za zajednički prigodni ili stalni posao, a napose da organizira njihovu medjusobnu potporu.

8. daje zadrugarima svakovrsne potrebne stručne upute i savjete za naseljenje i time skopčan novi način gospodarenja, te da dogovorima, izdavanjem gospodarskog i sličnog štiva, poduzima sve mjere za njihov opće kulturni, a napose gospodarski napredak i higijenu.

9. unapredjuje narodnu kulturu domaćom, napose seljačkom kućnom proizvodnjom, da tako pomogne preseljenicima sačuvati i njegovati narodnu nošnju, narodne običaje itd.

10. pomaže u opće preseljenicima izravnim putem doći do njihovog cilja, te ih čuvati na taj način od lihvara, spekulanata, mešetara i sličnog.

Spomenuli smo već kako se smanjilo visinu zadružnih udjela sa svrhom da bi se dobio širji sloj zadrugara. Medju dužnostima zadrugara vidimo iz pravila da je i njegovanje samopouzdanja i svijesti o vlastitoj sposobnosti i slozi u narodu. U ćudorednom pogledu pravila su takodjer stroga prema vlastitim članovima zadruge.

U vezi sa radom »Zemlje« iznijeti ćemo njene naseobine sa dosta obilnim podacima, da bi danas-sutra mogli što bolje taj rad ocjeniti kao i s razloga da kasnije možemo prosuditi, koje su sve promjene nastale među preseljenicima.

NASEOBINE PROVEDENE PO ZADRUGI »ZEMLJA«

Djakovački Stipanovac, općina Levanjska Varoš, kotar Djakovo je prva naseobina provedena po zadruzi »Zemlja«. To je bila prije pustara »Ovčara«, posjed Djakovačke Biskupije, koji je 1936. g. kupila zadruga kao krčevine. Preseljenici su kupili 268 k. jutara i 1050 hvati zemljišta, a za crkvu i školu zadruga je dala 2 k. jutra i 420 hvati, dok za puteve i drugo dobili su dalje besplatno 2 k. jutra 920 hvati, dakle ukupna površina je bila 273 k. j. 890 hvati, što je prodano uz kupovninu od 285.193 Kn. Preseljenici za prvo vrijeme išli su u školu na Majuru, a u crkvu Levanjske varoši.

Naselilo se 41 obitelj sa 219 duša. Najviše ih je Dalmatinskih obitelji i to 12 iz Vrlike, kotar Sinj. Iza toga je najjača skupina siromašnih radnika koji su radili u Suhopolju i Pivnici, kotar Virovitica i to 8 obitelji. Neki su od preseljenika iz Podravske Pivnice, pa iz virovitičkog kraja bili preseljenici, pa pošto tamo nije bilo dosta zemlje, pošli su dalje tražiti i tako se obraćali zadrugi zemlja. Iz Bjelovarskog kotara ih je 8 obitelji doseljeno i to iz sela Severin i Trojstvo. Ličana ima 4 obitelji iz Megrade i Stubice 2 obitelji.

Nova Subocka, kao naseobina osnovana je 1937. Zadruga je kupila od Dr Rud. Rodanića odvjetnika u Zagrebu ovaj posjed, koji se sastojao od 198 k. j. 840 hvati u općini Novska vanjska, kotar Novska. Željeznička postaja Lipovljani. Prodana je zemlja sa četiri gospodarske zgrade i cje-

lim inventarom uz svotu od 753.567 kn. Na to dobro došlo je 12 novih svježih obitelji sa ništa manje već 75 duša. Kako je zadruga kupila dobro sa inventarom to je preseljenicima dala na zajedničku uporabu 1 trijer za čišćenje žita, 1 sijačicu za žito sa 14 redova, 1 ruljaču za kukuruz, 1 vjetrenjaču i 1 vrtlo (gepl). Dok je prva naseobina bila Dalmatinsko-Podravska druga je iz Hrvatskoga Zagorja. Iz Sv. Ivana Zeline vanjskoga su 4 obitelji; od toga 3 Antolkovića; iz Mača jedna, iz Hraščine Trgovišće dvije. Jedna iz Budinšćine, ukupno kotar Zlatar 4. Iz kotara Križevci došle su 3 obitelji i to iz Ravna, Vrbovca i Sv. Petra Orehovica, a jedna obitelj iz Vel. Zdenca kotar Garešnica.

Batinjani osnovani su po zadruzi g. 1938. Nalaze se u općini Badljevina, kotar Pakrac. Zadruga je kupila bivše vlastelinstvo »Slaveksa« d. d. u Zagrebu sa svim gospodarskim zgradama. Dobro je kupljeno temeljem »Napretkovog« garantnog pisma. Ukupna površina je 235 k. j. 323 hvata. Kako ima u okolici dobrih Hrvata, to je zadruga prodala domaćim kupcima 52 k. j., a preseljenici su kupili 181 k. j., a ostalo je išlo za puteve. Zadruga je preseljenicima i domaćima, kojih je bilo sedam i to najsiromašnijih obitelji sve prodala za 679.631 Kn. Higienski Zavod izgradio im je 3 nova i popravio 2 stara bunara.

Preseljene su 40 obitelji sa 201 dušom. Naseobina nema kompaktnosti. Još su najjači domaći iz Badljevine 7 obitelji. Zatim su obitelji iz Hrvatskog Zagorja iz Mača 5 i jedna iz Lobora, 1 obitelj iz Novog Marofa, 1 iz Ivanca; iz Krapine 3, i iz Pregrade 2 obitelji. Iz Lovinca, kot. Gračac su Baleni 1 obitelj, 2 obitelji iz Drežnika Slunj, iz Gospića 1, iz Perušića 1. Iz Kupinca kot. Pisarovina 1 obitelj. Iz Ludbreškog i Bjelovarskog kot. po 2 obitelji. Iz Gjurgjevca i Varaždin kot. po jedna. Iz Samoborskog 2, iz Lipičkog 4, Daruvara1, iz Bosne 2 obitelji.

Kapela dvor, naseobina leži u općini Lukač, kotar Virovitica. To je bio posjed g. Franje Karoly-a iz Lukača, a sada je Šted. Nez. Države Hrvatske u Zagrebu preuzela g. 1939. taj posjed u komisionu prodaju, pa je i zadruga Zemlja kupila od Štedione cijelo gospodarstvo sa zgradama i dvorcem u površini od 184 k. j. 693 hv. Cijelo gospodarsko dobro sa zgradama i dvorcem prodano je preseljenicima za 1,059.953.— Kn. Naselilo se *26* obitelji sa 125 duša. Novac nisu morali odmah sav isplatiti, već polovinu kod preuzimanja zemlje, a drugu polovinu za dvije godine uz 7% kamata.

Iz kotara virovitičkoga doselilo se 11 obitelji i to njih 8 obitelji iz općine Lukač od toga su 4 obitelji Blaževića iz sela Bazje Gorje, a iz opć. Špišić-Bukovica 3 obitelji. Zatim su još jači iz kotara Đurđevac njih 12 obitelji, iz općine Jelačićevo ih je 7 obitelji od toga su tri obitelji Mihaljev, a drugi su iz Kalinovca. Iz Krapinskog kot. je 5 obitelji od toga su 4 obitelji iz Sv. Križa Začretje i to obitelji Lacko i Mladić. Iz kotara Zlatar, općina Mihovljani 2 obitelji imenom Merkas. Iz Bednje kot. Ivanec 2 obitelji, iz Draškovca, kot. Prelog 2 obitelji. Iz Krapinskih Toplica jedna, iz Samobora jedna obitelj.

Šokčić naseobina, osnovana je po zadruzi Zemlja 1940. Kupljeno je 141 k. j. 199 hvati, od Šokčić Marka, Vince i Jakše iz Našičkoga Novoga sela, općina Našice vanjske, kotar Našice. Zadruga je došla do te zemlje preko biv. banovine Hrvatske, koja je uzela posjed u komisionu prodaju.

Na dobro se preselilo *16* obitelji sa 96 duša, a prodano im je uz cijenu od 762.443.— Kn. Kupovina bila je povoljna, jer su preseljenici tek jednu četvrtinu imali odmah u gotovom platiti, a ostatak u roku od 10 godina sa 2% kamata.

Ovo je najcjelovitija naseobina. Od 16 naseljenih obitelji, njih 12 je iz kotara Đurđevac, općina Pitomača, a 7 ih je iz sela Pitomača, ostali iz Črešnjevice. Iz Vrbovca su 2 obitelji, a po jedna iz Špišić-Bukovice kotar Virovitica i Podravskog Kloštra kot. Đurđevac.

Cret kao naseobina osnovala se na krčevinama, koje su bile vlasništvo grofa Rudolfa K. Normann Ehrenfelskog iz Valpova. Spada u općinu Bizovac, kotar Valpovo. Naseobina je osnovana 1940. na površini od 309 k. j. 752 hvata, a prodana je preseljenicima uz 1,151.240.—. Kn. Naseljene su 43 obitelji sa 264 duše. Kupovni uvjeti su bili vrlo povoljni. Preseljenici su plaćali tek jednu desetinu kupovine odmah, a ostatak plaćaju kroz 18 godina sa 2% kamata.

Ova naseobina je u polovini naseljena Podravcima i to opet iz općine Pitomača, kot. Đurđevac. Zaslugom Kovača Luke seljaka, povjerenika zadruge »Zemlja« dala je Pitomača i ovdje veliki broj preseljenika. Prvi preseljenici bili su zadovoljni, pa su uz dobroga povjerenika povukli drugo pučanstvo ovoga vrlo napučenoga kotara. Tako su Podravci taj marljivi solidni hrvatski živalj ponijeli svoja velika gospodarska iskustva dalje, da bi njih 21 obitelj, poučavali drugu najjaču skupinu Zagorce iz Donje Stubice kojih ima 17 obitelji. Iza njih po jakosti dolaze Ličani iz Perušića sa 2 obitelji, a po jedna je iz Samobora i Sv. Ivan Zeline.

Dubrava naselje u općini Pokupsko, kotar Pisarovina. Prije vlasništvo tt. Reiss i »Štedne, te pripomoćne zadruge« u Sisku, a sada vlasništvo zadruge »Zemlje«. To su bile krčevine na kojima g. 1940. »Zemlja« osniva naseobinu na 230 k. j. 1210 hvati, te prodaje uz 305.610.— Kn.

Naseljeno je 25 preseljenika sa 142 duše. Najviše ih je iz Lepoglave i Bednje kot. Ivanec i to 8 obitelji. Zatim dolaze iz sela Draškovec, općina Gornja Rijeka kotar Novi Marof 5 obitelji; iz Kravarskog kotar Velika Gorica 5 obitelji. Po jedna obitelj je iz općine Sv. Križ Začretje Kotar Krapina, iz Desinića kot. Pregrada, iz Lekenika, kot. Sisak, te dalje po jedna Rakovog Potoka, Samobora, Vrbovca od Križevaca, Graduša od Petrinje i Sv. Jane kotar Jaska.

Mahovljani su naseobina koju je omogućila Napretkova Zadruga u Banjoj Luci, čije je vlasničtvo bila ova zemlja. Osnovano je 1940. u općini Maglajani kotar Banja Luka, na površini od 344 K. j., gdje je bilo uredjeno gospodarstvo sa zgradama i inventarom. Prodano je za 1,354.452.— Kn, uz uvjet da desetinu plate odmah a ostatak kroz deset godina uz 4% kamata. Naseljeno je 40 obitelji, najjača skupina došla je Imotskoga i to 11 obitelji sa 49 duša. Druga po jakosti je skupina iz Kupresa od 10 obitelji sa 70 duša. Sa Bos. Grahova 5 obitelji, iz Gor. Vakufa 5 obitelji iz Posušja, kotar Ljubuški 5 obitelji, a po jedna iz Livna, Jajca i općine Krajina kod Splita.

Ljeskove vode je naseobina u kotaru Doboj. Osnovana 1940. Zemlja je kupljena od raznih zemljoposjednika u površini od 174 k. j. ili 960 dunuma za 27.471.— Kn. Naseljeno je *9* obitelji sa 63 duše. Od toga je sedam obitelji općine Vir, kotar Duvno, a dvije iz Posušje općine, kotar

Ljubuški. Ovdje nalazimo slučaj kompaktnoga naselja Hercegovaca u Bosnu.

Miškovci je naseobina zadruge Zemlja na granici kotara Derventa Prnjavor u blizini Palačkovaca. Kupljeno je od raznih zemljoposjednika 85 k. jutara (492 dunuma). Naseljeno je *14* obitelji sa 61 dušom. Prodano uz cijenu 400.000.— Kn. Ova skupina došla je iz sela Britvice 10 obitelji i Izbično 3 obitelji, općina Široki brijeg, kot. Mostar a jedna obitelj iz susjednog sela Crnač. Ovdje se polovina pučanstva sastoji od obitelji Soldo, njih 30 članova. Zemlju su dobili na 3 godine na otplatu uz 4% kamata.

Subotički Lug, nastao je na krčevinama. Naseobina je osnovana 1940. g. na posjedu koji je pripadao kao vlasništvo Dikselu Ante, Bosnić Emilu i Dr Gezi Buchwaldu iz Osijeka. Posjed se nalazi u općini Budimci, kotar Našice, a sastoji se od površine 823 k. j. i 30 hvati.

Prodano je preseljenicima za 1,737.550.— Kn. Naseljeno je 113 obitelji sa *702* duše. Uvjeti kupovnine bili su takodjer vrlo povoljni. Plaćala se tek jedna desetina odmah, a ostatak kroz 18 godina uz 2% kamata. Najveći broj obitelji potiče iz Pitomače, kot. Đurđenac, i to 44 obitelji. Iza toga dolaze manje podravske skupine iz Kloštra 4 obitelji, iz Jelačićeva 4, iz Kalinovca 2 obitelji. Drugi su po jakosti Dalmatinci iz Vrlike, kotar Sinj. Njih je 25 obitelji, zatim Zagorci iz Gornje i dolnje Stubice dali su 17 obitelji. Iz Đurmanca, Krapina su 2 obitelji, Radoboja 1 obitelj i Novog Marofa jedna. Dvije su obitelji Lulića iz Perušića. Od Čakovca jedna, iz Preloga isto jedna, a dvije iz Velunja od Slunja. Tri su obitelji iz Koške, kot. Našice, a jedna iz Podvrha kot. Samobor. Biti će vrlo zanimljivo pratiti daljni razvitak ovoga jakog naselja.

Djurin Lug je naseobina u općini Nova Bukovica, kotar Slatina. To je bilo vlasništvo Drž. Hipotekarne Banke u Zagrebu. G. 1940. zadruga Zemlja osniva naseobinu na površini od 466 k. j. 58 hvati te prodaje preseljenicima skupa sa zgradama i inventarom uz cijenu od 1,869.285 Kn.

Naseljeno je *60* obitelji sa 536 duša. Četvrtina novca se imala odmah položiti, a ostalo kroz 10 godina uz 2% kamata. U ovu skupinu pokušalo se naseliti siromašne seljake iz Zagrebačke okolice, pa vidimo, da Zemlja naseljuje 3 obitelji iz Sesveta, 4 iz Markuševca,1 iz Stenjevca i jednu iz Stupnika. I u ovoj naseobini su glavno vodeći preseljenici iz kotara Đurđevac i to 16 obitelji iz Pitomače i 3 iz Kloštra. Gornja i donja Stubica zastupane su sa 9 obitelji. Ispod Ivančice su došli iz općine Bednja 7 obitelji, a 3 iz Lepoglave. Iz Pregrade su 2 obitelji. Vel. Gorice 2. Sa Ozlja kot. Karlovac 3 obitelji. Iz Dalmacije došla je jedna obitelj iz Novog Gruda kot. Benkovac. Iz Bunića kot. Korenica 1 obitelj. Iz općine Baze, kot. Našice 1 obitelj i iz Đurmanca kot. Krapina jedna obitelj.

Osim preseljivanja zadruga Zemlja se bavila i prodajom zemlje starosjediocima, dakle obavlja parcelacije. Tako parcelirala je 1937. šumski posjed *Krizančija*, koji je bio vlasništvo grofa Pavla Draškovića u Vel. Bukovcu kotar Ludbreg, a bio je u površini 400 jutara šume sa svom drvnom masom. Prodajna cijena bila je preko 5.000 Kn po jutru, a kupili su ju seljački gospodari iz mjesta kotareva Ludbreg, Koprivnica i Prelog.

Kada se naseljavala *Ovčara*, prodalo se najsiromašnijim susjednim starosjediocima 31 k. j. i 374 hvata uz kupovinu od 33.914.— Kn. Za *Batinjane* smo već spomenuli. Nadalje je 1939. rasprodan posjed Mahmutbega

Mahmutbegovića u selu Hasici kod *Bos. Šamca*. Kupilo ga 278 dunuma preko zadruge Zemlja 26 najsiromašnjih okolišnih seljaka starosjedilaca.

U godini 1940. kod naseljavanja *Kapele Dvora* rasprodalo se jedanajstorici susjednih seljaka starosjedilaca iz sela Bazja i Turanovca nekih 26 jutara uz cijenu od 112.600.— Kn uz povoljne uvjete. Jedna veća parcelacija bila je kod *Gajić-Široka medja*, gdje se površina od 198 k. j. i 1594 hvata. To je sastavni dio naseobine Cret. Rasprodalo se medju 49 najsiromašnijih obitelji sela Bizovac i 34 obitelji sela Novaki. I još 20 jutara zemlje za prolaz marve na zajednički pašnjak selu Bizovac.

Kako prigodom komasacija ostaju gromade zemlje od seljaka koji nisu u stanju komasaciju plaćati u novcu već u naravi, to je zadruga Zemlja u selu Vrbanja, kotar Županja, kupila 113 jutara i rasprodala medju 64 najsiromašnija seljaka napoličara.

*

Na prijedlog ministra udružbe Dr J. Dumandžića propisana je i proglašena 4. V. 1941. broj LIV-86. Zakonska odredba o osnivanju *Zavoda za kolonizaciju*. Zavod je samostalno pravno lice javno pravnoga značaja, a Ministarstvo udružbe vrši nad njim nadzor. U ovoj kratkoj zakonskoj odredbi kaže se da je *svrha zavoda uređenje seljačkog posjeda putem nutarnje kolonizacije i agrarne reforme*. Zavod raspolaže samostalnim proračunom, a potrebna novčana sredstva uz vlastite prihode i imovinu, daje mu još i država.

Pravilnik o ustrojstvu i postupku zavoda za kolonizaciju izdan je 12. svibnja 1941. broj 162 Z. Djelokrug zavoda proteže se po cijeloj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, sjedište je u Zagrebu, a u pojedinim krajevima ima povjerenike.

Zadaća zavoda je mnogostruka. Seljačkim obiteljima koje nemaju uopće zemlje ili nemaju dovoljno, Zavod omogućuje da si zemlju pribavlja bilo u njihovom bilo u kojem drugome kraju. Isto to čini svim Hrvatima povratnicima i iseljenicima. Zavod organizira poslove diobe zemljišta (parcelacije) i naseljavanje seljaka, te olakšava prelaz zemlje iz neseljačkih ruku u seljačke. Za svoje preseljenike brine se oko njihovih gospodarskih, prosvjetnih i zdravstvenih prilika. U tu svrhu omogućuje stvaranje uzornih gospodarstava, dobara za proizvodnju sjemena, uzgoj rasplodne stoke, napose na zemljištima koja su prije bila izvlaštena po agrarnoj reformi.

Za pusta zemljišta, nadalje močvarna, podvodna, pa neobrađena i nedovoljno obrađena zemljišta briniti će se Zavod da ih privede gospodarskoj kulturi i osposobi ih za naseljavanje. Za razbijene seljačke posjede brine se da se naseljenici slože u gospodarske cjeline (komasacija).

Zavod će obavljati poslove agrarne reforme i njene financijalne likvidacije. Nadalje će voditi brojidbu o poslovima svoga djelokruga. I ako je to državna ustanova, Zavod će suradivati sa svim privatnim i javno-pravnim ustanovama, koja se bave promicanjem ciljeva, koji su istovjeti prema ciljevima Zavoda.

Upravu nad zavodom ima ravnatelj i ravnateljstvo, koje se sastoji od 5 do 12 lica imenovanih po Ministarstvu udružbe. Ravnateljstvo ne samo da daje smjernice rada i inicijativu, već odlučuje o kupnji, opterećenju i otuđenju imovine. Dalje odlučuje o sklapanju i podjeljivanju zajmova i odobrava pripomoći naseljenicima, ako je to velika nužda.

Zavod za kolonizaciju djeli se na: 1. Opći odjel. 2. Odjel za kolonizaciju, koji se dijeli na pododjele a) za prikupljanje kolonista, b) za pribavljanje zemljišta za kolonizaciju, c) za provedbu same kolonizacije; 3. Odjel za agrarnu reformu. Za financiranje dobio je Zavod gotovinu »Fonda za unutrašnju kolonizaciju u bivšoj b. Hrvatskoj« i »Kolonizacionog fonda biv. ministarstva poljoprivrede u Beogradu« sa svima njihovim potraživanjima. Nadalje nekretnine nabavljene novcem bivše ban. Hrvatske, a gruntovno prenesene na »Štedionicu ban. Hrvatske«. Štedionica je dužna dati Zavodu valjane tabularne isprave za prenos prava vlasništva.

»Zavod za Kolonizaciju« izradio je odredjene uvjete, koje treba seljak ispuniti prije nego li može biti primljen za preseljenika, i to:

1. Preseljenik mora biti seljak od pluga i motike.
2. Preseljenik mora biti oženjen, s djecom. Izuzetak su mladi parovi.
3. Nijedan član preseljenikove obitelji ne smije bolovati od teške i zarazne bolesti.
4. Preseljenik mora biti pošten, valjan, trijezan, gospodarski sposoban, marljiv i štedljiv seljački gospodar. Lienčine, besposličari, pijanice, rasipnici, neznalice, parničari i razvratnici isključeni su od kolonizacije.
5. Preseljenik mora imati nešto imovine, kojom će olakšati osnivanje novoga doma, a koja je i jamstvo, da je bio dosada i da će u buduće biti marljiv i štedljiv gospodar.
6. Da nije bio do sada preseljen.
7. Da stari kraj ostavlja radi pomanjkanja zemljišta, jer bez dovoljne zemlje nema ni seljačkoga života ni slobodnoga seljačkoga ognjišta.

Da bi Zavod dobio željene podatke, svaki preseljenik ima svoj osobni list, koji mora ispuniti sa svim ličnim, obiteljskim i imovinskim podacima. Taj osobnik nije dosta predložiti već se mora provjeriti i potvrditi od općinskoga poglavarstva i od izaslanika »Zavoda za Kolonizaciju«. Povrh toga preseljenik mora donijeti potvrdu o svojim i obiteljskim zdravstvenim podatcima od liječnika ili iz Doma Narodnoga Zdravlja. Pored svega toga još sam Zavod po svojoj uvidjavnosti preseljuje one, koji su potrebniji i narodnoj cjelini najkorisniji, a to su oni s brojnim članovima obitelji iz prenapučenih manje plodnih krajeva.

Da bi se ovom velikom radu na preseljivanju, što ga obavlja Zavod za Kolonizaciju dalo stalne i odredjene smjernice, i da bi se cijela velika akcija provadjala po jednom uzornom redu, Zavod je osnovao područne urede i to u Varaždinu, Zagrebu, Osieku, Petrinji, Banjoj Luci, Derventi, Sarajevu, Mostaru, Omišu. Ovi uredi rade sa općinama, primaju od njih popise preseljenika, šalju Zavodu, a ovaj ih onda probere, pozove, te javi kad i kuda se imaju seliti. Mora se naime nastojati izbjeći svaku navalu i bespotrebno hodanje seljaka po uredima. Na taj način zaštedi im se vrijeme i bespotrebne troškove. Preseljenik kad dobije poziv, ima mu se odazvati, seliti i preuzeti zemlju, ako to u odredjenom roku ne učini, Zavod ga ne smatra više preseljenikom. Oni koji se nepozvani jave ne mogu biti preseljeni, nego ih se mora vraćati kući, pogotovo ako se samovoljno prijave na nekim mjestima i zemljištima gdje

se već naseljuje, po odredjenoj sredidbi — planu. Od svakoga preseljenika prema tomu traži se red, poslušnost i stega.

Prije preuzimanja posjeda, dužan je preseljenik položiti Zavodu stanovitu gotovinu. To je jamčevina, kojom se jamči da će preseljenik izvršiti obveze, koje je primio na sebe sa strane Zavoda. On gubi jamčevinu, ako se ne odazove na vrijeme pozivu za preseljenje ili ako se naseli i samovoljno napusti zemlju.

Zavod za kolonizaciju ništa ne daje badava preseljenicima. Zavod prodaje slobodna zemljišta kao i agrarna zemljišta već prema procjenama i po primjerenim cijenama. Osim zemlje on može prodavati stambene i gospodarske zgrade, pa ako ima i stoku, te oruđje. Sve to daje se za gotov novac ili uz otplatu.

»Zavod« ne dozvoljava preseljenicima da prave ikakove spekulacije sa zemljom i svojim posjedom, koji su primili od ove državne ustanove. Zato stoji u pravilima da će »Zavod« oduzeti svakome onome preostalu mu zemlju i stvari, koji bi prodao zemlju iz pohlepe za dobiti. Osim toga bi ga odselio u stari njegov kraj, te poveo kaźneni postupak protiv takove osobe.

Zavod za kolonizaciju ima zadaću da preseljenicima omogući da dodju do zemlje uz povoljne uvjete, dakle da si kupi zemlju, kao i sve ono što je potrebno za vodjenje seljačkoga gospodarstva. Ona gospodarstva, koja si osnuju preseljenici oni su dužni obradjivati i unapredjivati, te proizvoditi barem tako da dobivaju isti prihod kao što se dobivao prije na tome zemljištu. Nadalje preseljenici moraju zemlju sami obradjivati, i zabranjeno im je davati drugima na obradbu. Isto tako ne smiju otezati sa preseljavanjem već to moraju učiniti odmah ili bar iste godine. Na taj način nastojati će da što prije predju iz prelaznoga stanja u redovito gospodarenje.

»Zavod« ima pravo r a z v r g n i t i k u p o p r o d a j n i u g o v o r sa svakim preseljenikom u vremenu od 10 godina, računajući od dana kada je pogodba sklopljena i to u slijedećim slučajevima: 1. Ako bi preseljenik prevarno prikazao svoje imovinske, obiteljske i zdravstvene prilike ili ako bi prešutio, koju od tih okolnosti, koje su mjerodavne za preseljenje. 2. Ako bi se preseljenik grubo ogriješio o ljudsko poštenje i narodno dostojanstvo. 3. Ako bi se ogriješio kradjom, pijanstvom, nećudorednim životom i bezrazložnim parničenjem. 4. Ako bi smetao mirnom razvitku naselja, u kojem je nastanjen. 5. Ako bi zemlju prodavao iz pohlepe za dobiti. 6. Ako ne bi podjeljenu zemlju valjano obradio.

Zavod nastoji da se svi preseljenici osamostale i da svojim snagama rade na svom napretku. U koliko može u pojedinim slučajevima »Zavod« pomaže vrijedne preseljenike na taj način, da im na njihovu molbu djelomično povrati selidbene troškove za prevoz gradje, i to ne unaprijed, već kad je gradju na mjesto prevezao. U koliko Zavod ima raspoloživih plugova ili stoke, on im prodaje uz povoljnije uvjete.

Na zemljišta, koja su darivana po agrarnoj reformi bilo je naseljeno u bivšoj državi 2 8 4 h r v a t s k e o b i t e l j i, a 6.3 5 4 s r p s k e obitelji, ili u postotcima 4.28% Hrvata, a 97.72% Srba.

Na slobodna zemljišta pak, gdje se moralo kupovati zemlju od posebnika, gdje su seljaci uz to još morali si kupovati razno poljodjelsko oruđe, nabaviti si stoku, sjeme, dakle razni mrtvi i živi inventar, tamo su se uz ove teške uvjete naseljavali Hrvati.

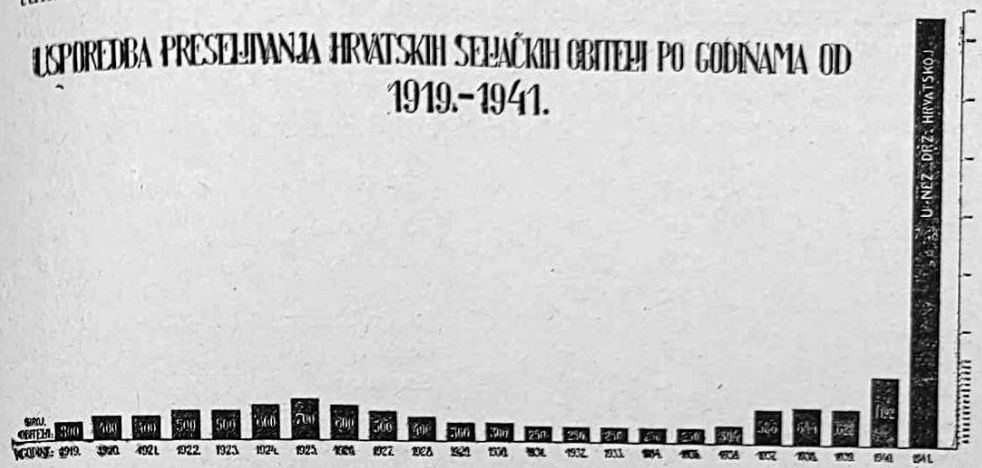

Naprotiv dobrovoljci su imali vrlo lagan položaj. Oni su od države dobili sav inventar, dapače ona im je još i kuće gradila.

Hrvati slobodni preseljenici nisu ništa dobivali od države, stoga su mogli manje zemlje kupiti. Oni su se teško probijali napred, jer su morali pored svega toga još imati prometne glavnice za razne potrebštine.

Pa ipak mi vidimo, da se od 1919. do 1940. slobodno selilo 10.373 hrvatske obitelji, a na slobodno zemljište samo 1.041 srpska obitelj. Ili u postotcima 90.88% Hrvata, a 9.12% Srba slobodno se seli na kupljena zemljišta.

Ove podatke, kao i podatke o preseljivanju u Nez. Države Hrvatskoj mogli smo vidjeti na proljetnoj izložbi u Zagrebačkom Zboru g. 1942., prigodom proslave jednogodišnjice države Hrvatske.

Dobrotom g. ing. Alojza Vrčkovića, koji je bio na izložbi vidili smo koliko je razlike kod preseljenja Hrvata prije 1941., i sada.

Preseljavanje prije Nez. Države Hrvatske davalo je za rezultat, da je hrvatski seljak na preseljenom zemljištu imao 2 puta više zemlje, nego u staroj domaji, a sada ima 4 puta više nego u starom kraju, zemlje, koja je arondirana.

Preseljivanje je bilo iz ovih kotareva:

Do IV. 1942. potiču preseljenici iz ovih kotareva:

	Obitelji	Duša
Vrginmost	2	11
Ljubuški	203	1.274
Metković	41	291
Mostar	46	309
Posušje	15	99
Bihać	1	7
Bos. Grahovo	2	13
Gračac	7	57
Otočac	4	24
Udbina	1	7
Perušić	7	42
Bos. Gradiška	5	29
Nova Gradiška	1	9
Požega	15	77
Prnjavor	1	9
Delnice	2	5
Slunj	2	12
Duvno	5	29
Kupres	4	20
Livno	30	177
Jastrebarsko	217	1.340
Karlovac	9	67
Miholjac	99	476
Našice	205	1.034
Osijek	2	7
Slatina	1.166	5.662
Valpovo	51	245
Virovitica	425	2.031
Bjelovar	84	518
Đurđevac	309	1.555
Grubišno polje	70	338
Koprivnica	55	308
Križevci	32	178
Knin	1	8
Brač	8	50
Imotski	190	1.126
Makarska	51	297
Pisarovina	23	124
Derventa	1	8
Županja	12	71
Donja Stubica	255	1.400
Kutina	3	24
Samobor	174	1.038
Sv. Ivan Zelina	121	641
Vel. Gorica	10	56
Zagreb	70	342
Tuzla	1	11
Brinje	12	67
Crkvenica	8	49
Karlobag	11	58
Senj	48	314
Vukovar	101	419
Čakovec	4	30
Ivanec	519	3.202
Klanjec	186	961
Krapina	327	2.043
Ludbreg	173	1.035
Omiš	23	124
Sinj	233	1.433
Dubrovnik	1	6
Stolac	1	9
Glina	15	118
Kostajnica	1	6
Petrinja	46	216
Sisak	14	168
Novi Marof	165	962
Pregrada	229	1.300
Varaždin	216	1.326
Zlatar	494	3.228
Knin	13	67
Omiš	192	1.228
POVRATNICI	140	775
Slovenci	140	786

Prema karti koja je bila izložena vidilo se da su pojedini kotarevi u postotcima ovoliko dali iz sebe iseljenika u istočnu Hrvatsku:

Iseljeno

Kotar	od	do
Ivanec		7.5%
Zlatar	4.5%	7.5%
Krapina	4.5%	7.5%
Varaždin	2.5%	3.5%
Novi Marof	2.5%	3.5%
Ludbreg	2.5%	3.5%
Đurđevac	2.5%	3.5%
Koprivnica	8.5%	1.5%
Križevci		0.5%
Sv. Iv. Zelina	1.5%	2.5%
D. Stubica	3.5%	4.5%
Pregrada	3.5%	4.5%
Senj	2.5%	3.5%
Karlobag	0.5%	1.5%
Knin	0%	0.5%
Bos. Grahovo	0%	0.5%
Livno	0.5%	1.5%
Sinj	2.5%	3.5%
Omiš	1.5%	2.5%
Imotski	2.5%	3.5%

Kotar	od	do
Klanjec	3.5%	4.5%
Zagreb	0.5%	1.5%
Samobor	3.5%	4.5%
Jastrebarsko	3.5%	4.5%
Vel. Gorica	0%	0.5%
Kutina	0%	0.5%
Pisarovina	0.5%	1.5%
Karlovac	0%	0.5%
Delnice	0%	0.5%
Crikvenica	0.5%	1.5%
Brinje	0%	0.5%
Posušje	2.5%	3.5%
Ljubuški	2.5%	3.5%
Duvno	0%	0.5%
Mostar	0.5%	1.5%
Brač	0%	0.5%
Makarska	0.5%	1.5%
Metković	1.5%	2.5%

*

Kad preseljenici dodju u drugi kraj nastaje kulturni antagonizam. Starosjedioci ne vole nigdje došljake, oni ih omalovažuju i zovu »Dalmatinska« ili »Lička sirotinja«, a Hrvatski Zagorci sami sebe zovu »bogec«, pa ih starosjedioci zovu »bogeci« (sa naglaskom na drugom slogu). Zagorci loše prolaze ako se ne sele u grupama. Povučeni su uplašeni i po par godina ne govore sa selom, ako se preseli samo jedna obitelj. Oni su daleko okretniji i sposobniji ako se sele u grupi. Ličani i Dalmatinac toga ne treba, jer je individualista. Brzo se snadje u svakoj prilici, jer on je rodjeni stočar, koji kod kuće vodi ovce i drugu stoku na pašu, pa kako ne bi sebe znao voditi po tudjem svijetu. Uz to je temperamentan, i ima jaču fantaziju, i glagoljiv, pa se lako snadje. Radi toga se i brzo asimilira, često već u prvoj generaciji znade Hercegovac i Ličanin biti dobar poljodjelac, gospodar. Ali na njega isto tako djeluju brzo nezdravi elementi gradske civilizacije i negativne strane starosjedilaca. Evo primjera. Hercegovci u Bosni oko Dervente imaju jak natalitet, velike obitelji. U istočnoj Hrvatskoj često zataje te Hercegovačke biološke snage već u prvoj generaciji, koja je rodjena na novom tlu.

Preseljenici uživaju što su se preselili i sada postali »bogatiji«. Čude se oni da ih starosjedioci zovu »sirotinja«.

Mnogi Dinarac ne postigne dobre rezultate u poljoprivredi, možda se i ne trudi, ali zato mnogi od njih za par godina pokaže sklonosti k trgovini.

Zagorci, Medjimurci, Prigorci i Podravci imaju više sklonosti k čistoj poljoprivredi. Neki je od njih bolji gospodar, neki lošiji već prema

tome iz kakovoga kraja dolazi. Svi ovi imaju uredan obiteljski život s jakom i velikom porodicom i porodičnim moralom. S te strane povoljno utječu na starosjedioce, pa vidimo da se sada radja otpor kod starosjedilaca protiv došljaka na taj način da oni na pr. oko Vinkovaca imaju sve više djece, napose više nego li prije.

Zagorci se sele etapno. Prva je etapa Moslavina, zadnja Osijek. Vrlo su skromni u životnim zahtjevima, pa i onda kada ekonomski ojačaju. Bolji su vinogradari, a slabiji ratari i manje izdržljivi od starosjedilaca. U pitanju obiteljskoga morala i djece Medjimurci su bolji od Zagoraca, a Podravci su slabiji od prvih i drugih.

Nutarnjim preseljavanjem možemo si stvarati povoljniji razmještaj pučanstva. Možemo i svojim povratnicima od preko Oceana dati za njihove uštedjevine zdrava gospodarstva, koja će naučiti obradjivati i ne će morati opet ići u svijet. Katkada ćemo preseljivanjem u opće spriječiti iseljavanje, jer dok se na jednoj strani Hrvati sele u strane zemlje na rad, dotle vidimo da druge narodnosti, katkada u sličnom broju dolaze u hrvatsku domovinu i osvajaju našu zemlju. U takovom slučaju, ako se preseljenik preko mora asimilira u Americi, onda gubimo dvostruko. Tamo ljude, a ovdje zemlju i ljude.

ING. VIKTOR HORVAT

O POTREBI, DA SE RADNIK STRUČNO IZOBRAZI

Rad na osobnoj izgradnji svakog radnika mora poći sa stanovišta obće državne potrebe, sa stanovišta potrebe svih jedinica, koje sačinjavaju državu i, konačno, sa stanovišta postizavanja osobne sreće i zadovoljstva. Sa stanovišta države osobna stručna izgradnja se provodi radi toga, da se državi stavi na raspolaganje podpuno dovoljan broj kvalificiranih radnika, koji će u svako doba i na svakom mjestu moći i znati izvršavati sve ono, što država radi obćih probitaka stavi sebi u zadatak. Sa stanovišta potrebe pojedinih jedinica, koje sačinjavaju državu, ta se izgradnja sastoji u tome, da svaka obitelj sa svakim članom bude u mogućnosti preuzeti na sebe jedan zadatak, a po potrebi da ovakovi stručno izgradjeni članovi državne zajednice mogu pomoći one priradne zajednice, kojima država stavi u zadatak izvjestne dužnosti, da ih provede. Nastojanja za osobnom stručnom izgradnjom radi osobne sreće i zadovoljstva sastoje se u tome, da svatko većim znanjem i većom spremom može osigurati sebi veća prava, da može sa što manjim rasipanjem energije davati što više rezultata, da mogne više znati i više htjeti, a preko toga što prije se dovesti u položaj radnika ostalih evropskih prosvjetljenih naroda.

Mnoštvo raznovrstnih propisa i učinjenih djela u zadnje vrijeme za hrvatsko radničtvo dovoljno su potakli, da se za radničtvo još više učini. Brojna su postignuta prava hrvatskog radničtva, te je stoga potrebno, da i osobnom potrebom i sviješću zahvalnosti prione i izvršenju jedne *osobito važne dužnosti,* koju veliki dio radnika još nije izvršio, a za koju

se želi omogućiti svakom, da je doprinese, kako na korist domovine, tako i osobnog položaja.

Svaki radnik svijestan svojih prava i dužnosti u svojoj domovini, mora da makar malo doprinese svojoj osobnoj stručnoj izgradnji. U tome pogledu može se raditi na razne načine, no potrebno je i nužno, da svaki za svoju dosadašnju struku ili za novu za koju se odluči ili uopće za struku, za koju se odluči, da posveti što više pažnje, i da poduzme sve, kako bi kroz nekoliko mjeseci takovog nastojanja postigao uspjehe, koji će bezuvjetno svakome i te kako otvoriti oči i još više učiniti život zadovoljnijim i sretnijim.

Osobna korist vezana nastojanjem i radom na osobnoj stručnoj izgradnji dolazi za svakog pojedinog radnika i za cjelinu još do izražaja i iz slijedećih razloga:

a) Postoji radnika izučenih u izvjestnim zvanjima, koja su s radom vezana za stanovitu sezonu uz stanoviti dio godine. Ovakovi radnici su upravo prisiljeni svake godine u doba izvan sezone njihova rada prosjediti kod svoje kuće te živjeti često puta od onoga, što su za vrijeme rada prištedili. Danas su prilike drugačije uslijed rata, te je malo takovih, koji će ovako moći zadovoljno proživjeti vrijeme izvan sezone svoga rada. Ovakovim je dužnost, da se izobraze podpuno ili se nauče jednome drugome zvanju, koje će im dati mogućnosti rada i zarade i u vrijeme izvan njihove sezone, jer će tako osigurati svoju budućnost uvijek za posao tj. preko cijele godine. Naravno, da ovakovi treba da uče onakova zvanja, koja ne kolidiraju sa njihovim dosadašnjim sezonskim radom i da odaberu onakova zvanja, za koja unaprijed znaju, da će im moći za daleku budućnost pružiti zaposlenja u doba izvan sezone njihova glavnoga rada.

Kao konkretan primjer ove skupine radnika navodimo zidare, koji bi se mogli zaposliti radovima za obrađivanje drva. Drveta ima naša zemlja dosta, i potrebno je i u miru i u ratu, a osim toga na radnicima za obradu drva je velika oskudica, a ta će u budućnosti biti još i veća. Oni, koji iz raznih okolnosti nisu za drvenu struku, odabrati će drugu, no opet nastojeći, da im odabrana struka ne kolidira i da bude takova, koja će pružati sigurnost zaposlenja u doba izvan sezone glavnoga rada.

b) Postoji dosta radnika izučenih u izvjestnim strukama, no ta izučenost je na veoma niskom stupnju, bilo uslijed neznanja onoga, koji je bio učitelj, bilo uslijed nemara bivših nadležnih vlasti, bilo uslijed mnogih drugih okolnosti. Ovakove je malo teško pogoditi a naročito je teško, da sami dodju do uvjerenja, da je njihovo znanje premaleno i da je potreba, da ga proširuju i usavršavaju, i to ne samo danas nego i dalje kroz cijeli život. U svakoj struci ima napredka i usavršavanja, te je potreba, da svaki radnik uvijek nastoji što prije i što točnije saznati svaki takav napredak i pojednostavljenje a stečeno znanje odmah provadjati u život i proširivati ga na druge, a ne ljubomorno ga čuvati za sebe. Često puta za usavršenje ili pojednostavljenje izvjestnoga posla nije potrebno nego kakova malenkost, koju uz sva zapažanja pojedinac nije u svojoj praksi zapazio. Rezultati ovakovih na oko sitnica znadu često puta biti veliki. Gledao sam podatke o rezultatima radnika u jednoj velikoj berlinskoj tvornici, i to za slučaj da radnik radi sa strojem u visini prsnoga koša, u visini očiju, i u visini čela. Razlika je izmedju ove visine, u kojoj se stroj drži u efektu dnevnome po 25%, a ako se

rad provodi u akord, onda je lako izračunati, što to znači na mjesec, a što to znači za jedan čovječji život, koji se često puta veže za jedan rad. Ovakovih i sličnih manjih i većih momenata postoji na stotine kod svakoga rada i zato ih je potrebno upoznati, i nastojati, ako su koristni, provesti u život. To je često puta težko, ali ipak treba i za sebe postići uspjeh. Čovjek, koji je naučio pisati na pisaći stroj sa dva prsta, teško se nauči kasnije pisati sa svih 10, no ako se potrudi, i to će postići, te će mjesto recimo 20 riječi na minutu, pisati ih 80.

c) Postoji mnogo ili, bolje rečeno, većina hrvatskih radnika, koji uobće nemaju nikakove stručne spreme za nijedno zvanje. Ovakovi nekvalificirani radnici najvećim su dijelom došli sa sela i obično se zaposluju na poslovima, koji se u običnome životu smatraju najnižim, tj. na takovim poslovima, za koje nije potrebna nikakova prednaobrazba. Ovakovi radnici, naravno, imaju i najgore uredjen položaj, često mijenjaju vrstu zaposlenja, često mijenjaju sjedište zaposlenja, tražeći uvijek bolje mogućnosti, često se i u velikom postotku zaposluju na poslovima vezanim na odredjeno doba godine — ukratko, ovakovi nekvalificirani radnici najviše su izloženi svim mogućnostima stradavanja, koja uobće mogu radnika zadesiti.

Osim brojnih drugih razloga, iz kojih ovakovi radnici moraju postati predmet veće brige i pažnje, jest i ta, da ovakovi radnici treba da budu (a to i jesu) neke vrsti regulator čistoće gradskoga života, krvi, otpornosti i volje. No ako su ovakovi prepušteni svim mogućim stradanjima, onda je razumljivo, da oni ne mogu udovoljavati svojoj zadaći. Ovim radnicima treba pružati što veće mogućnosti za stručnu izobrazbu; to više, što u najvećem broju predstavljaju najsiromašnije ljude iz sela, koji nisu posjedovali ni materijalnih sredstava za svoju izobrazbu.

Prigodom vodjenja brige o ovakovim nekvalificiranim radnicima potrebno ih je podijeliti u više skupina i prema tome i razdijeliti brigu oko njih u više stupnjeva odnosno tu brigu podpuno ukloniti i prepustiti je drugima. Oni seljaci radnici, nekvalificirani radnici, koji su već pred dulje vremena napustili selo i proveli u gradovima više vremena a nemaju mogućnosti, da se vrate u selo i da tamo stvore egzistencije, treba da se razmatraju istom ljubavlju kao i oni, koji su stalni gradski radnici. Isto tako treba uzimati i u budućnosti one, za koje se ustanovi, da ne mogu nikako stvoriti mogućnosti rada u selu, niti na svojem niti na tudjem.

Oni, koji se nalaze u gradovima, ili uobće žive životom radnika, a nisu na to bili prisiljeni položajem života, treba da se vrate u selo, a isto tako treba da se za u buduće spriječi dolazak ovakovim u gradove; prema tome im ne treba niti omogućavati stručnu radničku izobrazbu, nego seljačku, tj. poljodjelsku izobrazbu. U svrhu provedbe gornjega, nužno je postaviti jasno i otvoreno načelo: tko može dobiti radničko zaposlenje, odnosno dobiti radnu knjižicu, koja je preduvjet, da se dobije zaposlenje.

Ovakovom sistematizacijom i radom na stručnoj izobrazbi nekvalificiranih radnika postiglo bi se, da bi se njihov broj sve više smanjivao, no zato bi se efekat rada povećavao, jer nema toga posla, u kojem se ne može nešto naučiti za njegovo usavršavanje i pojednostavljenje. Svaki bi morao da se upućuje u jedno po mogućnosti što više specijalno zaposlenje, koje bi sve više usavršavao.

d) Postoji dosta raznih, manje brojnih i više brojnih skupina radnika, koji pripadaju zvanjima, koja za današnje ratno doba nisu aktuelna ili zvanjima, koja uskoro neće biti tako aktuelna, odnosno, koji pripadaju zvanjima, koja prestaju biti u modi. Ovakovi se nalaze bez zaposlenja i, što je još gore, bez ozbiljnih izgleda, da će doći do zaposlenja u kraćem vremenu, odnosno da će doći do zaposlenja uobće. Ovakovi obično crpe sve moguće pomoći kod raznih ustanova, a kada je to završeno obilaze sva vrata tražeći i vapeći z apomoć i podpore.

Ovakovim je potrebno omogućiti stručnu izobrazbu u drugoj struci, koja je najbliža njihovoj dosadašnjoj ili jednoj struci, za koju se zna, da je za nju potrebno radnih snaga. Kao primjer ovakovih struka navodim, za danas, pekare, mesare, slastičare, radnike na umjetnom kamenu za umnažanje itd. Izgled za zaposljenje naprimjer prvih triju skupina bit će tek na završetku rata. Četvrta skupina je uobće bez izgleda, jer se dotični posao vrši na moderniji način.

Sve ove četiri skupine radnika, kao i druge, koje bi se mogle nabrojati, treba bilo stalno, bilo od slučaja do slučaja, da imaju mogućnosti za sticanje obće izobrazbe i za usavršavanje u struci, kojoj pripadaju, odnosno za sticanje spreme u drugim strukama. Ova zadaća može se sticati i postizavati na razne načine, od kojih spominjemo kao moguće za naše prilike slijedeće:

1. Zaposleni radnici, a vezani na posao za izvjestnu sezonu, mogu se učiti u novoj struci ili usavršavati u dosadašnjoj, u vrijeme izvan sezone njihova rada, i to tako da se zaposluju u:

a) radionicama, koje bi uspostavilo Ministarstvo udružbe, ili druge družtvovne ustanove. U ovim radionicama bi bilo nužno imati posebno osposobljeno stručno osoblje, koje bi imalo smisla i volje za pedagoški rad. U ovim radionicama bi ovakovi radnici uz učenje obavljali i poslove vezane za struku, koju uče, te bi tako ove radionice predstavljale razmjerno manje izdatke, kada se već uzpostave;

b) privatnim priradnim poduzećima, za koje se ustvrdi, da imaju stručnog osoblja, i koja imaju i druge povoljne okolnosti za ovakov rad. Ovakovi poslodavci bi kao neke vrsti odštete za tu žrtvu dobivali i manju naknadu, koja bi im bila kao regres za taj njihov rad i nastojanje.Ovakova poduzeća morala bi u ovome radu biti pod stalnim nadzorom stručnjaka, kako bi bilo što više jamstva, da bi uspjeh bio onakav, kakav se želi postići.

2. Zaposleni radnici radi usavršavanja u svojoj struci, u kojoj već rade, trebali bi se usavršavati putem teoretskih predavanja i praktičnih radova s naprednim tekovinama, i to u vrijeme blagdana i izvan uredovnog vremena. Kao primjer ovakovog rada navodim slijedeće: Jedan mehaničarski majstor zadobije znanje o nekoj naprednoj spoznaji vezanoj za prenašanje energije. On bi jednog dana sazvao sve mehaničare onoga mjesta, u kojem živi, te im to nastojao teoretski protumačiti, a po potrebi i praktično rastumačiti. Drugi bi radnici to vidjeli i nastojali upotrebiti radi pojednostavljenja posla, provesti i u svojim radionicama. Ako se radi o zamršenijim stvarima, onda se može održati čitav niz predavanja i praktičnih radova, koji po potrebi mogu trajati i po više mjeseci, tj. sve dok se ne dodje do pravih rezultata.

3. Radnici, koji su nekvalificirani, mogu se najbolje stručno izobražavati putem samih poslodavaca kod kojih su zaposleni; tako da se ovakovim poslodavcima stave na raspolaganje razne povlastice u tu svrhu, kako bi ih se što više zainteresiralo, ukoliko ne dodju do uvjerenja o potrebi takovog rada.

Današnji položaj, u kojem se nalaze mnogi priradnici radi pomanjkanja dovoljnog broja stručnog osoblja, najbolje govori u prilog toga, da je trebalo u spomenutom smislu i prije raditi, jer bi od rezultata imali i sami velikih barem posrednih koristi. Poslodavci, koji bi u ovom pravcu radili, morali bi predhodno najaviti svoj rad, da ih se može nadzirati; a to posebno radi toga, da se njegovim radnicima mogu kasnije dati osposobljenička uvjerenja makar o praksi u odredjenom zvanju. Kao drugi način učenja ovakovih, no u manjem broju, treba da bude radovi u radionicama, koje za to posebno otvori mistarstvo udružbe i druge družtvovne ustanove.

4. Slično kao za rad pod 1. i 3. potrebno bi bilo organizirati rad i učenje kvalificiranih radnika onih struka, koje su iz bilo kojeg razloga neaktuelne, s tom razlikom, da bi prvenstveno trebalo sa ovakovim raditi u posebno uspostavljenim radionicama.

Sav ovaj rad i nastojanje ne bi imalo pravoga rezultata i ploda, kad se ne bi provodio po jednom unaprijed za državu obveznom radnom planu, tj. da se stvaraju i odgajaju one struke radnika, koje će državi trebati za jedno daleko razdoblje ili drugim riječima, kojima će država osigurati mogućnost zaposlenja nakon što se izuće. Država zna što hoće, i to kako za danas, tako i za budućnost, te je nužda da onaj, koji rukovodi ovakovim radom takodjer to zna, kako bi znao u kojem pravcu posebno odgajati dosadašnje i nove generacije radnika, tako da nikada ne dodje do stanja, da u jednoj struci ima radnika previše, a u drugoj premalo, nego da se mogu ovakovi eventualni izgledi na vrijeme suzbiti izobrazbom radnika u drugom zvanju, koje će ih osiguravati. Nadalje je potrebno radnicima, koji se odluče na rad prema te navedene četiri točke, stvoriti zakonsku mogućnost priznanja njihove postignute spreme i usavršenja, kako bi to izmedju ostaloga postalo poticaj drugima, da rade kao i oni.

Sav ovaj rad traži veća novčana sredstva i veći broj osposobljenih osoba. No uz dobru volju sve se to može postepeno namaknuti, pogotovu novčana sredstva. Koristnijeg ulaganja kapitala za radničtvo ne može biti, nego ga dati u tu svrhu. Novčane pripomoći odlažu nevolju samo na kraće ili dulje vrijeme, a nikako je podpuno ne uklanjaju, kao što bi je mogao ukloniti ovako predloženi rad.

Gornji rad ne može podnijeti odlaganje, te se stoga treba o tom odmah dogovoriti.

Kao dokaz o potrebi ovoga rada napominjem samo podatke o nezaposlenim po strukama, koliko ih je bilo prijavljeno Javnom uredu rada u Zagrebu koncem mjeseca siječnja 1942. godine.

Grupa:	Muški:	
I.	Vrtlari	12
I.	Zemljoradnici	1
II.	Rudari	2
III.	Ciglari	66
	Kamenoradnici	32
	Klesari	24
	Ciglarski radnici	239
IV.	Bravari	58
	Ljevači	9
	Kovači	51
	Kovinobrušači	4
	Kovinotokari	2
	Limari	16
	Auto-mehaničari	1
	Električari	5
	Kirurški orudjari	1
	Mehaničari	4
	Monteri	1
	Pojasari	1
	Strojobravari	16
	Ložači	8
	Strojari	4
V.	Cirkulariste	1
	Gateriste	5
	Pilanski radnici	133
	Šumski radnici	168
	Šumski manipulanti	1
VI.	Bačvari	9
	Drvotokari	2
	Kolari	11
	Pokostari	1
	Rezbari	1
	Stolari	46
VII.	Radnici u industriji papira	1
VIII.	Fotografi	1
	Knjigoveže	2
	Litografi	4
	Tipografi	11
	Slovoslagari	2
IX.	Bojadisari	1
	Pletači	15
	Tekstilni radnici	82
	Tkalci	32
	Užari	2
	Tapetari	6
X.	Krojači	42
XI.	Kožari	3
	Remenari	2
	Priugotovljači	3
	Opančari	3
	Postolari	82
XII.	Laboranti	1
XIII.	Kobasičara	9
	Mesari	69
	Mlinari	23
	Pekari	67
	Slastičari	1
	Mljekari	1
XV. b	Betoneri	3
	Dimnjačari	10
	Ličilci	30
	Mineri	11
	Pokrivači krovova	4
	Skelari	4
	Soboslikari	79
	Tesari	65
	Zidari	335
	Taracari	2
	Parketari	3
	Pećari	5
XVII.	Učitelji	1
XX. a	Kočijaši	11
	Šoferi	13
	Zavirači	5
XX. b	Mornari	10
XXI. a	Čuvari	1
	Podvornici	39
	Vratari	1
	Skladištari	10
	Trg. pomoćnici	144
	Trg. putnici	11
	Trg. radnici	8
	Inkasatori	6
	Knjigovodje	6
	Priv. činovnici	134
XXII.	Hotelske sluge	1
	Konobari	24
	Pipničari	2
XXIII.	Brijači	30
	Zubari	1
	Bolničari	2
XXIV.	Kućne sluge	2
	Kuhari	7
XXV. a	Glazbenici	10
XXV. b	Nadničari	1973
	Ukupno	4397

Grupa:	Ženske:				
III.	Ciglarske radnice	60	XXI. a	Blagajnice	5
V.	Šumske radnice	20		Prodavačice	24
VII.	Kartonažerske radnice	2		Trg. pomoćnice	2
VIII.	Tiskarske radnice	5		Priv. činovnice	91
IX.	Pletilje	3	XXII.	Konobarice	4
	Tekstilne radnice	228	XXIII.	Vlasuljarke	23
	Tkalje	8		Bolničarke	1
X.	Kitničarke	18	XXIV.	Kućanice	17
	Pikerice	1		Kuharice	24
	Švelje	55		Odgojiteljice	1
	Špulerice	2		Služavke	318
	Gladilje	5		Sobarice	2
	Pralje	7		Dvorkinje	19
XI.	Kožarske radnice	1	XXV. a	Glazbenice	5
XVIII.	Slobodne profesije	6	XXV. b	Nadničarke	1.751
				Ukupno:	2.708

Ali da ih ne bude i ubuduće, potrebno je, kako je rečeno, da se hrvatski radnici stručno izobraze i usavrše; kako bi svojim znanjem i umijećem udovoljavali zahtjevima suvremenih stručnih radova.

ING. MLADEN BAKOVIĆ

PRVA HRVATSKA KNJIGA O MATEMATSKOJ BROJITBI

Dr. Vladimir Serdar: Matematska brojidba (Izdanje Glavnog ustaškog stana; Zagreb 1942; str. 176)

U ekonomskoj znanosti naišla je brojidba na najširu primjenu. Istina, ovaj procvat brojidbe je novijeg vremena; on je u najužoj vezi s isticanjem značaja ekonomskih proučavanja za praktične potrebe prirada dotično s izgradnjom nauke o konjunkturi, koja promatra ciklička kretanja kapitalističkog gospodarstva. Primjeni brojidbe u ekonomskoj znanosti posvećuje se u svijetu velika pažnja, tako na pr. na londonskoj School of Economics postoji posebna katedra za matematske operacije potrebne ekonomistima. Jer bez znanja matematskih operacija ne možemo se koristiti brojidbom, a bez nje bi nam mnoga suvremena grana gospodarstvene znanosti ostala nepotpuno obradjena. Matematska brojidba je neophodno pomagalo konjunkturnog istraživanja. Zbog toga je bila vrlo dobra misao Dr. Vladimira Serdara da matematsku brojidbu prikaže u vezi s konjunkturnim istraživanjem, i da tako zorno pokaže korisnost brojidbe za ekonomsku nauku. Tu se najbolje vidi, da brojidba ne služi samo za ilustriranje pojedinih tvrdnja ili navoda, nego da ona pripomaže stvaranju slike o općenitom kretanju i odnosima medju gospodarstvenim pojavama, pa tako utječe i na tvorbu, dotično modificiranje zaključaka o nekoj pojavi.

Dr. Serdar je razdijelio svoju knjigu, prema svrsi, koju je imao na umu, u tri dijela. U prvom govori općenito o nauci o konjunkturi i o teorijama o konjunkturi, u drugom o temeljnim matematsko-brojidbenim operacijama, a u trećem o primjeni brojidbene metode u konjunkturnom istraživanju. Prvi je dio kratak i jako sažet, tako da će ga teško moći shvatiti onaj, kojem već nisu poznati osnovni pojmovi o konjukturi. Pisac daje tu uglavnom same definicije i podjelu gradiva, što je pojmovno suviše naporno za one, koji se tek uvadjaju u neku nauku. No treba istači, da su tu po prvi puta kod nas na suvremen način iznešeni važniji problemi konjunkturne teorije.

U drugom dijelu, koji je najopširniji od sva tri dijela, upućuje nas u važnost i izračunavanje srednjih vrijednosti, t. j. aritmetičke, geometrijske, središnje, harmonične i najčešće vrijednosti, u mjere za odstupanje, gdje prikazuje medjučetvrtinu, prosječnu razliku, srednje kvadratno odstupanje, srednje odstupanje, te u interpolaciju. Konačno u vezi s tim pitanjima govori i o računu vjerojatnosti, koji igra ulogu kod nekih društvenih pojava, kao na pr. kod odredjivanja doživljavanja utvrdjene starosti. U ovom dijelu je nadalje obradjen vrlo važan pojam: indeksni brojevi, koji su prikazani na danas aktuelnom problemu utvrdjivanja indeksnih cijena. Tu se prikazuje značenje vaganih i nevaganih indeksa cijena, načini izračunavanja odnosa medju dvim razinama cijena te izračunavanje odnosa medju dva različita dohodka.

U trećem dijelu razmatra se ponajprije čišćenje gospodarstvenih brojidbenih redova, a zatim se utvrdjuje pojam i značaj korelacije. Čišćenju gospodarstvenih podataka je svrha doći do »čistih« cikličkih kolebanja, a to će se postići tako- da se isključe utjecaji trenda, te sezonskog i slučajnog kolebanja. Za ovo imade više metoda, od kojih Dr Serdar prikazuje najvažnije, i to metodu »proste ruke«, metodu pomičnih prosjeka, matematsku metodu, a kod izlučivanja sezonskih kolebanja napose Personsovu metodu, postupak prof. Walda, i metodu Bowly-Smith-ovu. Korelacija nam pokazuje mjeru i način, na koji se gospodarstvene pojave nalaze u medjusobnoj ovisnosti. Ona je važna za zamršenije ekonomske pojave. Kao koeficijent korelacije i regresna jednadžba služi nam za dalekosežne zaključke u pogledu gospodarstvenog života.

Ova knjiga je nastala iz predavanja, koja je pisac održao na tečaju organizatornog ureda Glavnog ustaškog stana, pa nose više značajku kratke govorne riječi nego pisane. No pri svemu tome djelo dolazi vrlo dobro, ne samo kao priručnik za gospodarstvenu praksu, nego i kao znatan doprinos našoj gospodarstvenoj književnosti koji se temelji na suvremenim tekovinama znanosti.

Zl. Gašparović

INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA

Izradila Hrvatska Radnička Komora

15. kolovoza 1942. god.

Vrst robe	Faktor potrošnje	Cijena Kn VIII. 1939.	Cijena Kn VIII. 1942.	Troškovi VIII. 1939.	Troškovi VIII. 1942.
I. Hrana:					
Kruh	12 kg.	3·25	6·67	38·76	80·04
Brašno narodno	1 „	3·—	6·50	3·—	6·50
Krupica od kukuruza	1·5 „	2·—	24·25	3·—	36·38
Grah-trešnjevac	2 „	5·—	13·—	10·—	26·—
Krumpir mladi domaći	7 „	1·50	12·—	10·50	84·—
Tjestenina	1·50 „	5·50	35·50	8·25	53·25
Riža	1 „	7·—	32·—	7·—	32·—
Govedina str. d.	1 „	15·—	52·—	15·—	52·—
Svinjetina str. d.	1 „	16·—	72·—	16·—	72·—
Teletina str. d.	1 „	16·—	40·—	16·—	40·—
Suho meso sav. lopatica	0·50 „	20·—	100·—	10·—	50·—
Mast svinjska	0·50 „	18·—	80·—	9·—	40·—
Ulje stolno	0·2 lit.	12·—	52·25	2·40	10·45
Maslac čajni	0·50 kg.	26·—	185·75	13·—	92·87
Mlieko	10 lit.	2·50	11.—	25·—	110·—
Sir kravlji svježi	1 kg.	5·—	25·—	5·—	25·—
Jaja	15 kom.	0·80	3·50	12·—	52·50
Šećer kocke-kristal	1·50 kg.	14·75	26·—	22·13	39·—
Enrilo	0·50 „	7·50	35·—	3·75	17·50
Franck cikorija	0·30 „	19·50	58·—	5·85	17·40
Sol	0·30 „	2·50	5·—	0·75	1·50
Ocat 10% jakosti	0·5 lit.	2·—	14·—	1·—	7·—
Špinat	1 kg.	2·—	30·—	2·—	30·—
Kupus zeleni	2 „	3·—	15.—	6·—	30·—
Rajčice (paradajz)	1 „	2·—	27·—	2·—	27·—
Kelj	1 „	3·—	15·—	3·—	15·—
Mahune zelene	1 „	5·—	15·—	5·—	15.—
Buće jestive	1 „	1·—	15·—	1·—	15·—
Voće	2 „	2·50	50·—	5·—	100·—
Svega				261·39	1.177·39
+ 20% za razno				52·28	235·48
Ukupno				313·67	1.412·87
INDEKS HRANE				100·—	450·43
II. Odjeća i obuća:					
1 zimski kaput	1/48	900·—	4.000·—	20·42	83·33
1 hubertus	1/48	390·—	1.580·—	8·13	32·92
1 odijelo	1/12	890·—	3.135·—	74·17	261·25
1 radno odijelo	1/6	110·—	1.280·—	18·33	213·32
1 muška košulja	1/3	85·—	349·50	28·33	116·50
1 duge gaće	1/6	38·—	240·—	6·33	40·—
1 kratke gaće	1/6	28·—	127·50	4·67	21·25
1 čarape	1	6·—	84·—	6·—	84.—
1 cipele jednolične	1/12	195·—	615·—	16·25	51·25
1 đonjenje i popr. peta	1/6	45·—	150·—	7·50	25·—
1 šešir	1/12	38·—	389.—	3·17	32·42
1 metar plat. za krp.	1/6	6·50	57.50	1·08	9·58
Ukupno				194·38	970·82
INDEKS ODJEĆE I OBUĆE				100·—	499·44

Vrst robe	Faktor potroška	Cijena Kn VIII. 1939.	Cijena Kn VIII. 1942.	Troškovi VIII. 1939.	Troškovi VIII. 1942.
III. Stan:		156·—	250.—	156·—	250·—
1 soba na periferiji				100·—	160·25
INDEKS STANA					
IV. Ogrijev i rasvjeta:					
Drvo bukovo	50 kg.	0·32	1·40	16·—	70·—
Ugljen kameni	50	0·48	1·05	24·—	52·50
Električna struja	4 KW	4·70	8·—	18·80	32·—
Ukupno				58·80	154·50
INDEKS OGRJEVA I RASVJETE				100·—	262·75
Ukupni troškovi života				722·85	2.788·19
+ 10% za razno				72·28	278·81
Sveukupni troškovi života				801·80	3.067·—
INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA				100·—	385·72

INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA

Izradila Hrvatska Radnička Komora

15. rujna 1942. god.

Vrst robe	Faktor potrošnje	Cijena u Kn VIII. 1939.	Cijena u Kn XI. 1942.	Troškovi VIII. 1939.	Troškovi XI. 1942.
I. Hrana:					
Kruh	12 kg.	3·25	6·67	38·76	80·04
Brašno narodno	1 „	3·—	6·50	3·—	6·50
Krupica od kukuruze	1·5 „	2·—	24.25	3·—	36·38
Grah trešnjevac	2 „	5.—	13·—	10·—	26·—
Krumpir mladi domaći	7 „	1·50	8·—	10 50	56·—
Tjestenina	1·5 „	5·50	35·50	8·25	53·25
Riža	1 „	7 —	32·—	7·—	32·—
Govedina stražnji dio	1 „	15·—	52·—	15·—	52·—
Svinjetina stražnji dio	1 „	16·—	72·—	16·—	72·—
Teletina „ „	1 „	16·—	40·—	16·—	40·—
Suho meso sav. lopatica	0·5 „	20·—	100·—	10·—	50·—
Mast svinjska	0·5 „	18·—	80·—	9·—	40·—
Ulje stolno	0·2 lit.	12·—	52·25	2·40	10·45
Maslac čajni	0.5 kg.	26·—	185·75	13·—	92·87
Mlijeko	10 lit.	2·50	12·—	25·—	120·—
Sir kravlji	1 kg.	5·—	25·—	5·—	25·—
Jaja	15 kom.	0·80	4·—	12 —	60·—
Šećer kocke-kristal	1·50 kg.	14·75	26·—	22·13	39·—
Enrilo	0·5 „	7·50	35·—	3·75	17·50
Franck cikorija	0·3 „	19·50	30·—	5·85	9·—
Sol	0·3 „	2 50	10·—	0·75	3·—
Ocat 10% jako	0·5 lit.	2·—	14·—	1·—	7·—
Špinat	1 kg.	2·—	30·—	2·—	30·—
Kupus zeleni	2 „	3·—	15·—	6·—	30·—
Rajčice (paradajz)	1 „	2·—	19·—	2·—	19·—
Kelj	1 „	3·—	15·—	3·—	15·—
Mahune zelene	1 „	5.—	19·—	5·—	19·—
Buče jestive	1 „	1·—	15·—	1·—	15·—
Voće	2 „	2·50	20·—	5·—	40·—
Svega				261·39	1095·99
+ 20% za razno				52.28	219·20
Ukupno INDEKS HRANE				313·67 100·—	1.315·19 419·29
II. Odjeća i obuća:					
1 zimski kaput	1/48	900·—	4.500·—	20·42	93·75
1 hubertus	1/48	390·—	2.100·—	8·13	43·75
1 odijelo	1/12	890·—	3.135·—	74·17	261·25
1 radno odijelo	1/6	110·—	1.280·—	18·33	213·33
1 muška košulja	1/3	85·—	448·50	28·33	149 50
1 duge gaće	1/6	38·—	240·—	6 33	40·75
1 kratke gaće	1/6	28·—	154 50	4·67	25·75
1 čarape	1	6·—	98·—	6·—	98·—
1 cipele	1/12	195·—	670·—	16·25	55·83
1 đonjenje i popr. peta	1/6	45·—	175·—	7·50	29·17
1 šešir	1/12	38·—	389·—	3·17	32·42
1 m platna za krp.	1/6	6·50	57·50	1·08	9·58
Ukupno INDEKS ODJEĆE I OBUĆE				194·38 100·—	1052·33 541·38

Vrst robe	Faktor potrošnje	Cijena u Kn VIII. 1939.	Cijena u Kn IX. 1942.	Troškovi VIII. 1939.	Troškovi IX. 1942.
III. Stan:					
1 soba na periferiji		156.—	250·—	156·—	250·—
INDEKS STANA				100·—	160·25
IV. Ogrjev i rasvjeta					
Drvo bukovo sa podv.	50 kg	0·32	0·92	16·—	70·—
Ugljen kameni	50 kg	0·48	1·05	24·—	52·50
Električna struja	4 kw	4·70	8·—	18·80	32·—
Ukupno				58·80	154·50
INDEKS OGRJEVA I RASVJETE				100·—	262·75
Ukupni troškovi života				722·85	2.772·02
+ 10% za razno				72·28	277·20
Sveukupni troškovi života				795 13	3.049·22
INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA				100·—	383·49

POZIV na PRETPLATU!

SVE ONE, KOJI PRIMAJU ČASOPIS **„RAD I DRUŠTVO“**, MOLIMO, DA POŠALJU **PRETPLATU,** KOJA GODIŠNJE IZNOSI **SAMO 260.— KUNA.** NADAMO SE, DA ĆE SVI PRIMATELJI NAŠEGA MJESEČNIKA OVOMU POZIVU ODAZVATI I TIME NAM OLAKŠATI RAD.

UREDNIŠTVO I UPRAVA „RAD I DRUŠTVO“

ZAGREB

KREŠIMIROV TRG 6

OBLASTNE ODLUKE

1.

Državnog ureda za oblikovanje cieni i nadnica od 22. srpnja 1942. broj 10417-1942 o odkupnim cienama bundevskih koštica, konopljinog i lanenog sjemena kao uljarica, o najvišim dozvoljenim ukupnim (brutto) zaradama kod prodaje svih vrsta uljarica te o najvišim prodajnim cienama konopljinog i lanenog sjemena za sjetvu

Na temelju § 2. zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038-Z-1941. izdajem ovu oblastnu odluku:

I.

Odkupne ciene bundevskih koštica, konopljinog i lanenog sjemena kao uljarica, ustanovljuju se kako sliedi:

1. bundevske koštice Kn 1.000.—
2. konopljino sjeme Kn 1.250.—
3. laneno sjeme Kn 1.250.—,

sve za 100 kg zdrave, povremeno suhe i rešetane robe na odkupnom mjestu u kraju proizvodnje, za gotovo, bez ikakvih odbitaka.

II.

Najviši dozvoljeni postotci ukupne (brutto) zarade kod prodaje svih vrsta uljarica ustanovljuju se kako sliedi:

1. kod bundevskih koštica 15%
2. kod svih ostalih uljarica (gorušice, soje, konopljinog, lanenog, suncokretnog, ricinusovog i repičinog sjemena) 7½%

Najviši dozvoljeni postotci ukupne (brutto) zarade računaju se od oblastno ustanovljene odkupne ciene uljarica.

III.

Sve osobe (naravne ili pravne), koje odkupljuju uljarice, imaju odkupljene količine uljarica u smislu §§ 4. i 6. zakonske odredbe o proizvodnji, prometu i preradbi uljarica te o biljnom ulju od 9. rujna 1941. broj CCLXXXVII-1406-Z. p.-1941 ponuditi na odkup Zajednici preradjivača uljarica, koja im odredjuje kupca, koji im ima platiti oblastno ustanovljene odkupne ciene, povećane za ukupnu (brutto) zaradu ustanovljenu u točki II. ove oblastne odluke, i to za zdravu, suhu i rešetanu robu, utovarenu u razsutom stanju ili u vrećama na utovarnoj postaji s jamstvom kakvoće do prve uputne postaje.

Kod odpreme robe u razsutom stanju daske plaća kupac, a kod odpreme robe u vrećama kupac je dužan dostaviti vreće prodavaocu do njegove utovarne postaje.

Kupac je dužan 80% protuvriednosti robe platiti odmah kod predočenja urednih tovarnih izprava, a ostatak uz obračun odmah nakon primitka robe.

IV.

Najviša prodajna ciena očišćenog konopljinog sjemena za sjetvu iz priroda godine 1942. s najmanje 85% klijavosti i 97% čistoće ustanovljuje se u trgovini na malo s Kn 25.— za 1 kg., uključivši skupni porez na poslovni promet, a postavno željeznička postaja prodavaoca.

V.

Najviša prodajna ciena očišćenog lanenog sjemena za sjetvu iz priroda godine 1942. s najmanje 85% klijavosti i 97% čistoće ustanovljuje se u trgovini na malo

s Kn 18.— za 1 kg uključivši skupni porez na poslovni promet, a postavno željeznička postaja prodavaoca.

VI.

Najviša prodajna ciena očišćenog konopljinog sjemena za sjetvu vriedi do zaključno 31. svibnja 1943., a najviša prodajna ciena očišćenog lanenog sjemena za sjetvu do zaključno 31. listopada 1942. Poslije ovih rokova vriede za očišćeno konopljino i laneno sjeme za sjetvu one najviše prodajne ciene, koje su ustanovljene za konopljino i laneno sjeme kao uljarice, te se sve preostale količine imaju ponuditi na odkup Zajednici preradjivača uljarica prema propisu točke II. ove oblastne odluke.

VII.

Tko odkupljuje bundevske koštice, laneno i konopljino sjeme uz više ili niže ciene od ciena, ustanovljenih ovom oblastnom odlukom, te tko prodaje uljarice, konopljino i laneno sjeme za sjetvu uz više ciene od ciena, ustanovljenih ovom obžlastnom odlukom, kaznit će se po § 11. zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038-Z-1941, promienjene i nadopunjene zakonskom odredbom od 17. siečnja 1942. broj XV-104-Z-1942.

VIII.

Ova oblastna odluka zadobiva pravnu moć danom proglašenja u Narodnim novinama, a istoga dana prestaju vrieditи: odluka Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu od 11. rujna 1941. broj 44.335-1941. o odkupnim cienama uljarica roda 1942. (Narodne novine od 22. rujna 1941. broj 133), ukoliko ustanovljuje odkupne ciene bundevskih koštica konopljinog i lanenog sjemena te oblastna odluka od 1. travnja 1942. broj 4062-1942 o odkupnim i prodajnim cienama konopljinog sjemena za sjetvu (Narodne novine od 7. travnja 1942. broj 77).

Zagreb, dne 22. srpnja 1942.

Upravitelj
Državnog ureda za oblikovanje
ciena i nadnica:
Maričić, v. r.

2.

Državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 4. kolovoza 1942. broj 10476-1942, kojom se na temelju zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038-Z-1941 (Narodne novine od 20. studenoga 1941. broj 183) mienja se i nadopunjuje oblastna odluka od 8. srpnja 1942. broj 8452-1942 o oblikovanju ciena jelu i pišu u gostiteljskim poduzećima

Oblastna odluka od 8. srpnja 1942. broj 8452-1942 o oblikovanju ciena jelu i piću u gostiteljskim poduzećima (Narodne novine od 14. srpnja 1942. broj 155) mienja se i nadopunjuje, kako sliedi:

1. U točki IV. mienja se posljednja stavka i glasi:

»Kod prodaje vina i tople hrane za potrošnju izvan gostiteljskih prostorija (preko ulice) ima se iznos najviše dozvoljene ukupne (brutto) zarade sniziti za najmanje 10%.«

»VII.

Propisi ove oblastne odluke odnose se na topla jela, koja kavanska poduzeća poslužuju na temelju posebne obrtnice (dozvole) ili stečenog prava, dok se na ostala

kavanska jela i pića propisi ove oblastne odluke ne odnose. 2. Iza točke VII., VIII. i IX., koje glase:

VIII.

Gostiteljska poduzeća kod posluživanja zgotovljenih jela smiju računati za najmanji potrošak sliedeće iznose:

u I. razredu	Kn 7.—
u II. razredu	Kn 6.—
u III. razredu	Kn 5.50
u IV. razredu	Kn 5.—

Ovaj najmanji potrošak smije računati samo onda, kada su zgotovljena jela poslužena kao jedino jelo, a ukupni potrošak iznosi manje od gornjeg iznosa.

IX.

Gostiteljska poduzeća, koja već imaju ili će dobiti od nadležne oblasti dozvolu za držanje glasbe, smiju računati na stvarni potrošak najviše 10% u ime nadoplatka za glasbu.«

3. Točka VII, spomenute oblastne odluke postaje točka X., a točka VIII. postaje točka XI.

II.

Ova oblastna odluka zadobiva pravnu moć danom proglašenja u Narodnim novinama.

Zagreb, dne 4. kolovoza 1942.

Upravitelj
Državnog ureda za oblikovanje
ciena i nadnica:
Maričić, v. r.

3.

Državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 15. srpnja 1942. broj 9937-1942 o visini i načinu obračunavanja zbirne vozarine za pšenicu, raž, suraž, ječam, zob, heljdu, pir, proso, kukolj i kukuruz, za mlivo (brašno, krupicu i posije) ovih proizvoda; te za mahunaste plodove, kao i o obračunavanju stvarno plaćenih prievoznih troškova kod odpreme u zrnu: pšenice, raži, suraži, ječma, heljde, pira prosa, kukolja i kukuruza u mlin radi meljave

Na temelju § 2. zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038-Z-1941 izdajem ovu oblastnu odluku:

I.

Pšenica, raž, suraž, ječam, zob, heljda, pir, proso, kukolj, kukuruz te mlivo ovih proizvoda i mahunasti plodovi (grah, grašak, bob i leća) podleže kod odpreme primatelju (kupcu) željezničkoj zbirnoj vozarini.

II.

Željeznička zbirna vozarina za proizvode, navedene u točki I. ove oblastne odluke, od utovarne postaje do odredištne postaje kupca, bez obzira na njihovu udaljenost i na način odpreme, ustanovljuje se s Kn 70.— za 100 kg.

III.

Državna poslovna središtnjica za zemaljske proizvode stavit će iznos željezničke zbirne vozarine, ustanovljen u točki II. ove oblastne odluke, a račun kupcu bez obzira na visinu stvarno plaćene vozarine.

IV.

Razliku izmedju stvarno plaćene željezničke vozarine i zbirne vozarine obračunat će Državna poslovna središtnjica za zemaljske proizvode s Državnom središnjicom za novčano poslovanje gospodarskih ustanova.

V.

Kod odpreme u zrnu: pšenice, raži, suraži, ječma, zobi, heljde, pira, prosa, kukolja i kukuruza u mlin radi meljave obračunavat će Državna poslovna središnjica za zemaljske proizvode s Državnom središnjicom za novčano poslovanje gospodarskih ustanova samo stvarno plaćene željezničke prievozne troškove.

VI.

Prekršitelji ove oblastne odluke kaznit će se po § 11. zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038-Z-1941, preinačene i dopunjene zakonskom odredbom od 17. siečnja 1942. broj XXV-104-Z-1942.

VII.

Ova oblastna odluka zadobiva pravnu moć danom proglašenja u Narodnim novinama, a istoga dana prestaju vrieditи svi protivni joj propisi.

Zagreb, dne 15. srpnja 1942.

Upravitelj
Državnog ureda za oblikovanje
ciena i nadnica:
Maričić, v. r.

4.

Državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 14. srpnja 1942. broj 9863-1942, kojom se na temelju § 2. zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038--1941 (Narodne novine od 20. studenoga 1941. broj 183) mienja oblastna odluka od 1. srpnja 1942. broj 6944-1942 o najvišim dozvoljenim postotcima ukupne (brutto) zarade kod prodaje šivačih strojeva, dvokolica, njihovih doknadnih dielova i pribora u trgovini na veliko i malo

I.

Točka VIII. oblastne odluke od 1. srpnja 1942. broj 6944-1942 o najvišim dozvoljenim postotcima ukupne (brutto) zarade kod prodaje šivačih strojeva, dvokolica, njihovih doknadnih dielova i pribora u trgovini na veliko ina malo (Narodne novine od 9. srpnja 1942. broj 151) mienja se i glasi:

»Ova oblastna odluka zadobiva pravnu moć dana 10. kolovoza 1942.«

II.

Ova oblastna odluka zadobiva pravnu moć danom proglašenja u Narodnim novinama.

Zagreb, dne 14. srpnja 1942.

Upravitelj
Državnog ureda za oblikovanje
ciena i nadnica:
Maričić, v. r.

5.

Državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 17. srpnja 1942. broj 10069-1942 o visini pomeljarine za pšenicu, raž, suraž, ječam, heljdu, pir, proso, kukolj, zob i kukuruz za trgovačke mlinove i ušurne mlinove, koji melju uz naplatu u novcu, te o visini ušura u naravi za pšenicu, raž, suraž, ječam, heljdu, pir, proso, kukolj i zob

Na temelju § 2. zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038-Z-1941, a s pozivom na naredbu Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu od 6. srpnja 1942. broj 60334-42 o radu mlinova i gospodarskoj godini 1942—43 izdajem ovu oblastnu odluku:

I.

Državnoj poslovnoj središtnjici za zemaljske proizvode ustanovljuje se najviša pomeljarina za pšenicu, raž, suraž, ječam, heljdu, pir, proso, kukolj i zob s Kn 8.500.—, a pomeljarina za kukuruz s Kn 8.000.—, za 10.000 kg pšenice, raži, suraži, ječma, heljde, prosa, kukolja i zobi odnosno kukuruza u zrnu.

II.

Visinu pomeljarine ugovorit će s pojedinim mlinom Državna poslovna središtnjica za zemaljske proizvode unutar visine pomeljarine, ustanovljene u točki I. ove oblastne odluke.

III.

Državna poslovna središtnjica za zemaljske proizvode stavit će u račun mliva u točki I. ove oblastne odluke ustanovljeni iznos pomeljarine bez obzira na visinu ugovorene pomeljarine s pojedinim mlinom.

IV.

Razliku izmedju ugovorene pomeljarine s pojedinim mlinom i pomeljarine, ustanovljene u točki I. ove oblastne odluke, obračunat će Državna poslovna središtnjica za zemaljske proizvode s Državnom središtnjicom zanovčano poslovanje gospodarskih ustanova.

V.

Visina ušura u naravi kod ušurne meljave za proizvoditelje i to za pšenicu, raž, suraž, ječam, heljdu, pir, proso, kukolj i zob ustanovljuje se s najviše 15% u zrnu.

Visinu ušura u naravi ustanovit će za pojedini mlin Državna poslovna središtnjica za zemaljske proizvode unutar visine ušura u naravi, ustanovljene u prednjoj stavci ove točke.

VI.

Prekršitelji ove oblastne odluke kaznit će se po § 11. zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038-Z-1941, preinačene i dopunjene zakonskom odredbom od 17. siečnja 1942. broj XV-104-Z-1942.

VII.

Ova oblastna odluka zadobiva pravnu moć danom proglašenja u Narodnim novinama.

Zagreb, dne 17. srpnja 1942.

Upravitelj
Državnog ureda za oblikovanje
ciena i nadnica:
Maričić, v. r.

6.

Državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 1. srpnja 1942. broj 6944-1942 o najvišim dozvoljenim postotcima ukupne (brutto) zarade kod prodaje šivaćih strojeva, dvokolica, njihovih doknadnih dielova i pribora u trgovini na veliko i malo

Na temelju § 2. zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038-1941 izdajem ovu oblastnu odluku:

I.

Šivaći strojevi, dvokolice, njihovi doknadni dielovi i pribor diele se u smislu ove oblastne odluke u pet skupina i to:

prva skupina:
dvokolice jednostavno crno obojene (standard-modeli), pučki strojevi s poklopcem i obrtnički šivaći strojevi,

druga skupina:
dvokolice i šivaći strojevi, koji ne spadaju u prvu skupinu (luksuzni modeli),

treća skupina:
doknadni dielovi za dvokolice, kojih stvarna nabavna ciena iznosi Kn 10.— i više za 1 komad,

četvrta skupina:
doknadni dielovi za dvokolice, kojih stvarna nabavna ciena iznosi manje od Kn 10.— za 1 komad,

peta skupina:
doknadni dielovi, igle i pribor za šivaće strojeve svih vrsta.

II.

Najviši dozvoljeni postotci ukupne zarade kod prodaje dvokolica, šivaćih strojeva, njihovih doknadnih dielova i pribora ustanovljuju se:

A. u trgovini na veliko:

prva skupina	18%
druga skupina i treća skupina	20%
četvrta skupina	22%
peta skupina	25%;

B. u trgovini na malo:

prva skupina	25%
druga i treća skupina	30%
četvrta skupina	35%
peta skupina	45%.

III.

Najviši dozvoljeni postotak ukupne zarade računa se od prodajne ciene robe.

Prodajna ciena robe ustanovljuje se tako, da se stvarna nabavna ciena robe podieli s ostatkom, koji se dobije, ako se najviši dozvoljeni postotak ukupne zarade odbije od brojke 100, a količnik pomnoži sa 100.

Stvarna nabavna ciena robe je ciena prema računu dobavljača, povećana s porezom na poslovni promet, željezničkim i ostalim prievoznim, utovarnim, pretovarnim i iztovarnim troškovima, občinskom trošarinom, gradskom uvozninom i javnim daćama, a kod uvezene robe carinom, svim nuzpristojbama na carinarnici, kao i ostalim troškovima, skopčanim s njezinim uvozom.

U stvarnu nabavnu cienu ne spada ležarina i stojarina, ako nastanu krivnjom nabavljača, te putni troškovi oko nabave robe.

Od ciene robe prema računu odbija se trgovački popust (rabat), dok se skonto ne dobija.

Možebitni manjak ili lom ne smije se uračunati kod izračunavanja stvarne nabavne ciene robe.

Ako u jednom računu ima više vrsta robe uz razne nabavne ciene, moraju se troškovi razmjerno podieliti prema nabavnoj cieni robe, a porez na poslovni promet i ostale dače onako, kako su propisani pristojbenicima.

IV.

Ustanovljeni najviši postotci ukupne zarade sadržavaju sve režijske troškove, kakve god oni vrste bili, kao i čistu zaradu trgovca, te se osim njih ne smije ništa pridodati stvarnoj nabavnoj cieni robe.

V.

Pod trgovcem na veliko razumieva se u smislu ove oblastne odluke svaka naravna ili pravna osoba, koja šivaće strojeve, dvokolice, njihove doknadne dielove i pribor uvozi izravno iz inozemstva ili ih kupuje od tuzemnog proizvoditelja u svrhu prodaje trgovcu na malo.

Pod trgovcem na malo razumieva se u smislu ove oblastne odluke svaka naravna ili pravn aosoba, koja šivaće strojeve, dvokolice, njihove doknadne dielove i pribor uvozi izravno iz inozemstva ili ih kupuje od tuzemnog proizvoditelja ili trgovca na veliko u svrhu izravne prodaje potrošačima.

Zabranjuje se u smislu ove oblastne odluke prodaja po trgovcu na veliko drugom trgovcu na veliko, ako se time mienjaju uvjeti na štetu potrošača.

Trgovac na malo — uvoznik — može izravno uvezenu robu prodati trgovcu na veliko uz najvišu ukupnu zaradu od 3% od prodajne ciene ili trgovcu na malo, ali uz najveće ukupne zarade, ustanovljene u točki II. A. ove oblastne odluke.

Trgovac, koji se bavi trgovinom na veliko i na malo, smije kod prodaje robe potrošačima zaračunati samo najvišu ukupnu zaradu, ustanovljenu u točki II. B. ove oblastne odluke.

VI.

Kod prodaje na malo izravno uvezenih šivaćih strojeva, njihovih doknadnih dielova i pribora, a putem posebne prodajne organizacije, može se zatražiti posebno ustanovljenje najviših postotaka ukupne (brutto) zarade.

Molbe u smislu stavke I. ove točke moraju sadržavati točne podatke o prodajnim uvjetima, a podnose se Državnom uredu za oblikovanje ciena i nadnica.

VII.

Prekršitelji ove oblastne odluke kaznit će se po § 11. zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038-Z-1941 promienjene i nadopunjene zakonskom odredbom od 17. siečnja 1942. broj XV-104-Z-1942.

VIII.

Ova oblastna odluka zadobiva pravnu moć 20. srpnja 1942.

Zagreb, dne 1. srpnja 1942.

Upravitelj
Državnog ureda za oblikovanje
ciena i nadnica:
Maričić, v. r.

N. N. broj 151 od 9. lipnja 1942.

7.

Državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 1. srpnja 1942. broj 9075-1942 o najvišim dozvoljenim ukupnim (brutto) zaradama kod prodaje kozmetičko-parfumerijske robe

Na temelju § 2. zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038-Z-1941 izdajem ovu oblastnu odluku:

I.

Najviši dozvoljeni postotak ukupne zarade kod prodaje kozmetičko-parfumerijske robe u trgovini na veliko ustanovljuje se, kako sliedi:

1. higijensko-sanitarna roba, sredstva za čišćenje i izpiranje zubi i ustne šupljine	15%
2. kozmetičko-parfumerijska roba	20%
3. toaletna galanterija	25%.

II.

Najviši dozvoljeni postotak ukupne zarade kod prodaje kozmetičko-parfumerijske robe u trgovini na malo ustanovljuje se kako sliedi:

1. higiensko-sanitarna roba	25%
2. sredstva za čišćenje i izpiranje zubi i ustne šupljine	20%
3. kozmetičko-parfumerijska roba	33⅓%
4. toaletna galanterija	40%.

III.

Pod higijensko-sanitarnom robom u smislu ove oblastne odluke razumievaju se sve one priručne potrebštine koje obično služe kao nuzgredna pomagala ili pribor pri njezi bolestnika i higieni tiela, a ne mogu se uvrstiti u skupinu toaletne galanterijske robe.

Pod kozmetičko-parfumerijskom robom u smislu ove oblastne odluke razumievaju se pripravci (rearati) izmedju predmeta obće upotrebe, koji služe za čišćenje, bojadisanje i njegu kože, kose, ustiju i nokata, a koji nisu stručno označeni kao liekovi i ljekoviti specialiteti.

Pod toaletnom galanterijom razumievaju se svi predmeti bez obzira na tvorivo, iz kojeg su izradjeni a koji služe kao pomoćni pribor za njegu tiela ili ukrašivanje.

IV.

Ustanovljeni postotci ukupne zarade računaju se od prodajne ciene.

Prodajna ciena robe ustanovljuje se tako, da se stvarna nabavna ciena robe podieli s ostatkom, koji se dobije, ako se najviše dozvoljeni postotak ukupne zarade odbije od brojke 100, a količnik pomnoži sa 100.

Stvarna nabavna ciena robe je ciena prema računu dobavljača, povećana s porezom na poslovni promet, željezničkim i ostalim prievoznim, utovarnim, pretovarnim i iztovarnim troškovima, občinskom trošarinom, gradskom uvozninom i javnim dačama, a kod uvezene robe carinom, svim nuzpristojbama na carinarnici, kao i ostalim troškovima, skopčanim s njezinim uvozom.

U stvarnu nabavnu cienu ne spada ležarina i stojarina, ako nastanu krivnjom nabavljača, te putni troškovi za nabavu robe.

Od ciene robe prema računu odbija se trgovački popust (rabat), dok se skonto ne odbija.

Možebitni manjak, sasušak, lom ili raztep ne smije se uračunati kod izračunavanja stvarne nabavne ciene robe.

Ako u jednom računu ima više vrsta robe uz razne nabavne ciene, moraju se troškovi razmjerno podieliti prema nabavnoj cieni robe a porez na poslovni promet i ostale javne daće onako, kako su propisani pristojbenicima.

V.

Ustanovljeni postotci najviše ukupne zarade sadržavaju sve poslovne (režijske) troškove, kakve god oni vrste bili, kao i čistu zaradu trgovca, te se osim njih ne smije ništa pridodati stvarnoj nabavnoj cieni robe.

VI.

Prodajne ciene, koje se oblikuju u smislu ove oblastne odluke, razumievaju se s dopremom u skladištu prodavaoca.

VII.

Pod trgovcem na veliko razumieva se u smislu ove oblastne odluke svaka naravna (fizička) ili pravna osoba, koja kozmetičko-parfumerijsku robu uvozi ili je kupuje od tuzemnog proizvoditelja u svrhu prodaje trgovcu na malo.

Pod trgovcem na malo razumieva se u smislu ove oblastne odluke svaka naravna (fizička) ili pravna osoba, koja kozmetičko-parfumerizsku robu uvozi ili kupuje od tuzemnog proizvoditelja ili trgovca na veliko u svrhu izravne prodaje potrošačima.

Zabranjuje se u smislu ove oblastne odluke prodaja kozmetičko-parfumerijske robe po trgovcu na veliko drugom trgovcu na veliko, ako se time mienjaju uvjeti na štetu potrošača.

Trgovac, koji se bavi trgovinom na veliko i na malo, smije kod prodaje robe potrošačima zaračunati samo najvišu ukupnu zaradu, ustanovljenu u točki II. ove oblastne odluke.

VIII.

Propisi ove oblastne odluke ne odnose se na sapun za pranje rublja, umivanje i brijanje, kao i na njihove nadomjestke.

IX.

Prekršitelji ove oblastne odluke kaznit će se po § 11. zakonske odredbe o osnivanju i djelovanju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 19. studenoga 1941. broj CDIV-2038-Z-1942 promjenjene i nadopunjene zakonskom odredbom od 17. siečnja 1942. broj XV-104-Z-1942.

X.

Ova oblastna odluka zadobiva pravnu moć danom 20. srpnja 1942.

Zagreb, dne 1. srpnja 1942.

Upravitelj
Državnog ureda za oblikovanje
ciena i nadnica:
Maričić, v. r.

N. N. od 9. lipnja 1942. broj 151.

Izdavač: Radnička komora, Zagreb, Krešimirov trg broj 6. — Odgovorni urednik povjerenik Vjekoslav Blaškov Uredništvo i uprava Krešimirov trg 6. IV. kat. (Radnička komora). Izlazi svakoga mjeseca. Pretplata godišnje Kn. 260·—. Pojedini broj Kn. 24·—. Tisak: Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb, Frankopanska ulica 26. Za tiskaru odgovara Stanislav Pintarić.

I F A d. d.

VELEDROGERIJA I TVORNICA
FARMACEUTSKIH PREPARATA

ZAGREB
JUKIĆEVA UL. 12

HIGIEA

tvornica čepova d. d.

ZAGREB I.
Ivkančeva ulica broj 48
BRZOGLAS 24-070 — POŠT. PRET. 318

VELETRGOVINA ŽELJEZA I ŽELJEZNE ROBE

MERVAR I HODNIKOVIĆ

ZAGREB — PETRINJSKA 3

POZNATO SOLIDNO
NABAVNO VRELO ZA SVE ŠTO TREBATE

FOTOAMATERI!

KUPUJTE KOD VAŠEG FOTOTRGOVCA
SLIJEDEĆE KAMERE I FOTOMATERIJAL

WELTA WELTINI, WELTI, WELTIX, WELTUR, WELTAX, GARANT

Rolleiflex Automat
„ Standart
Rolleicord
i sav ostali k tome pripadajući pribor

GEVAERT PAPIPI, PLOČE, FILMOVI

Glavno zastupstvo za NDH **Branislav Ditš, Zagreb, Gajeva ulica broj 7**

„ILOVAC“

tvornica glinenog crijepa i opeke
KARLOVAC
Brzoglas 83

Izvaža svoje proizvode u sve dijelove države

Skladište vlastitih proizvoda i specijalnih vrsta građevnog materijala

LEONARD TREPPO

UJEDINJENE CIGLANE D. D.
KARLOVAC

Poslovnica: Karlovac, Zrinjski trg 7 — Tvornica Kaštel

Telefon interurban: Poslovnice Karlovac br. 43, tvornice Kaštel br. 74. — Naslov za brzojave: Treppo Karlovac. — Račun kod pošt. čekov. zavoda broj 35.246.

Proizvađa i dobavlja iz svojih najmodernije uređenih tvornica:

punu i šuplju zidnu opeku raznih dimenzija, sve vrsti krovnog crijepa i žljebnjaka

D. D. DOMAĆE TVORNICE

PREDENJA I TKANJA PAMUKA

DUGA RESA

OSNOVANO 1884.

Najveće poduzeće ove vrsti u N. D. Hrvatskoj

Pamuk i platno
u Dugoj Resi
poznato najbolje kakvoće

EMBEAG

Trgovačko-industrijsko d. d. za strojeve i željeznički materijal

PRIJE: OLLINSTEIEN I KOPPEL d. d.

O&K MBA

ZAGREB I.

Pošt. pretinac 216
Kancelarija Ribnjak 10/III.
Brzoglas 51-94
Brzojavi: EMBEAG

Proizvodimo i prodajemo: *željeznički materijal svih vrsta kao: prekretne vagonete, jamske vagonete i t. d. Tračnice, skretnice, okretaljke i t. d. Diesel- i parne lokomotive, prikolice za okretna kola, bagere svih vrsta, strojeve za izgradnju cesta, vagone svih vrsta za uskotračni i norm. kolosjek.*

GJURO ČIŽMEK

ZAGREB

OBREŽ 15 • BRZOGL. 93-01

Domaći proizv. vodovodne i plinske armature

PROIZVADJA: svu vodovodnu i plinsku armaturu, te patentirane pipe za vodokotliće
KUPUJE: stari bakar, mjed, cink i t. d.
UZ NAJVIŠE DNEVNE CIJENE

MATKOVIĆ ANTE

GOSTIONA

Adolfa Hitlera 49, Brzoglas 37-500

ZEMUN

PREPORUČUJE BOGATO STOVARIŠTE
ŠTOFOVA
SVILA
PULOVERA
KOFERA

VLADIMIR R. MIRKOVIĆ
SARAJEVO
ADOLFA HITLERA OBALA BROJ 9

GRADJEVNO PODUZEĆE
DJ. NEUCHENBAUER
SARAJEVO

ALEKSANDER LANGER I EMIL PARADOVSKI
URARI I DRAGULJARI - ZAGREB, ILICA 31 Brzgl. 37-19

KUPUJEMO STARO ZLATO
SREBRO
DRAGULJE

INDJIJSKA KRZNARSKA INDUSTRIJA D. D.

Tvornica za izradu i bojadisanje krzna

BRZOGLAS: BR. 3 **INDJIJA** BRZOJAV: INDIAN

1. Ima stalno na stovarištu velike zalihe svakovrsnog krzna u svim bojama i kvalitetama.
2. Preuzima izradbu i bojadisanje svih vrsta jagnjećih i ovčjih koža na razne imitacije plemenitih krzna.
3. Preradjuje svakovrsnu divljač po leipciškoj metodi.
4. Prima nošeno krzno na bojadisanje.

Hrvatska Zemaljska banka d. d.
Zagreb

Dionička glavnica: Kn 100,000.000·—

Brzojavni naslov: Zemaljska.

Obavlja sve bankovne poslove.

Razgranata mreža podružnica i dopisnika u tu- i inozemstvu.

VELEBIT

TVORNICA TRIKOTAŽE I PLETENE ROBE

KARLOVAC, BANIJA 69

›MUSTAD‹

Tvornica čavala, te željezne i čelične robe

Karlovac

d. d.

›ALPA‹

Veleobrtna proizvodnja
ŽELJEZNE ROBE
HEDER I ČAVDEK — KARLOVAC

MIRIM

Tvornica čokolade, kakaoa i bonbona — Društvo s. o. j.

Zagreb — Savska c. 88

GRADJEVNA LIMARIJA UVADJANJE VODOVODA I PLINA TE CENTRALNOG LOŽENJA

BRAĆA VIDAS — ZAGREB

ŠENOINA ULICA BR. 11. — BRZOGLAS 22-427

PRIPREMA TOPLE VODE SANITARNI UREDJAJI I T. D.

VARTA ZAGREB

VRBANIĆEVA 50

AKUMULATORE IZRADJUJE MUNJA

ZA AUTO, MOTORKOTAČE, RADIO I TELEFON :-: TVORNICA AKUMULATORA D. D.

SERVICE I PRODAVAONICA: MARTIĆEVA 15. BRZGL. 59-60

„DUBRAVKA“

Trgovina gradjevnim i drvnim materijalom te gorivim drvom. — Proizvodnja kamena lomljenjaka, tučenca i sipine.

ZVONIMIR I IVAN JANEKOVIĆ

ZAGREB - ILICA 11/I.

BRZOGLAS 39-78

MIROSLAV BILIĆ
Prije C. M. Müller & Co
ZAGREB
Koturaška c. 17.

Proizvod boja i maziva za kožu.

Imamo na skladištu i dobavljamo uz originalne cijene:
Sve propisane školske knjige, učila, fizičke i kemičke aparate, zemljovide, slike za zornu obuku, itd.
KNJIŽARA I PAPIRNICA
ST. KUGLI — ZAGREB
Ilica broj 30.
Utemeljena godine 1795.

Trebate li?
Opločenje zidova *bijelo pocaklenim i majolika pločicama*
Taracanje podova *keramičnim pločicama*
Šamotne kamine i peći *montirane sa i bez rosilja*
Kuhinjske štednjake *za kućanstva, hotele i sanatorije*
obratite se na
„KERAMIJA"
PEĆARSKO KERAMIČKO PODUZEĆE
ZAGREB, Frankopanska ulica 8
Brzoglas 57-98
Prodajemo svu pečarsko keramičarsku robu. — Izvadjamo sve pečarsko keramič. popravke. Prvorazredna roba. Solidna podvorba. Jeftine cijene.

IFA d. d.
VELEDROGERIJA I TVORNICA FARMACEUTSKIH PREPARATA
ZAGREB
Jukićeva ul. 12

ZNAK TVRTKE

KOTVA

d. d. Zagreb, Martićeva 11
IZVOZ I UVOZ BRZOGLAS 69—58

Ima veze i u svim državama, što je jamstvo povoljnog trgovanja

IZVOZI: Rude
Drvo
Obuću
Voće

DOVOZI: Tekstil
Strojeve
Staklo
Gumene proizvode
Elektrotehničko tvorivo

Gradska štedionica
Općine slob. i kralj. glavnog grada Zagreba
Središnjica: Jelačićev trg 10a Ispostava: Ozaljska ulica 20
Osnovana godine 1914

Vlastite pričuve preko Kuna 60,000.000

Prima uloške
Podjeljuje zajmove
Posreduje u burzovnim i ostalim novčanim poslovima

Vlasnica je:

Zalagaonice i dražbavaonice, Gajeva ulica 2
Zagrebačkog električnog tramvaja
Zagrebačkog autobus-prometa

Za sve obveze, a napose za uloške jamče vlastite pričuve i općina grada Zagreba

ALFA D. D.

SEPARATORI I STROJEVI ZA MLJEKARSTVO

ZAGREB I., Pošt. pretinac 44
Brzojavni naslov „ALFALAVAL" ZAGREB
Račun kod Poštanske šted. Zagreb 33615
TELEFON 67-43

JANKO POGAČAR
(PRIJE JOSIP STEINER)

ZAGREB
VLAŠKA ULICA 40
BRZOGLAS 23-564

TRGOVINA STAKLOM I PORCULANOM ZA ELEKTRIČNU RASVJETU I SVJETILJKAMA NA VELIKO, TE IZRADBA PERGOSJENILA I SVJETILJAKA.

GRAĐEVNO PODUZEĆE

FELIKS SVOBODA

OVL. GRADITELJ

ZAGREB

PEJAČEVIĆEV TRG 4 — BRZOGLAS 25-173

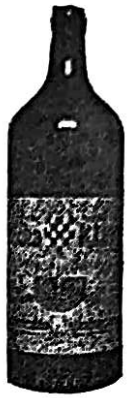

JAMNIČKA KISELICA

IZVRSNA JE DOMAĆA

MINERALNA VODA

ALKALIJSKO MURIJATSKOG KARAKTERA
DOBIVA SE SVUGDJE

UPRAVA VRELA „JAMNIČKA KISELICA"
PISAROVINA ŽELJ. POST. ZDENČINA. TEL. 4

TEKSTILNI VELEOBRT

Milan Prpić, d. d. u Zaboku

IZRADJUJE SVE VRSTI VUNENIH TKANINA ZA MUŠKA I ŽENSKA ODIJELA KAO I TKANINA ZA DOMOBRANSKE I USTAŠKE POSTROJBE.

Pokućstvo Kuljac